Vysoká škola ekonomická v Praze

Národohospodářská fakulta

Hlavní specializace: Ekonomika a správa životního prostředí



MESTSKÁ ZELEŇ A INŠTITUCIONÁLNY RÁMEC JEJ ZABEZPEČOVANIA

diplomová práce

Autor: Kristína Sukupová

Vedoucí práce: Ing. Eliška Vejchodská, Ph.D.

Rok: 2012

Prehlasujem na svoju česť, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne a s použitím uvedenej literatúry.

Kristína Sukupová,

V Prahe, dňa 17. 5. 2012

Poďakovanie

Rada by som sa poďakovala Ing. Eliške Vejchodskej, Ph.D. za odborné vedenie, ústretovosť a vecné pripomienky, ktoré výrazne prispeli ku konečnej podobe práce. Pri vypracovaní práce mi boli oporou predovšetkým rodina a priatelia, a preto by som sa aj im touto cestou chcela tiež poďakovať.

Abstrakt

Práca Mestská zeleň a inštitucionálny rámec jej zabezpečovania sa pokúša analyzovať rôzne prípady zakladania a správy mestskej zelene, v ktorých by vystupovali rozličné verejné a súkromné subjekty a na základe nájdeného vytvoriť prehľad najpodstatnejších foriem zabezpečenia zelene v mestách. Prostredníctvom rešerše dostupnej literatúry sme dospeli k poznatku, že v mestskom prostredí nevzniká zeleň len ako komunálna služba poskytovaná verejnou autoritou, ale že podiel na jej zakladaní, správe, financovaní a údržbe majú aj ďalšie subjekty. V práci vytvorený prehľad foriem zabezpečovania mestskej zelene síce nie je vyčerpávajúci, no môže poslúžiť ako inšpirácia pre rozličné subjekty v čase, keď miestne verejné autority nemajú dostatočné prostriedky na zabezpečenie vyhovujúceho rozsahu a kvality verejnej zelene.

Abstract

The thesis Urban green spaces and its institutional framework attempts to analyze different cases of urban green spaces foundation and administration in which various public and private entities act. Based on these foundations it tries to come with an overview of the most important forms of provision of greenery in cities. Through research of available literature we came to the understanding that greenery in urban environments is not just a result of municipal service provided by a public authority but to its foundation, administration, financing and maintenance contribute also other entities. The overview created in the thesis is not exhaustive but can serve as an inspiration for various subjects at a time when local public authorities do not have sufficient resources to ensure satisfactory range and quality of public green.

Kľúčové slová

Mestská zeleň, verejná zeleň, verejné priestranstvá, správa mestskej zelene, údržba mestskej zelene, ekologické funkcie mestskej zelene, komunálne služby, Friends of the Park Groups, BIDs, Community Gardens, Garden Squares, Gated Communities

Keywords

Urban green areas, urban parks, open spaces, public green spaces, urban parks management, urban parks maintenance, ecological functions of urban greenery, communal services, Friends of the Park Groups, BIDs, Community Gardens, Garden Squares, Gated Communities

Kódy JEL

Q000, Q510, Q570, Q580, R100, R140, R280

Obsah

Úvod **1**

1. Problematika mestskej zelene **5**

1.1. Mestská a verejná zeleň 5

1.2. Management sídelnej zelene 8

1.3. Význam zelene v meste 10

1.3.1. Ekologické funkcie mestskej zelene a environmentálne služby z nich plynúce 12

1.3.2. Ďalšie prínosy plynúce z mestských ekosystémov 14

2. Verejné statky a ich poskytovanie **16**

2.1. Mestská zeleň ako statok spojený s externalitami 17

2.2. Pozitívne externality – problém? 21

3. Verejný a súkromný sektor v poskytovaní verejných statkov **23**

3.1. Verejný sektor a verejné služby 24

3.2. Spolupráca verejného a súkromného sektoru 26

3.3. Privatizácia a súkromný sektor v poskytovaní verejných služieb 28

4. Poskytovanie komunálnych služieb a mestskej zelene v ČR **31**

4.1. Situácia v poskytovaní komunálnych služieb v ČR a na Slovensku 31

4.2. Poskytovanie mestskej zelene v ČR 37

4.2.1. Právny rámec mestskej zelene v ČR 38

4.2.2. Inštitucionálny rámec zabezpečovania mestskej zelene v ČR 39

5. Ďalšie formy zabezpečovania zelene v mestách **45**

5.1. Priestory a plochy mestskej zelene, ktoré sú vlastnené verejnou autoritou a spravované súkromným subjektom 46

5.1.1. Tzv. Friends of the Park Groups 47

5.1.2. Business Improvement Districts (BIDs) 53

5.1.3. Community gardens 58

5.2. Priestory a plochy mestskej zelene, ktoré sú vlastnené aj spravované súkromným subjektom 69

5.2.1. Tzv. Shared private parks a Garden Squares 70

5.2.2. Gated communities 76

5.2.3. Ďalšie prípady mestskej zelene súkromne vlastnenej a spravovanej 79

5.3. Priestory a plochy mestskej zelene, ktoré sú vlastnené súkromným subjektom, ale spravované verejne 86

6. Porovnanie jednotlivých foriem zabezpečovania mestskej zelene s vyzdvihnutím prínosov a nedostatkov verejného a súkromného poskytovania **87**

Záver **96**

Použitá literatúra **99**

Úvod

Práca *Mestská zeleň a inštitucionálny rámec jej zabezpečovania* sa pokúša priniesť prehľad o rôznych formách zabezpečovania zelene v mestách. Cieľom je nájsť také prípady vzniku mestskej zelene, ktoré nie sú poskytované verejnou autoritou ako komunálna služba, ale formujú sa z iniciatívy rôznych ďalších subjektov. Znamená to, že do úvahy berieme aj také formy mestskej zelene, ktoré nie sú prístupné širokej verejnosti. Na základe toho rozlišujeme výraz verejná zeleň, ako zeleň, ktorá je prístupná širokej verejnosti bez ohľadu na vlastníka pozemku, na ktorej sa príslušná zeleň nachádza a výraz mestská zeleň, ktorá je širším pojmom, pretože zahŕňa v podstate všetky typy mestskej zelene – aj tie, ktoré sú obvykle súkromne vlastnené a spravované a prístup k nim majú len miestni rezidenti, nájomcovia, vlastníci obytných domov a ďalšie subjekty, nie však široká verejnosť.

Práca podobného charakteru, ktorá by zhrňovala rôzne formy vzniku a zabezpečovania mestskej zelene ešte nebola napísaná. Autorka však využíva mnohé štúdie, ktoré sa v nejakom ohľade problematikou mestskej zelene zaoberali. Dôležitým aspektom práce je vyzdvihnutie prínosov, ktoré zeleň poskytuje obyvateľom mesta. Ekologickými funkciami a z nich plynúcimi environmentálnymi prínosmi mestskej zelene sa vo svojich štúdiách zaoberali Costanza a kol. (1997), Bolund a Hunhameer (1999), Flores (1997), Botkin a Beveridge (1997), a ďalší. Bernatzky (1983) a Nowak (2002) skúmali schopnosť mestskej zelene znižovať množstvo znečisťujúcich látok v ovzduší. Terjung a Louie (1973) a Huang a kol. (1987) riešili problematiku tepelného mostu. Mestská zeleň okrem týchto environmentálnych prínosov poskytuje aj mnohé ďalšie – z nich asi najdôležitejším je blahodarný vplyv pobytu v prostredí zelene na psychiku človeka. S významnými poznatkami v tejto oblasti prichádza Ulrich a kol. (1984, 1991).

Tieto environmentálne a ďalšie prínosy mestskej zelene sú pre nás rozhodujúce v nazeraní na mestskú zeleň ako na statok spojený s externalitami. Na základe nich rozdeľujeme mestskú zeleň do štyroch kategórií podľa vylúčiteľnosti a rivality v spotrebe týchto prínosov na mestskú zeleň ako čistý verejný statok, klubový statok, kolektívny statok a súkromný statok (ten však u väčšiny environmentálnych prínosov nespĺňa podmienku vylúčiteľnosti a rivality v spotrebe, a preto nemôžeme hovoriť o typických súkromných statkoch).

V kapitole 5 sa inšpirujeme členením mestských priestranstiev podľa Murraya (2010) a rozdeľujeme tak priestory, na ktorých sa v meste nachádza zeleň do štyroch kategórií:

1) Priestory, ktoré sú vlastnené aj spravované verejnou autoritou.
2) Priestory, ktoré sú vlastnené verejnou autoritou a spravované súkromným subjektom.
3) Priestory, ktoré sú vlastnené aj spravované súkromným subjektom.
4) Priestory, ktoré sú vlastnené súkromným subjektom, ale spravované verejne.

Našou snahou je v rámci jednotlivých kategórií uviesť najdôležitejšie prípady vzniku a zabezpečovania mestskej zelene. Kapitola 4 popisuje tú zeleň v mestách, ktorá je zabezpečovaná ako komunálna služba (kategória 1) - označovaná ako „údržba verejnej zelene“ či „starostlivosť o podobu obce“. Miestna verejná autorita je poskytovateľom tejto komunálnej služby, čo v praxi znamená, že zabezpečenie a financovanie zakladania a starostlivosti o mestskú zeleň spadá pod ňu, ale samotnú údržbu môže zveriť do rúk súkromného subjektu alebo ňou založeného subjektu. Významným zdrojom poznatkov z tejto oblasti sú práce a články Novákovej (2001, 2003, e-mailová komunikácia z dňa 28.11. 2011) a prieskum Šimka (2003) pod záštitou Záhradníckej fakulty MZLU.

Okrem tejto tradičnej verejnej zelene a súkromnej mestskej zelene, ktorá sa v mestách bežne nachádza vo forme súkromných záhrad rodinných domov, záhrad a parkov rôznych súkromných inštitúcií a spoločných zelených plôch v rámci vnútroblokov a rezidentských oblastí (kategória 3), sa snažíme nájsť ďalšie formy zabezpečovania zelene v mestách. Zaujímavé prípadové štúdie sa vyskytujú v rámci kategórie 2, ktorá zahŕňa priestory vo vlastníctve miestnej verejnej autority, spravované však súkromnými subjektmi – najčastejšie neziskovými organizáciami. Jedná sa buď o tzv. Friends of the Park Groups, Business Improvement Districts (BIDs) alebo Community Gardens. Prvé dva typy organizácií popisuje v kontexte teórie neziskových organizácií Murray (2010). Fenomén BIDs je do rôznej hĺbky rozobraný v prácach týchto autorov: Grossman a Holzer (2008), Morçöl a Wolf (2010), Mitchell (1999), Briffault (1999), Murray (2010), Cook (2008) a ďalší. Mestská zeleň, ktorá vzniká z iniciatívy lokálnych rezidentov vo forme Community Gardens, sa stala predmetom záujmu týchto autorov: Schmelzkopf (1995), Williamson (2002), Deelstra

a Girarted (2000), Hallberg (2009), Blair a kol. (1991), Roberts (2001), Bremmer (2003), Been a Voicu (2006), Frumkin (2005), Smith a Kurtz (2003).

Kategória 3 zahŕňa typy mestskej zelene vlastnené rôznymi súkromnými subjektmi, ktoré sa starajú aj o ich financovanie, údržbu a správu. Okrem súkromných záhrad rodinných domov, záhrad a parkov rôznych súkromných inštitúcií sem zaraďujeme aj dva zvláštne typy mestskej zelene: tzv. Shared Private Parks (resp. Garden Squares) a tzv. Gated Communities. Prvý typ predstavuje spoločne zdieľané zelené plochy alebo parkovo upravené námestia lokálnych rezidentov štvrte, ktoré sú obvykle prístupné len týmto rezidentom za určitý poplatok. Gated Communities popisuje Brabec (2009) vo svojej diplomovej práci ako „rezidenčné objekty s viac ako dvoma oddelenými domami (bytovými či rodinnými), ktorých prístup je - pomocou plotov, stien alebo súkromných bezpečnostných agentúr – zamedzený všetkým, ktorí v objekte nebývajú, ani nemajú povolenie k vstupu a kde platia zvláštne pravidlá, ktoré musia rezidenti dodržiavať.“ Ďalší autori, ktorí sa im vo svojich prácach venujú, sú: Blakely a Snyder (1998), Manzi a Smith-Bowers (2005), Hegedűs (2008), MacLeod a Ward (2002) a ďalší. Do kategórie 3 zaraďujeme aj tzv. Green Roofs a Vertical Gardens, ktoré sa však môžu vyskytovať ako na súkromných, tak aj na verejne vlastnených budovách.

A konečne štvrtá kategória dopĺňa mestské priestory o tie, ktoré sú vlastnené súkromným subjektom, ale spravované verejnou autoritou. Najčastejším dôvodom, prečo bývajú tieto parcely spravované a udržované verejne, je, že nadväzujú na verejné priestranstvá vo vlastníctve miestnej autority a spoločná správa a údržba týchto priestorov je tak výhodnejšia.

Jednotlivé štyri kategórie mestskej zelene následne rozoberáme z inštitucionálneho hľadiska. Oboznamujeme čitateľa s tým, aký subjekt stojí za ich vznikom, financovaním, správou a údržbou. Ďalej sa dozvedáme, aký typ zelene sa v rámci jednotlivých foriem zabezpečovania vyskytuje a či je obvykle prístupný širokej verejnosti alebo len vybraným subjektom. Záverečná kapitola zobrazuje ešte raz všetky tieto formy v prehľadnej tabuľke a snaží sa o vyzdvihnutie ich najpodstatnejších prínosov a nedostatkov. Završuje tak prehľad najvýznamnejších foriem zabezpečenia zelene v mestách, ktorý má za cieľ poukázať na to, že existujú rôzne ďalšie formy zakladania a správy mestskej zelene okrem poskytovania tradičnej komunálnej služby miestnou verejnou autoritou. Tento prehľad síce nie je

vyčerpávajúci, no napriek tomu môže byť inšpiráciou pre rozličné subjekty v mestách, ktoré trpia nedostatkom zelene a verejných financií na jej zakladanie.

1. Problematika mestskej zelene

Od 50. rokov minulého storočia pozorujeme prudký nárast urbanizácie vo vyspelých krajinách, spojený s mnohými nadväzujúcimi efektmi. Ľudia odtrhnutí od prirodzeného kontaktu s prírodou sa jej túžia znovu priblížiť a tak zakladajú v meste malé oázy zelene. Dnes je naopak v mnohých mestách badateľné, že mestská zeleň ustupuje urbanizačným tendenciám a stavebnému rozvoju. Rekonštruované námestia sú dláždené, zeleň je vytláčaná parkoviskami a inými funkčnými (či nefunkčnými) plochami. Potreba zachovania mestskej zelene naberá na význame, keď si uvedomíme aké hodnoty nám zeleň prináša. Niektoré štúdie (Tratsaert, 1998, citované v Barbosa, 2007; Van Herzele a Wiedemann, 2003) dokazujú, že nedostatok dostupnej verejnej zelene môže byť hlavnou príčinou sťahovania sa domácností z mesta. Európska environmentálna agentúra dokonca stanovila štandard, podľa ktorého by obyvatelia mesta mali mať prístup k mestskej zeleni vo vzdialenosti max. 15 min. chôdze (Barbosa, 2007). Agentúra English Nature zaviedla ešte prísnejší štandard – nie viac ako 300 m od domova (Barbosa, 2007). Napriek týmto snahám sme svedkami, že množstvo mestských zelených plôch nám mizne pred očami. (Hörnsten a Fredman, 2000).

1.1. Mestská a verejná zeleň

Všeobecne sa termínom *mestská zeleň*[1] označujú všetky zelené mestské plochy, parky, lesy a prislúchajúca vegetácia, ktoré obyvateľom prinášajú určitú hodnotu. Ako doplňujúci výraz sa používa aj termín *mestské stromy*[2], ktoré zahŕňajú stromy rastúce v rámci zástavby a pouličné stromoradia (Singh a kol., 2010).

Baycan-Levent a kol. (2002) považujú za *mestskú zeleň* verejné aj súkromné plochy v meste, ktoré sú zväčša pokryté vegetáciou a sú priamo (ako aktívna či pasívna rekreácia) alebo nepriamo (ako pozitívny vplyv na mestské prostredie) k dispozícii ich užívateľom.

[1] Ang. *urban green spaces.*

[2] Ang. *urban trees.*

Magistrát hlavného mesta Prahy pod pojmom *mestská zeleň* označuje súbor vegetačných prvkov (stromy, trávniky, kvetinové záhony, kry, apod.) a neživých prvkov, ktoré ich doplňujú (cesty, schodiská, terasy, bazény, steny, lavičky, prístrešky, ihriská, pieskoviská, aj.). Patria sem predovšetkým parky a parkovo upravené plochy, lesy, cintoríny, stromoradia, ale aj záhrady u individuálnej zástavby či samostatné stromy (Arnika, 2009).

Nováková (2001) vo svojich prácach o systéme správy zelene v štatutárnom meste Brne rozdeľuje brnenskú zeleň na krajinnú, mestskú a zeleň, ktorá je súčasťou stavebných plôch. Za *mestskú zeleň* označuje pritom len tú, ktorá je zámerne vytvorená ako náhrada za pôvodné prírodné prostredie. Spadajú pod ňu:

- *Parky* ako prvky urbanistickej koncepcie mesta a jeho krajinného rázu, ktoré obyvatelia každodenne využívajú k rekreácii,
- *Rekreačná zeleň* – rekreačné areály, ihriská, kúpaliská, pláže atď.,
- *Ostatná mestská zeleň* – parkovo upravené verejné priestranstvá, líniová zeleň, stromoradia v uliciach, izolačná a ochranná zeleň,
- *Zeleň na cintorínoch*,
- *Zeleň pre účely individuálnej rekreácie* – záhradkárske osady a chatové oblasti.

Zeleň nachádzajúca sa v areáloch školských a zdravotných zariadení, obchodných, administratívnych, kultúrnych a iných objektov označuje termínom *zeleň ako súčasť stavebných plôch*, pričom sem zaraďuje aj zeleň prislúchajúcu k bytovej zástavbe (záhrady rodinných domov, sídlisková zeleň a zeleň vnútroblokov).

Šimek (2011) upresňuje, že pre účely klasifikácie mestskej zelene sa používa aj výraz *funkčný typ zelene*, ktorý upresňuje hlavnú funkciu danej zelenej plochy ako prevládajúci proces alebo jav, ktorý súvisí s jej využívaním. Na základe tohto termínu rozlišuje:

- *Cintoríny*[3], ktoré svojím charakterom patria do sídelnej zelene,
- *Nábrežia*, pokiaľ zahŕňajú plochy vegetácie,
- *Ostatné* – často neupravené plochy bez údržby, voľne prístupné, pre ktoré sú charakteristické spontánne porasty (napr. stavebné preluky)

[3] Česky *hřbitovy*.

- *Parky* ako súvislé upravené plochy, kde štruktúra vegetačných prvkov vyhovuje potrebám obyvateľov pre plnohodnotný odpočinok,
- *Rekreačná zeleň*, ktorou môžu byť plochy u rekreačných zariadení (kúpaliská, ihriská) alebo plochy v husto zastavanom prostredí, ktoré majú potenciál stať sa v budúcnosti parkom,
- *Stabilizačná vegetácia svahov* pre biotechnickú stabilizáciu svahov,
- *Vegetačné clony (ochranná zeleň)* plniaca psychohygienickú úlohu (napr. protihlukové clony),
- *Parkovo upravené plochy*, u ktorých prevažuje dekoratívna funkcia a na rozdiel od parkov neposkytujú priestor pre plnohodnotný odpočinok,
- *Zeleň obytných súborov* v rámci bytovej zástavby, ktorá na ňu bezprostredne nadväzuje a je vybavená charakteristickými objektmi (sušiaky, klepáče, pieskoviská),
- *Zeleň občianskej vybavenosti,*
- *Zeleň dopravných stavieb* – často líniová zeleň nadväzujúca na komunikácie a dopravné stavby (priestory križovatiek, zelené pásy medzi komunikáciami, svahy),
- *Zeleň školských a kultúrnych zariadení* – často s obmedzeným prístupom,
- *Zeleň športovísk* – v rámci športových areálov, často s upraveným režimom prístupnosti,
- *Zeleň vodných tokov a vodných plôch* – vegetácia lineárneho charakteru,
- *A ďalšie*.

Okrem funkčného hľadiska sa pri klasifikácii mestskej zelene zohľadňuje aj (ENVIS, 2010):

- *Hľadisko majetko-právnych vzťahov,* ktoré má vplyv na správu zelených plôch, ich prístupnosť, financovanie údržby a rozvoja. Ide o zelené plochy vo vlastníctve štátu, obce alebo tretích osôb.
- *Hľadisko významu plôch*, ktoré berie v úvahu ich prírodnú hodnotu, veľkosť, polohu, funkciu v systému zelene (celomestský význam, plochy miestneho významu a ostatné).

Termín *mestská zeleň* v sebe skrýva teda nie len zelené plochy prístupné verejnosti, ale aj súkromné záhrady a parčíky, zeleň vnútroblokov pre miestnych obyvateľov, či záhradkárske oblasti. Pokúsme sa teda o priblíženie pojmu *verejná zeleň*.

Podľa Koncepce péče o zeleň v hlavním městě Praze (ENVIS, 2010) sa termínom *verejná zeleň* označuje zeleň na verejne prístupných miestach, ktoré slúžia všeobecnému užívaniu.

Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích spomína *verejnú zeleň* v §34, kde definuje verejné priestranstvo ako „všetky námestia, ulice, trhoviská, chodníky, verejná zeleň, parky a ďalšie priestory prístupné každému bez obmedzenia, teda slúžiace všeobecnému užitiu, a to bez ohľadu na vlastníctvo k tomuto priestoru."

Barbosa (2007), vo svojej štúdii hodnotiacej prístup k mestskej zeleni v britskom meste Sheffield, považuje za *verejnú zeleň* každú parcelu, ktorá je topograficky klasifikovaná ako prírodná plocha[4] a je verejne prístupná.

V ďalšom texte budeme používať výraz *mestská zeleň* aj výraz *verejná zeleň* v závislosti od obsahu jednotlivých kapitol.

1.2. Management sídelnej zelene

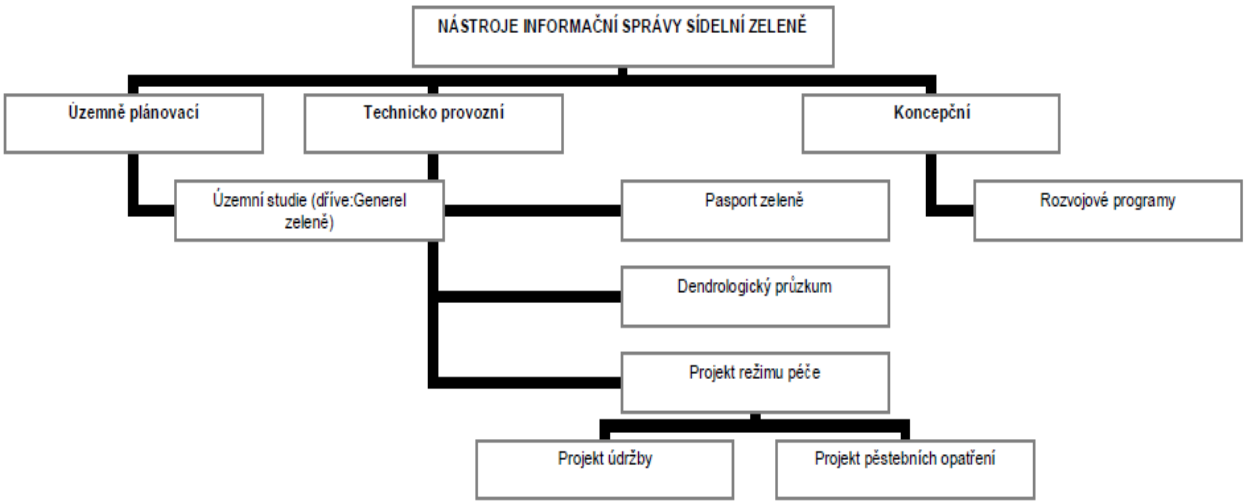
V odbornej literatúre sa stretávame s termínom *Management sídelnej zelene* – ide o súbor všetkých činností potrebných k plánovaniu, zakladaniu a starostlivosť o sídelnú zeleň prispievajúcich k jej maximálne možnej kvalite pri optimálnom využití zdrojov (Šimek, 2007). Týka sa však iba verejnej zelene, nezahŕňa mestskú zeleň, ktorá je vo vlastníctve súkromných osôb.

V podmienkach ČR sa často krát stáva, že za rozvoj a údržbu zelene v rámci samospráv zodpovedá niekoľko rôznych organizačných jednotiek – tento stav je z pohľadu Managementu sídelnej zelene úplne nevyhovujúci, pretože podľa neho by mali všetky úlohy od stanovenia koncepcie až po operatívnu starostlivosť byť v kompetencii jednej jednotky.

Na obr. č. 1 sú znázornené základné nástroje správy sídelnej zelene.

[4] Ang. *natural surface.*

Obrázok 1: Nástroje správy zelene



Zdroj: Šimek (2007)

Územná štúdia (Generel zelene) a Pasport zelene

V stavebnom zákone[5] bol nahradený starší odborový termín g*enerel zelene* termínom *územná štúdia*. Je to základný nástroj pre výkon správy zelene, ktorého cieľom je rozvoj súčasných plôch zelene a zlepšenie ich prepojenia. Ide o územne plánovací podklad, ktorý je možno odporučiť všetkým mestám a väčším obciam, ktoré majú viac plôch verejnej zelene. Podľa Walicu a Češelského (2007) by mal obsahovať:

- popis funkčných typov mestskej zelene a ich trvalých ekologických podmienok,
- návrhy zmien funkčných typov,
- rozvoj urbanistického územného systému ekologické stability,
- ekologické limity využitia územia.

Na *generel zelene* nadväzuje *pasport zelene*, ktorý je vlastne každoročne aktualizovaným prehľadom o stave všetkých plôch mestskej zelene, ktoré sú v majetku a v správe mesta. Je spracovávaný ako logická vrstva geografických informačných systémov (GIS) sídel a skladá sa z dvoch častí – mapovej a dátovej.

Pasport zelene má podľa Šimka (2007) obsahovať:

- základné údaje o ploche zelene,

[5] Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).

- údaje o vegetačných prvkoch na jednotlivých plochách zelene,
- popis intenzívnych tried údržby a zatriedenie parkových plôch do nich
- harmonogram pravidelných údržbových, či jednorazových práci.

Oba dokumenty sú významné zdroje údajov o verejnej zeleni mesta, potrebné pre ďalšiu projekčnú činnosť, starostlivosť a údržbu zelene, a tiež pre efektívnejšie využívanie funkčne nevyužitých plôch v rámci mesta. Ich vypracovanie odráža záujem mesta o kultiváciu spravovaného prostredia a uvedomovanie si dôležitosti mestskej zelene pre krajinu a jej obyvateľov.

1.3. Význam zelene v meste

Zeleň v meste dokáže znížiť nepriaznivé dôsledky urbanistických aktivít, a to najmä v oblastiach s intenzívnym zastavaním. Okrem väčších prírodných plôch, ako sú parky, záhrady, či lesoparky, sú pre obyvateľov dôležité aj malé plochy a prvky zelene v uliciach a vnútroblokoch, ktoré priaznivo ovplyvňujú každodenný život v meste. Tieto environmentálne služby sa dajú len ťažko zachytiť trhom, kvantifikovať a porovnať s ekonomickými službami, a preto im pri politickom rozhodovaní býva pripisovaná minimálna váha (Costanza a kol., 1997).

Mestská vegetácia podporuje stabilitu krajiny zmierňovaním extrémov medzi krajinou a mestom, pôsobí priaznivo na mikroklímu a prepája krajinné ekosystémy. Pomáha takmer vo všetkých oblastiach znečistenia mestského životného prostredia. V prípade ovzdušia znižuje koncentrácie škodlivín, prachových častíc a zabraňuje šíreniu hluku. Taktiež znižuje problém tzv. tepelného mostu, ktorá sa prejavuje zvýšenou teplotou ovzdušia v meste oproti okolitej krajine. Významnú rolu hrá zeleň aj pri zadržiavaní vody v mestskom prostredí. V zalesnenej krajine je zhruba 50% dažďových zrážok vsakovaných do pôdy, 40% sa odparí späť do ovzdušia a len 10% odtečie preč. V prostredí mesta, kde je väčšina plochy tvorená spevnenými cestami a chodníkmi, kanalizácia môže odviesť až 100% zrážok (Vejchodská, 2007).

Costanza a kol. (1997) definujú služby ekosystémov ako prínosy, ktoré ľudia priamo alebo nepriamo získavajú z funkcií týchto ekosystémov. Rozoznávajú sedemnásť hlavných kategórií environmentálnych služieb, z ktorých vyberajú šesť najdôležitejších pre mestské prostredie:

- Filtrácia vzduchu,
- Regulácia mikroklímy,
- Znižovanie hluku,
- Regulácia odtoku zrážok,
- Služby v oblasti odpadových vôd,
- Rekreačné a kultúrne služby.

Nasledujúca tabuľka č. 1 hodnotí jednotlivé druhy zelene z hľadiska poskytovaných prínosov.

Tabuľka 1: Prehľad mestských ekosystémov a ich environm. služieb (relevatné pre Stockholm).

	Pouličné stromoradia	**Trávniky a parky**	**Mestské lesy**	**Obhospodarované plochy**	**Mokrade**	**Jazerá a moria**
Filtrácia ovzdušia	X	X	X	X	X	
Regulácia mikroklímy	X	X	X	X	X	X
Znižovanie hlukovej záťaže	X	X	X	X	X	
Regulácia odtoku dažďovej vody		X	X	X	X	
Rekreačná a kultúrna funkcia	X	X	X	X	X	X

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Bolund a Hunhammar (1999).

Costanza (1997) upozorňuje, že je pri tom dôležité rozpoznanie geografickej pôsobnosti týchto služieb – zatiaľ čo, transferovateľné služby ekosystémov s globálnou pôsobnosťou (napr. znižovanie CO2) nemusia byť produkované v mieste vzniku problému, produkcia netransferovateľných služieb (napr. redukcia hluku) je dôležitá v mieste vzniku problému.

Jednotlivým environmentálnym prínosom sa budeme bližšie venovať v ďalšom texte, nasledujúca tabuľka č. 2 znázorňuje rozdelenie environmentálnych prínosov mestských zelených plôch podľa Floresa a kol. (1997).

Tabuľka 2: Environmentálne prínosy mestskej vegetácie.

Biologické prínosy	Sociálne prínosy	Fyzikálne prínosy
Útočisko pre ohrozené druhy	Príležitosť k rekreácii	Regulácia odtoku dažďovej vody
Zvyšovanie biodiverzity	Zhodnocovanie nehnuteľností	Znižovanie nebezpečenstva erózie
Stanovisko pre faunu a flóru	Podpora komunitnej súdržnosti	Regulácia teploty
Zásoba a cirkulácia živín	Estetické prínosy	Znižovanie znečistenia ovzdušia
Reprezentácia ekosystémov	Zdroj poznatkov	Ochrana kvality vody

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Floresa a kol. (1997).

1.3.1. Ekologické funkcie mestskej zelene a environmentálne služby z nich plynúce

Znižovanie znečistenia ovzdušia

Mestská zeleň dokáže v značnej miere zlepšovať kvalitu mestského ovzdušia - viaže oxid uhličitý, znižuje koncentrácie rôznych škodlivých látok, ionizuje ovzdušie a má filtračné účinky, ktoré sa prejavujú zachytávaním častíc prachu na povrchu rastlín. Rozsah tejto environmentálnej služby závisí od miestnych podmienok, hlavne od umiestnenia a štruktúry zelene. Bernatzky (1983) tvrdí, že v parku môže byť odfiltrovaných až 85% znečistenia ovzdušia a v ulici so stromami je to až 70%. Nowak (2002) uvádza, že v roku 1994 boli stromy v New Yorku schopné odstrániť takmer 2 tis. kubických ton znečisťujúcich látok z ovzdušia. Dôležité je pri tom vhodné umiestnenie stromov v zástavbe, pretože v niektorých situáciách môžu stromy brániť v pozitívnych prínosoch, napr. môžu zvýšiť spotrebu energie, ak tienia v zime budovy, ktoré by inak získali teplo od slnka, alebo naopak v lete môžu brániť letnému vánku pri ochladzovaní budov.

Regulácia mikroklímy

Mestská zeleň spolu s vodnými plochami znižuje aridný charakter mikroklímy mesta a zmierňuje hlavne letné teplotné extrémy. Darí sa jej to vďaka transpirácii a tiež zatieňovaním spevnených plôch, ktoré by inak akumulovali teplo. Štúdie v amerických

mestách dospeli k výsledkom, že mikroklimatická situácia v meste sa od okolitého prostredia mení v nasledujúcich parametroch (Haughton and Hunter, 1994 – citované v Bolund a Hunhameer, 1999):

- Priemerná ročná teplota vzduchu je o 0.7°C vyššia,
- Slnečné žiarenie je znížené až do 20%,
- Rýchlosť vetra je nižšia o 10 – 30%.

Problém zvýšenej teploty mestského prostredia oproti okolitej krajine sa nazýva *tepelný ostrov*. Vzniká v dôsledku (Botkin a Beveridge, 1997):

- zvýšenej produkcie tepla, ktorá pochádza zo spaľovania palív a z rôznych priemyselných aktivít a aktivít domácností a
- zníženej miery ochladzovania, ktorá je spôsobená menším množstvom vody v mestskom prostredí potrebnej na odparovanie.

Tieto tepelné ostrovy pri tom ovplyvňujú množstvo procesov v meste: fyziologický komfort obyvateľov, potrebu vykurovania a klimatizácie, trvanie snehovej pokrývky, dĺžku vegetačného obdobia, zoologické stanovištia, cirkuláciu vzduchu a ďalšie (Terjung a Louie, 1973). Tepelné ostrovy majú za následok zvýšenú spotrebu elektrickej energie na klimatizovanie rôznych priestorov. Rowntree a kol. (1982, citované v Bolund a Hunhameer, 1999) dospeli k záverom, že vhodné rozmiestnenie zelene dokáže v mestách v mierne suchých pásmach ušetriť až 24 % potreby klimatizácie.

Stromy a mestská vegetácia znižuje túto spotrebu vďaka nasledujúcim procesom (Huang a kol. 1987):

- Tienením znižujú mieru dopadajúceho slnečného žiarenia na pevné povrchy v meste, ktoré by inak akumulovali teplo.
- Vyparovaním vody zo svojho povrchu – transpiráciou.

Znižovanie hlukovej záťaže

Pri znižovaní hlukovej záťaže sú dôležité viaceré parametre – napr. vzdialenosť od zdroja hluku, charakter povrchu[6], štruktúra zelene. Bolund a Hunhameer uvádza viaceré štúdie, ktoré dokazujú, že vegetácia pomáha redukovať hluk:

- Naturvårdsverket (1996): min. 5m široký porast kríkov znižuje hladinu hluku o 2 dB a 50m široký porast až o 3 – 6 d B,
- Kommunförbundet (1998): 100m hustej vegetácie znižuje hlukovú záťaž o 1 – 2 dB.

Regulácia odtoku dažďovej vody

Mestská vegetácia je schopná znižovať neúmerný odtok dažďovej vody z mestského prostredia. Nespevnený povrch mestskej zelene umožňuje vode vsiaknuť do pôdy a prostredníctvom rastlín vypariť sa do ovzdušia. V mestách s nízkou mierou vegetácie býva odvedených až 60% dažďovej vody, v porovnaní s 5 – 15% v „zelených mestách“ (Bernatzky, 1983).

Ďalšími environmentálnymi prínosmi plynúcimi z mestskej vegetácie je podpora biodiverzity, znižovanie hrozby erózie a prepájanie urbanistických plôch s okolitou krajinou. Močaristé biotopy v mestskom prostredí sú nápomocné pri asimilácii výživných látok z odpadových vôd. Walica a Češelský (2007) vo svojej práci upozorňujú aj na ochrannú resp. ekonomickú funkciu zelene vo vzťahu k budovám, ich strechám a fasádam, kedy mestská vegetácia prispieva k tepelnej a zvukovej izolácii, zmierňuje aridné tendencie mestského prostredia, veterné turbulencie a vodné erózie. Navyše, ak sa v meste nachádza dostatok prírodných prvkov, obyvatelia strácajú potrebu každý víkend cestovať mimo mesto a šetria tak životné prostredie.

1.3.2. Ďalšie prínosy plynúce z mestských ekosystémov

Psychohygienická a rekreačná funkcia

Mestská zeleň predstavuje útočisko pre obyvateľov mesta, poskytuje priestory k rekreácii a úniku od rušného prostredia mesta. Zelená farba je človekom vnímaná ako farba

[6] Napr. trávnik dokáže oproti betónovému povrchu znížiť hlukovú záťaž o 3dB (SOU, 1993, citované v Bolund a Hunhameer, 1999).

kľudu, pobyt v prírode osviežuje, má blahodarný účinok na psychický stav, človek sa tu cíti v bezpečí a celkovo spokojný. Mnohým ľuďom pomáha kontakt s prírodou aj v duchovnom rozvoji.

Štúdiám, skúmajúcich dôvody pozitívneho vnímania zelene ľuďmi, bolo venovaného mnoho priestoru. Ulrich a kol. (1991) tvrdia, že obyvatelia mesta sú otupení hlukom, pohybom a vizuálnou komplexitou moderného sveta, a preto im pobyt v prírode, ktorá je tichšia a menej chaotická, prináša úľavu. Podľa nich už samotné pozeranie sa na rastlinu dokáže redukovať stres, zlosť a strach a znižovať krvný tlak a svalové napätie. Ulrich a kol. dokázal vo svojej štúdii, že u subjektov, ktoré boli vystavené prírodnému prostrediu, došlo k značnému zníženiu hladiny stresu a naopak, u subjektov, ktoré boli vystavené mestskému prostrediu, nedošlo k zníženiu, resp. došlo k zvýšeniu úrovne stresu. Ďalšia jeho štúdia (1984) dospela k záveru, že pacienti v nemocnici, ktorí majú výhľad na park, majú o 10% rýchlejšiu mieru uzdravenia a potrebujú o 50% menej analgetík oproti pacientom, ktorí majú zo svojej nemocničnej izby výhľad na budovu.

Vzdelávacia, sociálna a estetická funkcia

Kontakt s prírodou umožňuje sledovať jej zmeny a zúčastňovať sa jej procesov. Parky poskytujú priestor pre sociálnu interakciu návštevníkov, komunitné záhrady napomáhajú sociálnej súdržnosti miestnych komunít. Zeleň tiež zjemňuje ostré a nemenné rysy mestskej architektúry, oživuje jej neživé prvky a vnáša do nej element prírody, premenlivý v priebehu ročných období.

V nasledujúcej kapitole využijeme poznatky o jednotlivých funkciách mestskej zelene k rozlíšeniu, v ktorých prípadoch je možné vnímať mestskú zeleň ako čistý verejný statok a v ktorých nie.

2. Verejné statky a ich poskytovanie

Verejné statky sú v ekonomickej literatúre považované za jeden z typov zlyhaní trhu, ktoré vysvetľujú existenciu verejného sektoru, resp. štátne zásahy do ekonomiky. Ako prvý definoval tento pojem Paul Samuelson v roku 1954 v článku *The Pure Theory of Public Expenditure*. Čistý verejný statok má dve základné vlastnosti – nevylúčiteľnosť zo spotreby a nerivalitu. Takýchto čistých verejných statkov je však veľmi málo a tiež existujú nezhody v ich vnímaní. Klasickým čistým verejným statkom, označovaným v mnohých textoch za nevylúčiteľný, je národná obrana. Foldvary (2009) tvrdí, že národná obrana sa nevzťahuje na cudzincov, ktorí môžu byť z územia deportovaní, a tak vylúčení zo spotreby tohto verejného statku.

Šauer (2007) nazýva takéto ponímanie verejných statkov ako verejné statky z hľadiska spotreby, naopak hľadisko ponuky zohľadňuje vo svojom chápaní verejných statkov Buchanan a za verejný statok označuje každý statok poskytovaný či financovaný z verejných zdrojov.

V tab. č. 3 je znázornené rozdelenie statkov z ekonomického hľadiska. Je dôležité si všimnúť, že mestská zeleň nemusí byť vnímaná výhradne ako čistý verejný statok, aj keď platí, že zo spotreby niektorých environmentálnych služieb poskytovaných mestskou zeleňou (napr. pozitívny vplyv na mikroklímu) nie je možné vylúčiť ich užívateľov. Iné služby, ako napr. rekreačná či psychohygienická funkcia, sa realizujú priamou návštevou parku, či inej zelenej plochy, tzn. niektorých návštevníkov možno vylúčiť stanovením poplatku za vstup. V prípade rivality spotreby úžitkov zelených plôch, platí, že spotreba väčšiny týchto úžitkov nie je rivalitná, no v niektorých prípadoch, napriek tomu, že sú úžitky spotrebovávané kolektívne, môže dôjsť k naplneniu ich kapacity (úžitok z rekreácie v preplnenom parku je nižší ako v prípade možnosti dostatočne voľného pohybu v nepreľudnenom parku). V ďalšom texte preto uvedieme prehľad toho, ako rôzne môže byť mestská zeleň vnímaná z pohľadu vylúčiteľnosti a rivality v spotrebe.

Tabuľka 3: Statky podľa rivality spotreby a vylúčiteľnosti zo spotreby.

	VYLÚČITEĽNOSŤ	**NEVYLÚČITEĽNOSŤ**
	Súkromné statky	***Zmiešané statky***
RIVALITNOSŤ SPOTREBY	Náklady na vylúčenie zo spotreby sú nízke	Úžitky z nich sú spotrebovávané kolektívne, môže však dôjsť k naplneniu kapacity
NERIVALITNOSŤ SPOTREBY	***Zmiešané statky***	***Čisté verejné statky***
	Privátne statky spojené s externalitami	Nevylúčiteľnosť zo spotreby v dôsledku vysokých nákladov

Zdroj: vlastné spracovanie.

2.1. Mestská zeleň ako statok spojený s externalitami

Mestská zeleň je často posudzovaná ako verejný statok a teda zabezpečovaná z verejných rozpočtov. Takýto prístup je bežný v krajinách strednej a východnej Európy, zatiaľ čo v západnom svete sa stretávame s prípadmi, kedy je mestská zeleň (prístupná buď širokej verejnosti alebo len vyhradenej skupine obyvateľov) rôznymi spôsobmi zaisťovaná a financovaná súkromnými subjektmi. V prípade, že sa v takýchto mestských parkoch vyberá poplatok za vstup či užívanie parku, tento vždy zahŕňa len spoplatnenie využívania rekreačnej funkcie parku, nie však ostatných celoplošne pozitívnych efektov zelene (napr. zlepšenie mestskej mikroklímy), ktoré zostávajú neinternalizované. To isté je možné povedať o súkromných zelených plochách ako sú záhrady a sady rodinných domov – poskytujú niektoré environmentálne úžitky, za ktoré ich vlastník nedostáva žiadnu tržnú odmenu a zároveň spotrebiteľov týchto funkcií nie je možné zo spotreby vylúčiť.

Priaznivé funkcie ekosystémov na okolité prostredie označujú viacerí autori za tzv. environmentálne služby. Takýto posun v chápaní úžitkov z funkcií ekosystémov nastal v druhej polovici 20. storočia v USA, kedy sa prirodzeným funkciám ekosystémov priznala spoločenská užitočnosť vo forme služieb (Čaboun a kol., 2010).

Úžitky plynúce z týchto environmentálnych služieb však nie je možné realizovať na trhu za odmenu, aj napriek tomu, že pozitívne ovplyvňujú produkčné či spotrebné funkcie ekonomických subjektov. Mestská zeleň napr. znižuje celkovú prašnosť ovzdušia, čo znižuje náklady jednotlivých subjektov na údržbu čistých okien a zmierňuje záťaž dýchacích ciest obyvateľov. Z daného vyplýva, že tieto poskytované environmentálne služby majú charakter pozitívnych externalít – nie sú realizované na trhu a úžitky z nich nie sú hradené ich poskytovateľovi (Matějíček, 2003). O tom, či takéto pozitívne externality predstavujú ekonomický problém pojednáme v nasledujúcej kapitole. V ďalšom texte posúdime mestskú zeleň z hľadiska rivality v spotrebe a vylúčiteľnosti zo spotreby, a to na základe poskytovaných environmentálnych úžitkov, spolu s vlastníctvom (resp. prístupnosťou zelene).

Mestská zeleň ako čistý verejný statok

Do prvej kategórie patrí všetka zeleň mesta, bez ohľadu na vlastníctvo a funkciu zelene v meste. Každý vegetačný prvok v meste totiž poskytuje ekologické a mikroklimatické úžitky[7], ktoré sa prejavujú v zlepšovaní mestského ovzdušia a mikroklímy. Jednotlivých spotrebiteľov týchto environmentálnych úžitkov nie je možné vylúčiť z ich využívania a taktiež platí, že neexistuje medzi nimi rivalita – ak jeden obyvateľ mesta dýcha vďaka zeleni čistejší vzduch, neznemožňuje tým ostatným obyvateľom robiť to isté. To platí aj pre zeleň, ktorá je verejne prístupná (no nemusí byť vlastnená výhradne mestom) a poskytuje tak všetkým okoloidúcim estetickú funkciu - zjemňuje ostré rysy mestskej architektúry. Rovnakú funkciu však poskytuje aj zeleň, ktorá nie je prístupná širokej verejnosti, a teda niektorých spotrebiteľov je možné z užívania tejto funkcie vylúčiť. Prechádzame tak k druhej kategórii zelene, ktorá poskytuje nerivalitné úžitky, avšak jednotlivých potenciálnych užívateľov je možné z ich spotreby vylúčiť.

Mestská zeleň ako klubový statok

Tzv. *klubové statky*[8] sú statky, ktoré sú za istých okolností vylúčiteľné zo spotreby a zároveň sú nerivalitné. Klubom sa pritom rozumie spoločenstvo, ktoré poskytuje svojim členom verejný statok. Ide napr. o národné parky, no v prostredí

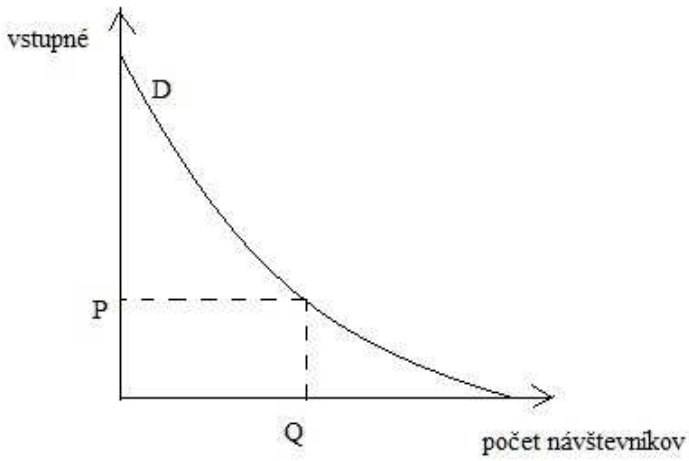
[7] Viď kapitolu 1.3.1.

[8] Ang. *club goods*

mesta sa môže jednať aj o mestský park, či inú zelenú plochu, kde sa prevádzkovateľ rozhodne spoplatniť vstup do parku a vylúčiť tak z užívania obyvateľov mesta, ktorý nie sú ochotní platiť za úžitky plynúce z návštevy parku. Medzi tieto úžitky patrí predovšetkým psychohygienická funkcia zelene, vďaka ktorej sa človek cíti v prírodnom prostredí osviežený a spokojnejší, ale aj vzdelávacia, estetická, či funkcia sociálnej interakcie, ktoré sú všetky podmienené návštevou a fyzickou prítomnosťou spotrebiteľa v danej zelenej ploche.

Pokiaľ nie sú prevádzkové náklady parku závislé na počte návštevníkov, platí, že hraničné náklady sú nulové a ich krivka je totožná s vodorovnou osou. Ak množstvo návštevníkov klesá pri raste vstupného, tak dospejeme k tomu, že optimálne vstupné je nulové, čo znázorňuje graf č. 1. To by neplatilo napr. v prípade, že vyberaním vstupného prevádzkovateľ vytvorí nejaké dodatočné výhody - napr. zamedzenie nežiaduceho správania v parku (pitie alkoholu a hlučnosť, vandalizmus či krádeže) alebo zasadenie vzácnych drevín a rastlín (Vejchodská, 2007). Vylúčenie zo spotreby je však vhodné len v tých prípadoch, kedy náklady na vylúčenie neprevyšujú pridané úžitky.

Graf 1: Krivka dopytu po návšteve parku.



Zdroj: vlastné spracovanie podľa Vejchodská, E. (2007).

Mestská zeleň ako kolektívny statok

Kolektívne statky[9] sú statky, ktoré sú všetkým voľne prístupné, no zároveň sú rivalitné[10], pretože pri užívaní týchto statkov dochádza k prekračovaniu kapacity a znehodnocovaniu. Typickým príkladom je parkovanie na ulici, no môže ísť aj o mestský park, ktorý je v dôsledku nedostatočného množstva zelene v okolí často krát preplnený. Teoretické riešenie v takýchto prípadoch je spoplatniť prístup k týmto statkom a zamedziť tak ich nadmerné užívanie. Takéto obmedzenie spotreby sa však niekedy môže javiť ako nežiaduce, pretože v dôsledku nerovnosti príjmov sa môže stať, že spotrebu týchto statkov by si nemohli dovoliť chudobní obyvatelia.

Hillman (2003) upozorňuje, že jeden verejný statok môže byť v rôznych časových rozmedziach čistý alebo zmiešaný – napr. diaľnica je v skorých ranných hodinách čistý verejný statok, no pri dopravnej špičke je silne rivalitný, a preto zmiešaný. Taktiež to môže platiť o plochách mestskej zelene, ktoré v ranných a doobedných hodinách navštevuje málo obyvateľov, no podvečer sú preplnené.

Mestská zeleň ako „súkromný statok“

Poslednú kategóriu tvoria tie zelené plochy, ktoré sú vlastnené súkromnou osobou či osobami, a neprístupné iným užívateľom, ktorí sú z užívania väčšiny funkcií danej zelene vylúčený. Môže ísť o záhrady a iné zelené plochy pri rodinných domoch, záhradkárske a chatové oblasti a ďalšie. Avšak ako sme spomínali pri prvej kategórii mestskej zelene, vždy aj tieto súkromné plochy zelene poskytujú určité environmentálne úžitky, z ktorých užívania nie je možné vylúčiť ostatných obyvateľov mesta (viazanie oxid uhličitý, znižovanie koncentrácie rôznych škodlivých látok, filtračné účinky, mikroklimatická funkcia…). Taktiež neplatí, že užívanie týchto zelených plôch je rivalitné, a preto nie je možné hovoriť o typických súkromných statkoch.

Vnímanie mestskej zelene preto nie je jednotné a závisí od posúdenia environmentálnych úžitkov, ktoré jednotlivé zelené plochy a vegetačné prvky poskytujú. Tieto

[9] Ang. *open access goods/collective goods*

[10] Foldvary (2009) a Ochrana (2007) používajú výraz *kolektívne statky* ako synonymum statkov verejných, v dôsledku čoho sú označované za nerivalitné.

environmentálne úžitky majú charakter pozitívnych externalít, ktoré neprechádzajú trhom a zostávajú neinternalizované.

2.2. Pozitívne externality – problém?

Externality sú vzťahy medzi spotrebiteľmi, výrobcami, či spotrebiteľmi a výrobcami, ktoré trh nedokáže oceniť, a teda ani regulovať. Označujú sa aj ako efekty prelievania, vonkajšie efekty, kladné a záporné úspory, alebo efekty susedstva.

Pojem externalít do ekonomickej teórie zaviedol v roku 1920 A. C. Pigou vo svojom diele *The Economics of Welfare*. Odlíšil súkromné a spoločenské náklady, resp. hodnotu hraničného súkromného a čistého hraničného spoločenského produktu. V roku 1960 bola Pigouova doktrína napadnutá v článku *The problem of social cost* od R. Coasea, ktorý sa zameral na recipročnú podstatu externalít a existenciu (či skôr neexistenciu) transakčných nákladov. Podľa Holmana (2005) sa od čias tohto Coaseho článku delia ekonómovia na „pigoviáncov“ a „coasiáncov“, pričom prvá skupina sa spolieha na štátne zásahy a druhá na súkromné vyjednávania.

Samuelson (spracované podľa Ježka, 1998) zastáva názor, že „externalita alebo efekt prelievania nastáva, keď výroba alebo spotreba spôsobuje nedobrovoľné náklady alebo prínosy iným, t.j. náklady alebo prínosy sú prenášané na iných, bez toho, aby tí, ktorí náklady spôsobujú, alebo tí, ktorí prínosy získavajú, za to platia. Presnejšie, externalita je dopad chovania jedného ekonomického subjektu na blahobyt iného subjektu, pričom tento dopad sa neodráža v dolároch alebo tržných transakciách.“

Definícia R. Goulliho (1998) vymenováva, že „externality sú voľné statky ako pôda, dážď, vietor, flóra a fauna, z ktorých mal človek a obec úžitky i neúžitky“ (ujmy). Medzi ďalšie externality podľa tohto autora patria tie, ktoré sa inštitucionalizovali a integrovali do súboru verejných statkov produkovaných a zaisťovaných organizáciami, ako napr. obrana, bezpečnosť, legislatíva a súdnictvo, vzdelanie, kultúra, zdravie a sociálna infraštruktúra. Túto definíciu externalít vymenovaním nemôžme považovať za úplnú, pretože nevystihuje ich podstatu, no dôležité je, že oproti iným definíciám rozširuje externality o prírodné javy.

Externality sú klasifikované podľa rôznych kritérií, pre našu prácu je však najpodstatnejšie delenie na externality:

1) negatívne – nastávajú, keď sú transferované nedobrovoľné náklady a
2) pozitívne – transferované sú pozitívne úžitky.

Existencia externalít je dôsledkom chýbajúceho cenového signálu – statky a služby nemajú priradenú žiadnu cenu alebo je ich cena značne skreslená. Pri existencii pozitívnych externalít je vyrábané a spotrebované menšie množstvo statkov, ako je spoločensky optimálne a zároveň je tržná cena vyššia ako spoločensky optimálna. Jednotlivý spotrebitelia úžitkov plynúcich zo zelene sú ochotní platiť len do výšky ich vlastného prínosu, ktorý pociťujú. Poskytovanej verejnej zelene by tak bolo menej ako je teoretické ekonomické optimum.

Rakúska škola naopak odmieta štandardné tvrdenie, že „problém externalít spočíva v neschopnosti súkromného producenta vziať v úvahu (a započítať do ceny nákladov) spoločenský prospech či spoločenské náklady“ (Kinkor, 1995). Tieto pojmy neuznáva, pretože stojí za tvrdením, že náklady aj úžitky sú individuálne a subjektívne vnímané veličiny, ktoré sa nedajú zistiť, porovnávať a teda ani agregovať. Celý koncept externalít tak od základov nabúrava.

Zatiaľ čo negatívne externality, prejavujúce sa v prípade prírodných statkov vo forme znečistenia životného prostredia, predstavujú veľký problém, u pozitívnych externalít je to otázkou diskusie. Podľa Ježka (1998) neexistuje žiaden podstatný argument pre nutnosť riešenia týchto externalít v tržnom prostredí. Rovnako Kinkor (1995) píše, že pozitívna externalita neznamená problém: „Zdá sa úplne absurdným požadovať, aby jednotlivec mal povinnosť nejako kompenzovať producenta externality za úžitok, o ktorom sa dopredu nedohodli, že by mal byť predmetom zmeny.“

Mestská zeleň so svojimi environmentálnymi úžitkami teda predstavuje miestami čistý, inokedy zmiešaný verejný statok spojený s výraznými pozitívnymi externalitami. Problém pri jej zabezpečovaní býva, že ako trh, tak ani verejná autorita nemajú k dispozícii informácie, ktoré by im umožnili odhadnúť optimálne množstvo zelene v meste. Baviac zelené plochy v mestách často čelia developerským úmyslom využívania každej nezastavanej plochy. Či je v poskytovaní tohto statku efektívnejší verejný alebo súkromný sektor sa pokúsime rozobrať v nasledujúcich kapitolách.

3. Verejný a súkromný sektor v poskytovaní verejných statkov

V našej spoločnosti sa v praxi často vytvára umelá priama väzba - ak štát zabezpečuje verejné statky, mali by byť bezplatné alebo naopak, ak má byť niektorý verejný statok poskytovaný bezplatne, potom musí byť poskytovaný štátom. Tieto úvahy o statkoch, ktoré by mali byť v garancii štátu, sú často výsledkom historického a kultúrneho vývoja a tiež verejnej voľby. Súčasným trendom vo vyspelých ekonomikách je začleňovanie súkromného sektoru do procesu poskytovania verejných služieb. Je to dané predovšetkým zvyšujúcimi sa potrebami a dopytom obyvateľov miest po verejných službách a súvisiacim tlakom na rast kvality týchto služieb. V prípade, že je potrebné riešiť poskytovanie verejných statkov, vyvstávajú tieto otázky:

1) Kto má poskytovať tieto statky?
2) Kto a koľko má za nich platiť?

Podľa Ochrany (2007) neexistujú všeobecne platné námietky ani voči štátnej, ani voči súkromnej produkcii verejných statkov. Mohli by sme tvrdiť, že kvalitu produkcie verejných statkov neurčuje vlastnícka forma, ale podmienky, za ktorých sa produkcia realizuje. Niekedy môže byť výhodnejšia štátna produkcia, inokedy súkromná, či zmiešaná.

Dôležitým rozhodnutím je aj množstvo poskytovaného statku. V podmienkach trhu sa množstvo aj cena statku odvíja od existujúcej ponuky a dopytu. V prípade verejných statkov, a teda aj mestskej zelene, spôsobuje chýbajúci cenový signál rozdiely medzi optimálnym a skutočným množstvom statku. Aj keď existujú medzinárodné štandardy, určujúce minimum zelene na jedného obyvateľa mesta[11], v praxi je samozrejme často krát nemožné ich dosiahnuť.

Trh je schopný zaisťovať teoretické optimálne množstvo zelených plôch len vtedy, ak ich vlastníkom plynie všetok produkovaný výnos, a to z ich priameho užívania, ako aj z externých prínosov. V prípade priameho užívania, prevádzkovateľovi parku by mohol plynúť výnos zo vstupného, no externé prínosy spoplatniť nemôže. Nikto z potenciálnych návštevníkov parku by nebol ochotný platiť za to, že park napomáha napr. zadržiavaniu vody v meste a stával by sa čiernym pasažierom. Pozitívne

[11] Podľa WHO je to 9m² zelene na obyvateľa (Singh. a kol., 2010).

externality nie je možné zahrnúť do výnosov vlastníkov parkov a tí by potom poskytovali menej mestskej zelene, ako je ekonomicky optimálne množstvo. Rovnako aj pri zabezpečovaní a financovaní mestskej zelene z verejných zdrojov býva problémom, že verejná autorita nedisponuje potrebnými informáciami pre stanovenie optimálneho množstva zelene (Kong a kol., 2007).

Existujú rôzne metódy ekonomického hodnotenia statkov, pomocou ktorých sa zisťuje aj hodnota mestskej zelene. Podľa Rodenburga a kol. (2001) ekonomická hodnota prírody predstavuje celkové blaho, ktoré príroda prináša spoločnosti. Rozlišuje finančné hodnoty, teda cenu, ktorú musí jednotlivec zaplatiť za určitý statok na trhu a hodnoty ekonomické, ktoré zahŕňajú aj externality (pozitívne aj negatívne).

Cieľom jednotlivých metód je odhaliť celkovú, ekonomickú hodnotu mestskej zelene. Rozdeľujeme ich na metódy priame, ktoré si za základ hodnotenia berú vyjadrené preferencie[12] (metóda podmieneného hodnotenia, výberové modelovanie) a metódy nepriame, ktoré hodnotenie vykonávajú na základe odhalených preferencií[13] (metóda hedonickej ceny, metóda cestovných nákladov). Rôzne tieto prístupy boli prvý krát vyvinuté na určenie ekonomickej hodnoty rekreácie v divočine, neskôr ekologický ekonómovia našli spôsob, ako merať aj environmentálne služby, ktoré poskytujú lesy, mokrade, oceány a ďalšie prírodné plochy (Wolf, 2004).

Teoreticky je teda možné stanoviť celkovú ekonomickú hodnotu mestskej zelene, a tým aj optimálne množstvo, ktoré by uspokojilo obyvateľov mesta. Otázkou zostáva, aké inštitucionálne zabezpečenie je najefektívnejší pri poskytovaní a starostlivosti o mestskú zeleň.

3.1. Verejný sektor a verejné služby

Pojem *verejné služby* obsahuje celú škálu netrhových nemateriálnych aktivít verejného sektora, z najširšieho hľadiska sem zaraďujeme všetky aktivity, ktoré majú charakter služieb a sú realizované v rámci verejného sektora. Na druhú stranu ekonomické hľadisko vychádza z kolektívnej spotreby týchto služieb a označuje ich

[12] Ang. *Stated preferences.*

[13] Ang. *Revealed preferences.*

za čisté a zmiešané verejné statky. Užším pojmom sú potom *komunálne služby*, ktoré zahŕňajú vybrané verejné služby poskytované obcami (Balážová, 2006).

Podľa Ministerstva vnitra ČR (2005) sú verejnými službami aktivity vytvorené, organizované alebo regulované orgánom verejnej správy, s cieľom poskytovania služieb spôsobom, ktorý považuje za nevyhnutný pre uspokojenie potrieb spoločnosti a pri rešpektovaní princípu subsidiarity. Služby vo všeobecnom záujme by mali zahrňovať služby, ktoré vedú k zabezpečeniu základných ľudských práv, kvalitného a zdravého života v spoločnosti, vzdelávania, realizácie voľného času (kultúra) a kvalitného životného prostredia.

Vstupom ČR do Európskej únie (EÚ) došlo k vzniku novej terminológie - pojem *verejná služba* podľa EÚ neznel presne a vydala odporučenie, aby bol pojem nahradený pojmom *služba vo všeobecnom záujme*. Nejedná sa o klasické služby poskytované na trhu, ale obvykle sú zaisťované štátom, vyšším územným celkom, či obcami - v záujme verejnosti. Všeobecne sa má za to, že ak by tieto služby neboli finančne podporované verejnými subjektmi, neboli by pravdepodobne poskytované na trhu vôbec, alebo by boli poskytované v nižšej kvalite a rozsahu.

Uznesením vlády ČR zo dňa 3. 9. 2003 č. 848 bolo vymedzených celkom 375 verejných služieb, ktoré sú kategorizované do troch skupín: správne činnosti, služby poskytované vo forme finančnej podpory a vecné verejné služby, ktoré zahŕňajú aj služby v oblasti životného prostredia. (Halásek a Tomanek, 2005).

Poskytovateľmi týchto služieb pritom sú:

- štát, kraje a obce,
- fyzické a právnické osoby, ktoré spĺňajú podmienky predpísané zákonom,
- organizácie, agentúry, alebo organizačné zložky štátu,
- obchodné spoločnosti, ktoré môžu byť v majetku ministerstva, kraja, obce...

Pri zabezpečovaní miestnych verejných služieb sa podľa Meričkovej (2002) využívajú tzv. *alternatívne metódy zabezpečovania verejných služieb,*[14] v rámci ktorých Svobodová (2006) rozlišuje dva rozdielne aspekty – poskytovanie a produkcia verejných služieb.

[14] Ang. *Alternative service delivering arrangements – ASDA.*

Na základe tohto rozlíšenia rozoznávame tri možné formy zabezpečovania verejných služieb:

1) Verejné vlastníctvo a verejná prevádzka: verejný sektor je nositeľom zabezpečovania infraštruktúry, súkromný sektor na základe zmluvy s verejným sektorom môže vybudovať a prevádzkovať zariadenie, ale bez znášania finančného rizika.
2) Verejné vlastníctvo a súkromná prevádzka: je to tzv. *privatizácia na základe koncesie* – právo na zriadenie a/alebo prevádzkovanie infraštruktúrneho diela je po dobu trvania koncesie prevedené na súkromný sektor a následne po uplynutí na príslušný subjekt verejnej správy.
3) Súkromné vlastníctvo a súkromná prevádzka: financovanie, vlastníctvo a prevádzka infraštruktúrnej služby projektovej spoločnosti, ktorú sa verejný sektor zaväzuje odkupovať počas určitého obdobia.

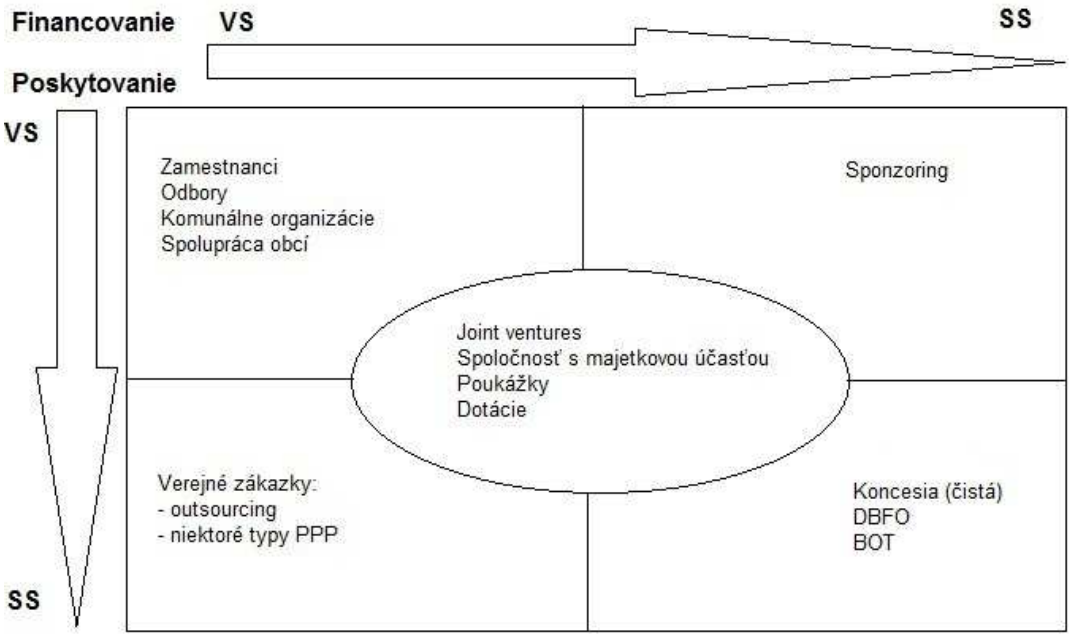
Ako vidíme, súkromný sektor je bežne zastúpený v procese zabezpečovania verejných služieb ako prevádzkovateľ, či dokonca vlastník infraštruktúrneho diela. V prípade mestskej zelene sa stretávame so všetkými uvedenými formami poskytovania verejnej služby a v západnom svete nachádzame aj prípady, kedy sa súkromné osoby aj samotní spotrebitelia (návštevníci) mestskej zelene podieľajú na financovaní, vlastníctve a prevádzke plôch mestskej zelene. V ďalšom texte sa oboznámime s rôznymi formami spolupráce verejného a súkromného sektora.

3.2. Spolupráca verejného a súkromného sektoru

V dnešnej dobe je trendom využívanie tzv. *New Public Management*, ktorého princípom je oddelenie financovania a produkcie verejných služieb (Cullis a Jones, 1992). Do popredia sa dostáva pojem *public - private - civil sector mix, competition and cooperation*, čo vlastne znamená, že jednotlivé sektory rovnocenne súťažia o verejné objednávky či priamo spolupracujú pri napĺňaní verejného záujmu (Ochrana, 2007).

Nasledujúca schéma spracovaná podľa Řežuchovej (2008) zobrazuje škálu možností zabezpečovania verejných služieb v závislosti od subjektu poskytovateľa verejnej služby a od jej financovania.

Schéma 1: Typy poskytovania verejných služieb podľa poskytovateľa a spôsobu ich financovania.



Zdroj: vlastné spracovanie podľa Řežuchovej (2008).

Dnes je už bežne zaužívané zmluvné zabezpečovanie verejných služieb alebo kontraktácia, čo znamená, že verejná autorita nesie zodpovednosť za rozsah a kvalitu zabezpečovanej verejnej služby, no samotnú jej produkciu realizuje súkromný sektor. Presadzuje sa pritom účasť spotrebiteľa pri financovaní poskytovanej služby prostredníctvom užívateľských poplatkov. Stretávame sa s viacerými typmi kontraktácie, ktoré sa navzájom líšia v (Nemec a Meričková, 2007):

- Spôsobe fakturácie služby,
- Miere rozdelenia rizika produkcie medzi súkromným a verejným sektorom,
- Podmienkach využívania verejného majetku na produkciu služby,
- Dĺžke trvania zmluvy.

Výhody kontraktácie spočívajú vo vyššej miere transparentnosti vynakladania verejných prostriedkov a nárast efektívnosti poskytovania verejnej služby, pretože sa predpokladá, že neštátna firma nie je poznačená byrokraciou a dokáže vyprodukovať tú istú službu lacnejšie. Nemec a Meričková (2007) tiež uvádzajú pokles prevádzkových nákladov, účinnejší manažment rizík, nárast kvality vo verejných službách a vyššia adresnosť platieb spotrebiteľov verejných služieb. Okrem výhod

samozrejme prináša zmluvné zabezpečovanie určité riziká, predovšetkým je vždy potrebné zvážiť, či úspory vyplývajúce z rastu kvality poskytovaných služieb prevyšujú dodatočné náklady, napr. na monitorovanie kvality služby.

Ďalšou formou, prostredníctvom ktorej sa *public - private - civil sector mix, competition and cooperation*, realizuje, je *public private partnerships* (PPP), čiže systém partnerstva verejného a súkromného (ziskového a v určitých prípadoch i neziskového) sektora, využívaný predovšetkým v oblasti infraštruktúry. V odbornej literatúre sa pre označenie tohto systému používal aj termín BOT alebo koncesné obstarávanie (Wright a Nemec, 2003). PPP je však vo veľkej miere určený pre rozsiahle investičné projekty, preto sa v prípade poskytovania a starostlivosti o mestskú zeleň v našich podmienkach nepoužíva, vzhľadom na zákazky malého rozsahu.

3.3. Privatizácia a súkromný sektor v poskytovaní verejných služieb

Reformy verejného sektora koncom 20. storočia, hlavne v anglosaských krajinách znamenali zásadné zmeny v prístupe poskytovania verejných statkov. Do ich produkcie a financovania sa výrazne začal zapájať súkromný sektor, v prípade fungovania samotného verejného sektora sa začal klásť dôraz na implementáciu trhových prvkov. Ochrana (2007) zastáva názor, že privatizácia je veľmi často prezentovaná ako spasiteľský proces, ktorý dokáže vyriešiť veľkú časť problémov ekonomiky. Je však podľa neho omyl domnievať sa, že zmena vlastníctva subjektu, ktorý poskytuje verejné statky, bude automaticky znamenať zvýšenie efektívnosti či kvality poskytovaných služieb. Uvádza množstvo štúdií porovnávajúcich efektívnosť verejného a súkromného poskytovania verejných statkov, ktoré poukazujú na prípady, kedy býva verejná produkcia efektívnejšia ako v súkromnom sektore. Stiglitz (1997) naopak poukazuje na vyslovene neefektívne správanie vo verejnom sektore.

Zmena vlastníckych vzťahov od verejného sektora smerom k súkromnému môže byť realizovaná v troch základných formách:

- súkromná produkcia v podmienkach verejného financovania,
- súkromná produkcia v podmienkach zmiešaného financovania,
- súkromná produkcia v podmienkach súkromného financovania.

Ochrana (2007) sa vyjadruje v neprospech súkromnej produkcie spojenej so súkromným financovaním, v prípade, že sa jedná o kolektívne statky alebo statky s výraznými externými efektmi:

„*...potom zmena zo štátnej na súkromnú produkciu a realizáciu automaticky generuje narušenie podmienok alokačnej efektívnosti s dopadom na dostupnosť a rovnosť a toto riešenie by si vyžadovalo súčasne realizovať adekvátne opatrenia v oblasti peňažných transferov, ktoré by zabezpečili dostupnosť služby pre všetkých potenciálnych spotrebiteľov.*“

V prípade mestskej zelene by sa mohlo jednať o zavedenie poplatkov za vstup do parkov, čo by mohlo odradiť príjmovo nižšie skupiny obyvateľov mesta od návštevy parkov a vyhľadávali by tak vo väčšej miere iné typy mestskej zelene. Ochranovi (2007) sa zdá prijateľnejšia forma poskytovania verejných statkov za podmienok súkromnej produkcie a zmiešaného financovania

Z verejných rozpočtov je podľa Ochranu (2007) vhodné financovať tie verejné statky, u ktorých je v plnej či veľmi výraznej miere splnená podmienka nevylúčiteľnosti zo spotreby (čo platí pre mestskú zeleň spojenú s environmentálnym úžitkami v oblasti mikroklímy a ovzdušia). Jeho nevýhodou však zostáva skutočnosť, že má plošný charakter a dotuje tak rovnako bohatých aj chudobných. Zmiešanú formu financovania je podľa neho vhodné uplatňovať u zmiešaných statkov, ktoré sú navyše spojené s externalitou. Keď sa jedná o pozitívnu externalitu (prípad mestskej zelene), mala by sa cena týchto statkov dotovať tak, aby bola dosiahnutá ich optimálna spotreba. Čo sa týka zmiešaných kolektívnych statkov s limitovanou kapacitou (diaľnice, mosty, múzeá, a tiež verejná zeleň) je tiež vhodné použiť zmiešané financovanie, pričom cena by mala zabezpečiť optimálne vyťaženie kapacity (optimálnu návštevnosť).

Účasť súkromného sektora v poskytovaní verejných statkov je dôležitým fenoménom z viacerých dôvodov. V Spojených štátoch tvoria príspevky na charitu 2% HDP (Ley, 1996) a v Keni je základom zabezpečovania sociálnej infraštruktúry dobrovoľná spolupráca členov komunity (Wilson, 1992). V západnom svete sa čoraz častejšie stretávame aj s prípadmi, kedy je správa a údržba mestskej zelene zabezpečovaná prostredníctvom rôznych privátnych foriem. Napr. Central Park v New Yorku je spravovaný súkromnou neziskovou organizáciou, v ktorej výbore sú zastúpený len

traja vládny úradníci (Murray, 2010). Bryant Park, nachádzajúci sa v tom istom meste, predstavuje tzv. Business Improvement District, v rámci ktorého sú spravované viaceré zelené plochy. Vláda prenechala tento priestor súkromnej organizácii, ktorej z aktivít realizovaných v tomto parku plynie zisk. Súkromné subjekty sa v tomto meste podieľajú na spravovaní zhruba polovice z 1700 parkov. (Steinhauer, 2004)

Jednotlivé formy súkromného poskytovania mestskej zelene vo svete si priblížime v kpt. 5.2 , nasledujúca kapitola nás oboznámi so situáciou poskytovania komunálnych služieb v ČR a SR.

4. Poskytovanie komunálnych služieb a mestskej zelene v ČR

Po predošlom oboznámení sa s možnosťami poskytovania verejných služieb prejdeme k situácii v tejto oblasti v rámci ČR. V prvej časti využijeme viaceré štúdie realizované v ČR aj na Slovensku, ktoré sa snažili informovať o inštitucionálnom spôsobe zabezpečovania jednotlivých komunálnych služieb. Druhá časť oboznámi čitateľa so situáciou v oblasti poskytovania komunálnej služby „údržba verejnej zelene“ (resp. „starostlivosť o podobu obce“) v štatutárnych mestách ČR. Ide o prístup k zabezpečovaniu mestskej zelene, ktorý je bežný vo všetkých mestách sveta. Naším zámerom v nadväzujúcich kapitolách bude priniesť prehľad ďalších foriem zakladania a správy mestskej zelene, v rámci ktorých sú aktívne aj iné subjekty ako miestna verejná autorita a súkromné subjekty realizujúce údržbu mestom poskytovanej zelene.

4.1. Situácia v poskytovaní komunálnych služieb v ČR a na Slovensku

Úlohou miestnej samosprávy je zabezpečiť vymedzený okruh verejných služieb v takom rozsahu a kvalite, ktoré zodpovedajú potrebám občanov. V tomto procese je však vystavená tlaku protichodných faktorov. Na jednej strane je zvyšujúci sa počet služieb, ktoré musí poskytovať z dôvodu decentralizácie verejnej správy a na strane druhej vystupuje trend znižovania verejných výdavkov.

Využitie súkromného sektoru v zabezpečovaní verejných služieb je veľmi aktuálnou témou, napriek tomu situácia v ČR a SR odráža akúsi strnulosť v prehodnocovaní systému poskytovania komunálnych služieb a vo využívaní alternatívnych foriem. Dokazujú to viaceré štúdie realizované v týchto krajinách, ktoré hodnotili spôsoby poskytovania komunálnych služieb (Ochrana, 2007; Pavel, 2006; Nemec a Meričková, 2007).

Všetky štúdie analyzovali jednotlivé formy zabezpečovanie komunálnych služieb v českých a slovenských obciach rozdelených podľa veľkostného a geografického kritéria. Komunálne služby, ktoré boli brané v úvahu, sú nasledovné: *nakladanie s komunálnym odpadom, cintorínske služby, údržba verejnej zelene, údržba verejného osvetlenia, údržba miestnych komunikácií*. Obce si v zásade môžu vybrať z niekoľkých základných foriem zaisťovania komunálnej služby:

- Vlastní zamestnanci,
- Spoločnosť zriadená obcou,
- Externý dodávateľ,
- Kombinácia vyššie uvedených.

Nemec a Meričková (2007) dospeli k poznatku, že pre slovenské obce s menším počtom obyvateľov (do 5000) je typické zabezpečovanie komunálnych služieb pracovníkmi mestského/obecného úradu alebo pracovníkmi jeho organizačnej jednotky. Výnimku predstavuje odpadové hospodárstvo, pri ktorom prevláda externé zabezpečenie, čo je pravdepodobne spôsobené vyššou kapitálovou náročnosťou poskytovania tejto služby. Najčastejšie sa interná forma zabezpečovania využíva pri údržbe verejnej zelene. Analýza ukázala, že táto komunálna služba je zaisťovaná prostredníctvom súkromnej organizácie len v prípade väčších miest. K rovnakému poznatku dospel vo svojej štúdii aj Pavel (2006) a tiež Balážová (2006), podľa ktorej 72% z 51 obcí poskytuje verejnú službu „obnova a údržba verejnej zelene“ internými formami. Je to spôsobené najmä tým, že rozsah služieb potrebných v menších obciach je nižší a neumožňuje tak ich zabezpečovanie externým dodávateľom, pretože by bola ich produkcia nerentabilná. Všetky štúdie sa zhodujú v tom, že s rastom veľkosti obce sa interná forma zaisťovania znižuje.

V ČR je miera interného zabezpečovania väčšiny komunálnych služieb oveľa nižšia, je vytláčaná tzv. *externým zabezpečovaním na pol cesty* (Pavel, 2006) vo forme obchodných spoločností zriadených obcou. Na rozdiel od Slovenska prešla časť týchto organizácií konkurenčným testom – verejnou alebo užšou súťažou.

Podľa analýzy českých obcí Ochranom a kol. (2007) sa najvyšší podiel zaisťovania komunálnej služby prostredníctvom vlastných zamestnancov vyskytuje u služieb starostlivosť o podobu obce, čistenie odpadových vôd a čiastočne cintorínske služby. Je to spôsobené najmä tým, že pre bežnú prevádzku je potrebná nižšia odborná spôsobilosť a služby tak môžu vykonávať samotní preškolení zamestnanci. U služby starostlivosť o podobu obce (a v rámci nej starostlivosť o mestskú zeleň) bola pritom zistená negatívna závislosť medzi veľkosťou obce a využitím formy zabezpečovania tejto služby prostredníctvom vlastných zamestnancov, a naopak pozitívna u obecných spoločností a externých dodávateľov.

K interným formám zabezpečovania verejných služieb patria aj všetky obcou zriadené organizácie za účelom poskytovania komunálnych služieb. Situácia na Slovensku ukazuje, že zabezpečovanie komunálnych služieb prostredníctvom rozpočtovej organizácie zriadenej obcou je v súčasnosti zriedkavosťou, obce využívajú vo väčšej miere príspevkovú organizáciu, ktorej výhodou oproti rozpočtovej organizácii je možnosť podnikať a získať tak finančné prostriedky. Podobne sa príspevková organizácia javí výhodnejšia aj oproti obchodným spoločnostiam založených obcou (majú takisto možnosť tvoriť zisk), pretože pri jej vzniku je potrebné splniť jednoduchšie právne náležitosti (Ochrana, 2006). Ak už obce používajú pre zabezpečenie komunálnych služieb rozpočtovú organizáciu, tá spravidla zabezpečuje všetky služby na území municipality a je často kombinovaná s externým zaisťovaním niektorých druhov služieb súkromnou organizáciou (rôzne opravy, ktoré sú finančne náročnejšie a požadujú kvalifikovanejší prístup).

Mnoho obcí zabezpečuje komunálne služby prostredníctvom spoločnosti s ručením obmedzeným, kde má obec väčšinovú účasť na vlastníctve a táto spoločnosť väčšinou poskytuje všetky komunálne služby na území obce. Ako ďalší zo spôsobov zaisťovania komunálnych služieb v obciach väčšej územnej veľkosti je možné uviesť akciovú spoločnosť. Táto forma je však v podmienkach SR zriedkavou, oproti ČR, kde je veľmi často používaná.

V ČR je podľa Ochranu (2007) najvýznamnejšou formou tzv. zmluvné zaisťovanie, a to buď prostredníctvom externého dodávateľa alebo obecnej spoločnosti, pod ktorou rozumie obchodnú spoločnosť (najčastejšie akciovú, následne spoločnosť s ručením obmedzeným), v ktorej má obec väčšinový majetkový podiel. Iné interné formy (príspevkové organizácie, verejne prospešné práce, obchodné spoločnosti s menším ako 50% majetkovým podielom obce) sú u všetkých služieb zastúpené najmenej – okolo 10%.

V prípade štatutárnych miest v ČR bol pozorovaný pokles podielu vlastných zamestnancov a externých dodávateľov v prospech nárastu obecných spoločností oproti menším mestám a obciam (najviac u služieb verejné osvetlenie a miestne komunikácie). Väčšie mestá majú viac a väčší objem zákaziek a je preto pre ne rentabilné založiť vlastnú spoločnosť. Všeobecne tieto obcou zriadené spoločnosti obsluhujú v českých obciach zhruba štvrtinu trhu komunálnych služieb.

Z výskumov v ČR aj SR vyplýva, že obecné obchodné spoločnosti sú veľmi častou formou zaisťovania komunálnych služieb. Zatiaľ čo na Slovensku sa vyskytuje výhradne u obcí strednej veľkosti, v ČR je táto forma frekventovanejšia aj u menších a väčších obcí a podieľa sa zhruba na 31% produkcie komunálnych služieb (údaj z roku 2004, Ochrana, 2007).

Obchodná spoločnosť je v prvom rade určená pre subjekty klasického konkurenčného trhu, čo sa v prípade obchodnej spoločnosti zriadenej obcou pre účely poskytovania komunálnej služby nedá povedať. Vo väčšine prípadov totiž dostávajú tieto spoločnosti zákazky priamo bez predchádzajúceho výberového konania ako jednu z foriem interného zaisťovania komunálnej služby. Pokiaľ by však tieto vzťahy boli definované ako externé zabezpečovanie, mali by podliehať pravidlám verejného obstarávania.

V podmienkach ČR mnohé obce v porovnaním so slovenskými nechali tieto spoločnosti prejsť konkurenčným testom – na poskytovanie určitej komunálnej služby bola vypísaná súťaž a obecná spoločnosť vlastnená obcou (ktorá je zároveň zadávateľom) sa o pridelenie zákazky uchádzala spolu s ďalšími externými subjektmi. Tento spôsob má výrazné pozitívne dopady na efektívnosť poskytovanej služby a mení sa tým teda charakter jej poskytovania z interného na externý.

Vo všetkých obciach v SR aj ČR je poskytovanie komunálnych služieb prostredníctvom externých dodávateľov veľmi častou formou - najväčší podiel dosahuje pri službe nakladanie s komunálnym odpadom a verejné osvetlenie. Je to pravdepodobne spôsobené tým, že obce nedisponujú špecifickými prostriedkami pre realizáciu týchto služieb a najvhodnejšou možnosťou je tak zmluva s externým dodávateľom. Ochrana a kol. (2007) ďalej zistili, že využitie externých dodávateľov rastie u troch služieb s narastajúcou veľkosťou obce (cintorínske služby, starostlivosť o podobu obce, čistenie odpadových vôd), u dvoch služieb klesá (nakladanie s komunálnym odpadom, verejné osvetlenie) a u jednej (údržba komunikácií) nie je tento vzťah jednoznačne určený.

V tomto prípade môže vzťah medzi obcou (ako poskytovateľom) a súkromnou organizáciou (ako producentom) fungovať na princípe zmluvy o prenájme. Ako producent komunálnej služby môžu vystupovať i mimovládna nezisková organizácia (napr. občianske združenie). Podľa Nemca a Meričkovej (2007) je zmluvné

zabezpečovanie väčšiny sledovaných služieb na Slovensku lacnejšie v porovnaní s interným, výnimkou je údržba zelene, kde je interné zabezpečovanie finančne menej náročné. Dospeli aj k poznatku, že existuje závislosť medzi veľkosťou obce a spôsobom výberu dodávateľa – čím väčšia je obec, tým je častejšie využívaná otvorená súťaž a menej priamy nákup. Znamená to, že s rastom veľkosti obce sa výber dodávateľa služby stáva transparentnejším. K rovnakým výsledkom dospeli aj Ochrana a kol. (2007), ktorý sa dotazovali na spôsob výberu dodávateľa komunálnej služby, v prípade, že sa tá zaisťovala prostredníctvom externej alebo obecnej spoločnosti.

Externé zabezpečovanie verejných služieb by malo byť realizované podľa platných právnych predpisov, ktorými je legislatívne upravený proces verejného obstarávania[15]. Pod ním rozumieme proces obstarávania tovarov, služieb a verejných prác na základe presne stanovených postupov a metód. Česká a slovenská legislatíva umožňuje tieto formy výberu externého dodávateľa:

- Verejná súťaž (česky *otevřené řízení)*
- Užšia súťaž (*užší řízení*)
- Rokovacie konanie so zverejnením (*jednací řízení s uveřejněním*)
- Rokovacie konanie bez zverejnenia (*jednací řízení bez uveřejnění*)
- Súťaž návrhov (*přímý nákup*).

Všeobecne sa o týchto metódach dá povedať, že sú v zákonoch usporiadané podľa miery transparentnosti a administratívnej náročnosti – verejná súťaž predstavuje metódu najviac transparentnú a zároveň administratívne najnáročnejšiu, naopak je to u súťaži návrhov.

Zarážajúcim poznatkom všetkých štúdií realizovaných v ČR aj na Slovensku bola skutočnosť, že obce často vôbec neuviedli spôsob výberu dodávateľa, napriek tomu, že im táto povinnosť vyplýva z príslušnej legislatívy o prístupe k informáciám. Pri samotnom výbere dodávateľa prevládajú nesúťažné metódy, podľa Balážovej (2006) prevláda pri externom zabezpečovaní verejných služieb v slovenských obciach priame zadávanie, ktoré by malo byť skôr výnimočné. Je to najmä pri zabezpečovaní

[15] V ČR je to *Zákon 137/2006 Sb. o veřejných zakázkach* a v SR *Zákon 523/2003 Z. z. o verejnom obstarávaní.*

cintorínskych služieb, údržby verejnej zelene a verejného osvetlenia. Obce zdôvodňujú túto skutočnosť nasledovne:

- Malé zákazky, ktoré nie sú lukratívne,
- Jediný producent služby v regióne,
- Prolongácia dlhotrvajúcich zmluvných vzťahov.

Vyplýva z toho, že verejnému obstarávaniu a plánovaniu menšie obce nevenujú dostatok pozornosti, čím sa stráca výhoda konkurenčného prostredia. Obce tiež nevyužívajú možnosť spoločného obstarávania služieb, ktoré by prinieslo potenciálne úspory z rozsahu objednávky.

Problém vidí Balážová (2006) aj v tom, že len 5% z dotazovaných obcí využíva normatívy pri riadení výdavkov a väčšina obcí uplatňuje pri zostavovaní rozpočtov tradičný postup, bez využívania kalkulácií nákladov. Obce si často krát nevedú nákladové účtovníctvo a nie sú tak schopné sledovať komplexné náklady, ani ich porovnávať, či už interne alebo medzi obcami navzájom. Vedenie evidencie a účtovníctva je v podmienkach ČR na vyššej úrovni, čo je zrejme dôsledkom lepšieho kontrolného mechanizmu. Obciam môžu byť totiž z dôvodu nekvalitnej účtovnej evidencie pozastavené dotácie z vyšších úrovní verejných rozpočtov.

Podľa Pavla (2006) sa obce na Slovensku v porovnaní s českými vyznačujú vyššou mierou súťažných metód externého zabezpečovania. Vysvetľuje si to limitom pre zákazky malého rozsahu uvedenom v platnej legislatíve o verejnom obstarávaní, ktorý je v Českej republike 2 milióny[16] CZK[17] a na Slovensku je to iba 40 000 €, čo je v prepočte zhruba 1 milión CZK[18]. Spôsob ich zadania totiž nie je v *Zákone o veřejných zakázkách* podrobnejšie upravený, požaduje sa len dodržiavanie základných princípov verejného obstarávania – transparentnosti, rovnosti zaobchádzania a nediskriminácie. Často tak dochádza k situácii, kedy si zadávatelia verejných zákaziek myslia, že tieto zákazky môžu zadávať priamo. Pokiaľ však u zákazky malého rozsahu nezrealizuje nejaká formu konkurenčného testu, v podstate sa jedná

[16] Zákazky malého rozsahu chápe *Zákon o veřejných zakázkách* ako zákazky s predpokladanou cenou (bez DPH) do 2 milióny CZK u služieb a 6 milióny CZK u stavebných prácach.

[17] Zákon č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách.

[18] Zákon o verejnom obstarávaní - Zákon č. 25/2006 Z. z.

o porušenie Zákona č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole (Transparency International ČR, 2009).

Využitie verejnej súťaže pri výbere externého dodávateľa komunálnej služby v ČR je podľa Ochranu a kol. (2007) priamo úmerné veľkosti obce – u obcí nad 10 tis. obyvateľov sa týmto spôsobom alokuje viac ako 45% výdajov a naopak u obcí do 5 tis. obyvateľov je táto metóda takmer nevyužívaná. Je to v podstate v súlade s platnou legislatívou, pretože predpokladáme, že väčšie obce zadávajú zákazky s vyššou hodnotou, ktoré presahujú limit zákaziek malého rozsahu. Na druhej strane z výskumu vyplynulo, že priame zadanie zákazky bolo zvolené aj v obciach, kde hodnota zákazky presahuje stanovený limit.

Dominantnou metódou výberu dodávateľa v malých obciach je súťaž návrhov (přímý nákup) a zistilo sa aj, že častejšie používajú rokovacie konanie bez uverejnenia oproti konaniu s uverejnením, čo pravdepodobne súvisí s nedostatočnou konkurenciou na strane dodávateľov – je zbytočné vypisovať súťaž, ak sa do nej prihlási len jedna firma (Ochrana, 2007). V rámci jednotlivých komunálnych služieb nie sú v ČR veľké rozdiely medzi spôsobmi výberu dodávateľa – prevažujúcou metódou u všetkých služieb je súťaž návrhov, pričom u služby nakladania s komunálnym odpadom a starostlivosti o zeleň sa o prvenstvo delí s verejnou súťažou a u služby údržby komunikácií s užšou súťažou.

4.2. Poskytovanie mestskej zelene v ČR

Prístup k zabezpečovaniu mestskej zelene bežný v ČR je klasickým spôsobom poskytovania jednej zo základných komunálnych služieb, označovaných ako „údržba verejnej zelene“ či „starostlivosť o podobu obce“. Vlastníkom parciel, na ktorých sa verejná zeleň nachádza, je najčastejšie miestna verejná autorita, ale môže ním byť aj samotný štát (ak sa jedná o vojenské priestory či väčšie prírodné celky ako lesy, NP, CHKO v rámci mesta[19]). Obec je v takomto prípade poskytovateľom komunálnej služby a ako taká je zodpovedná za rozsah a kvalitu tejto poskytovanej služby. V praxi to znamená, že zabezpečenie a financovanie údržby mestskej zelene spadá pod túto miestnu autoritu, ale samotnú údržbu môže zveriť do rúk súkromného

[19] Starostlivosť o ne a jej financovanie potom prináleží majiteľovi plochy ako je uvedené v nasledujúcej kapitole 4.2.1.

subjektu alebo ním založeného subjektu. Financovanie tejto komunálnej služby je zabezpečené zvyčajne z rozpočtu miestnej verejnej autority alebo z poplatkov špeciálne vybraných za poskytovanie tejto komunálnej služby. Väčšina takto zriadených plôch mestskej zelene je prístupná verejnosti bez obmedzenia, no nájdu sa aj také, ktoré majú obmedzené otváracie hodiny, či v dôsledku vyššieho štandardu zavedený poplatok za vstup.

4.2.1. Právny rámec mestskej zelene v ČR

Právne normy v Českej ani Slovenskej republike pojem mestská zeleň nedefinujú. Povinnosť údržby a starostlivosti o zeleň je spravidla povinnosťou vlastníka[20], čo vyplýva z niekoľkých právnych predpisov[21]. Plochy zelene v rámci miest sú tiež predmetom územného plánu – v stavebnom zákone sa píše[22]:

„Územné plánovanie vo verejnom záujme chráni a rozvíja prírodné, kultúrne a civilizačné hodnoty územia, vrátane urbanistického, architektonického a archeologického dedičstva. Pritom chráni krajinu ako podstatnú zložku prostredia života obyvateľov a základ ich totožnosti. S ohľadom na to určuje podmienky pre hospodárne využívanie zastaveného územia a zaisťuje ochranu nezastaveného územia a nezastaviteľných pozemkov.“

V rámci územného plánovania sa používajú odborové územne plánovacie podklady – *generel* a *pasport zelene*, o ktorých sme sa zmieňovali v kapitole 1.2.

Problematiku ochrany lesov upravuje *zákon o lesích* (zákon č. 289/1995 Sb.) a jednotlivé dreviny rastúce mimo les chráni *zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb.*. Stromy a kry je zakázané poškodzovať a povinnosť starostlivosti o ne prislúcha vlastníkovi pozemku, na ktorom rastú. Bez povolenia úradov je len zriedka možné strom vyrúbať.

Zeleň v rámci miest môžu tvoriť aj poľnohospodársky obhospodarované pozemky, ako sú vinice, sady, záhrady, lúky a pastviny, ktoré spadajú pod *zákon č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu.*

---

[20] Či už sa jedná o mesto, fyzickú alebo právnickú osobu.

[21] Viac: Dienstbier, 2003.

[22] *Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu* (stavební zákon).

Určitý objekt zelene môže byť súčasťou kultúrnej pamiatky, vtedy jeho ochranu a starostlivosť upravuje *zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči*, ktorý vlastníkovi kultúrnej pamiatky ukladá povinnosť „starať sa na vlastné náklady o jej zachovanie, udržovať ju v dobrom stave a chrániť ju pred ohrozením, poškodením, znehodnotením alebo odcudzením“. Zásadným dokumentom je aj Florentská charta o historických záhradách, ktorá upravuje údržbu, využitie a ochranu týchto záhrad.

Dienstbier (2003) spomína aj *zákon o pozemních komunikacích č. 13/1997 Sb.,* ktorý stanovuje vlastníkovi komunikácie povinnosť starostlivosti o pozemnú komunikáciu a všetky jej súčasti a príslušenstvo, ktorým bývajú aj vegetačné prvky.

Dôležitými predpismi významne ovplyvňujúcimi starostlivosť o zeleň v jednotlivých obciach sú všeobecne záväzné vyhlášky obcí – napr. *vyhláška č. 6/2001 Sb. hl. m. Prahy, o ochraně veřejné zeleně,* sa vzťahuje na pozemky evidované v katastri ako „zeleň“, „zeleň v zástavbe“ a „ostatná verejná zeleň“.

4.2.2. Inštitucionálny rámec zabezpečovania mestskej zelene v ČR

V ČR prešli po roku 1990 plochy verejnej zelene z majetku štátu do vlastníctva mesta/obce a v súčasnosti je správa a starostlivosť o verejnú zeleň v Českej republike zaisťovaná nasledovne (Nováková, 2001):

- Správu aj údržbu verejnej zelene realizujú samostatné právnické osoby príspevkového či obchodného charakteru založené obcou (napr. Hradec Králové, Jihlava, Karlovy Vary, Klatovy).
- Správu verejnej zelene realizuje úrad obce a údržbu zadáva právnickým osobám ním založeným alebo súkromným právnickým či fyzickým osobám (Havlíčkův Brod, Kroměříž, Ostrava, Plzeň, Praha).
- Správu aj údržbu verejnej zelene realizuje priamo úrad obce prostredníctvom odboru, tzn. záhradníci udržujúci zeleň sú zamestnancami úradu (Zlín - správu a údržbu zelene zaisťuje *Odbor městské zeleně*).

Pre porovnanie v európskych a severoamerických mestách je starostlivosť o verejnú zeleň zaisťovaná prevažne dvoma spôsobmi. V krajinách ako Rakúsko, SRN, Francúzsko, Švajčiarsko, v krajinách Beneluxu a severských krajinách správu aj údržbu zelene realizuje priamo úrad obce prostredníctvom odboru zelene. V Taliansku, Španielsku,

Portugalsku, Veľkej Británii, Írsku, USA aj Kanade realizujú správu aj údržbu verejnej zelene samostatné právnické osoby príspevkového, teda neziskového charakteru (Nováková, 2001).

V roku 2003 sa pod záštitou Záhradníckej fakulty MZLU konalo v Lednici na Morave stretnutie zástupcov správy zelene jednotlivých štatutárnych miest ČR. Výsledný prieskum priniesol základné charakteristiky správy a údržby zelene v týchto mestách, ich inštitucionálneho zabezpečenia či vynakladaných prostriedkov. Z výskumu vyplýva, že v mestách sú rovnomerne zastúpené tri základné typy zabezpečenia starostlivosti o verejnú zeleň (Šimek, 2003):

1) Len súkromné firmy (30%),
2) Právne subjekty vo vlastníctve mesta, ktoré majú dominantný podiel na údržbe (35%),
3) Kombinácia dvoch predošlých, pričom právny subjekt vo vlastníctve mesta nemá dominantný podiel na údržbe (35%).

U 79% miest je správa zelených plôch zaisťovaná jedným, či viacerými odbormi príslušného magistrátu a zvyšné mestá zriadili na túto činnosť samostatnú organizáciu.

Na starostlivosť o zeleň mestá vynakladajú od 1 do 2,7 % mestského rozpočtu, pričom priemer činí 1,86 %. Mestá majú obvykle k dispozícii generel a pasport zelene. Starostlivosť o verejnú zeleň je však vo väčšine prípadov realizovaná bez sledovania ukazovateľov[23], ktoré by umožnili posúdiť ekonomickú efektívnosť vynakladaných prostriedkov (Ochrana a kol., 2007).

Nasledujúci text približuje situáciu zabezpečovania mestskej zelene v jednotlivých štatutárnych mestách (spracované podľa Šimka, 2003):

- ***Brno:*** verejná zeleň v Brne je rozdelená na zeleň celomestského a miestneho významu. Správu a údržbu celomestskej zelene zabezpečuje mesto prostredníctvom ním založených obchodných alebo príspevkových organizácií. Významné parky a stromoradia spravuje prostredníctvom príspevkovej organizácie *Veřejná zeleň města Brna*. Správu miestnej zelene zaisťujú mestské časti prostredníctvom úradov. Údržbu

[23] Príklady ukazovateľov, ktoré obce pri poskytovaní komunálnej služby *mestská zeleň* sledujú: *náklady na občana (resp. poplatníka), náklady na m², náklady na poskytovanú službu (sekanie trávnika, starostlivosť o dreviny…).*

zadávajú súkromným firmám, najčastejšie zhotoviteľsky na základe zmlúv alebo objednávok[24], výnimočne je údržba zaisťovaná prostredníctvom zriadených organizácií. Tento systém sa javí ako dobre fungujúci – od založenia mestského podniku prešli všetky zelené plochy v Brne kvalitnými rekonštrukciami a od roku 1996 do roku 2001 bolo v Brne vysadených 2700 stromov (Walica a Češelský, 2007).

- ***České Budějovice:*** údržbu zelene zaisťuje sedem súkromných firiem na základe zmluvy o dielo. V rámci samosprávnej činnosti vystupuje *Odbor správy veřejných statků* Magistrátu mesta České Budějovice (konkrétne *Oddelění správy veřejné zeleně*) a investičnú činnosť zabezpečuje investičný odbor Magistrátu.
- ***Děčín:*** *Odbor místního hospodařství a majetku města* (konkrétne *Oddělení správy majetku a komunálních služeb*) vykonáva správu aj údržbu verejnej zelene.
- ***Frýdek – Místek:*** *Odbor životního prostředí a zemědelství* realizuje správu zelene a lesného majetku, akciová spoločnosť *TS a.s.* jej údržbu.
- ***Havířov:*** Správu a údržbu verejnej zelene zabezpečuje *Odbor komunálních služeb.*
- ***Hradec Králové:*** mesto zriadilo príspevkovú organizáciu – *Městská zeleň Hradce Králové*, ktorá vykonáva správu a údržbu zelene, investičné akcie zaisťuje *Investiční odbor*.
- ***Chomutov:*** *Odbor rozvoje, investic a majetku města* realizuje správu zelene, jej údržbu mestom založená príspevková organizácia *Technické služby města Chomutova.*
- ***Jablonec n. Nisou:*** správu v oblasti verejnej zelene realizuje *Oddělení správy veřejné zeleně*, jej údržbu príspevková organizácia *Technické služby Jablonec n. Nisou.*
- ***Jihlava:*** mesto založilo organizáciu *Správa městských lesů, s. r. o.*, ktorej je 100% vlastníkom a je rozdelená na dve divízie: divízia mestskej zelene, ktorá vykonáva správu a údržbu verejnej zelene a divízia mestských lesov. Okrem uvedenej organizácie je v tejto oblasti činný aj *Odbor životního prostředí* (v rámci neho *Oddělení služeb v životním* prostředí) a *Odbor dopravy*, ktorý objednáva a preberá práce realizované v rámci verejnej zelene (na základe týždenných výkazov prác a mesačnej fakturácie).

[24] Buď zjednaním bežnej údržby s mesačnou paušálnou úhradou alebo samostatným objednávaním jednotlivých prác.

- ***Karlovy Vary:*** magistrát mesta založil príspevkovú organizáciu *Správa lázeňských parků*, ktorá zaisťuje investičné aj neinvestičné činnosti.
- ***Karviná:*** *Oddělení provozu a údržby majetku Odboru majetku* realizuje agendu údržby a čistoty verejného priestranstva.
- ***Kladno:*** *Odbor životního prostředí* vykonáva správu v oblasti údržby verejnej zelene, obchodná firma *Zakládaní a údržba zeleně, s. r. o.* vykonáva realizáciu a údržbu verejnej zelene.
- ***Liberec:*** mestom zriadená akciová spoločnosť *Technické služby města Liberec, a. s.* realizuje údržbu zelene prostredníctvom *Sdružení TSML – Ekoflora*. Správu zelene realizuje *Oddělení komunálních služeb, ekologie a veřejné zeleně.*
- ***Mladá Boleslav:*** firma *Compag Mladá Boleslav, s. r. o.*, v ktorej mesto vlastní 49% a rakúsky Compag 51%, vykonáva údržbu zelených plôch a *Odbor technický* vykonáva správu.
- ***Most:*** údržbu zelene vykonáva spoločnosť *Technické služby města Mostu, a.s.,* v ktorej je mesto 100% vlastníkom. *Odbor investic a komunálního hospodářství* vykonáva správu, objednáva a preberá práce od tejto spoločnosti.
- ***Olomouc:*** *Odbor životního prostředí* zabezpečuje správu verejnej zelene, mestom zriadená akciová spoločnosť *Technické služby města Olomouc, a. s.* vykonáva jej údržbu.
- ***Opava:*** väčšinu údržby zelene vykonáva mestom zriadená a vlastnená firma *Technické služby Opava, s. r. o.*, cca 20% údržby realizujú rôzne súkromné právnické a fyzické osoby. Správu zelene v meste okrem *Odboru životného prostredia* vykonávajú ďalšie odbory magistrátu: *Odbor majetku města* (správa mestských lesov), *Odbor dopravy* (trávniky okolo komunikácií).
- ***Ostrava:*** údržbu zaisťujú zväčša súkromné firmy, okrem dvoch mestských obvodov, kde v tejto úlohe vystupujú príspevkové organizácie vlastnené mestom (*Technické služby Moravská Ostrava a Přívoz* a *Technický dvůr Ostrava-Svinov* – spravujú zhruba 16% mestskej zelene) a okrem zoologickej záhrady a lesov v majetku mesta. Správu verejnej zelene vykonávajú rôzne odbory mestských obvodov.

- ***Pardubice:*** v meste sa na základe výberových konaní podieľa na údržbe zelene mestom 100% vlastnená spoločnosť *Služby města Pardubice, a. s.* a ďalšie súkromné subjekty. Správa sa vykonáva prostredníctvom odborov životného prostredia jednotlivých mestských častí.

- ***Plzeň:*** starostlivosť o zeleň realizujú výhradne súkromné právne subjekty, s výnimkou cintorínov (príspevková organizácia *Správa hřbitovů a krematoria města*) a Zoo a Botanickej záhrady. Príspevková organizácia *Správa veřejného statku města Plzně* vykonáva správu mestskej zelene prostredníctvom *Úseku lesů, želeně a vodního hospodářství*.

- ***Praha:*** Údržbu zaisťujú súkromné firmy a mestom zriadené príspevkové organizácie ako *Lesy hl. města Prahy* (spravuje lesy a zeleň pozdĺž vodných tokov v majetku mesta), *Správa pražských hřbitovů, Technická správa komunikací* (cestná vegetácia), *Zoo Praha* a *Botanická zahrada hl. města Prahy*. Ďalej sú to občianske združenia alebo fyzické osoby na základe zmlúv v chránených oblastiach. Správu zelených plôch vykonávajú *Odbor městské zeleně* (parky, lesy a stromoradia I. Kategórie) a úrady mestských častí (parky II. Až IV. Kategórie).

- ***Prostějov:*** *Odbor správy a údržby majetku mesta* (konkrétne *Oddělení údržby majetku města*) vykonáva činnosti v oblasti správy verejnej zelene, jej údržbu realizovala obchodná spoločnosť zriadená mestom *Technické služby Prostějov s. r. o.*, ktorej minoritným vlastníkom sa stala v roku 2005 súkromná firma A.S.A., spol. s. r. o. a vznikla tak spoločnosť A.S.A. TS Prostějov, . s. r. o..

- ***Přerov:*** *Odbor správy majetku a komunálních služeb* zabezpečuje správu mestskej zelene a za mesto plní úlohu objednávateľa údržby verejnej zelene, ktorú realizuje obchodná spoločnosť *Technické služby města Přerova, a. s.*.

- ***Teplice:*** *Odbor dopravy a životního prostředí* vykonáva správu verejnej zelene, údržbu realizuje súkromná firma.

- ***Ústí n. Labem:*** správu mestskej zelene vykonáva *Odbor územního plánování a správy majetku* a jednotlivé mestské obvody a údržbu mestom zriadená organizácia *Technické služby města Ústí n. Labem, s. r. o.* a ďalších 14 súkromných firiem[25].

[25] Údaj z roku 2003.

- ***Zlín:*** údržbu aj správu realizuje *Odbor městské zeleně* svojimi zamestnancami, obchodná spoločnosť zriadená mestom *Lesy města Zlína, spol. s. r. o.,* zhruba 20% starostlivosti o zeleň vykonávajú súkromné subjekty.

Okrem tejto klasickej verejnej zelene sa v mestách bežne vyskytuje aj súkromná mestská zeleň vo forme záhrad rodinných domov, parkov rôznych súkromných inštitúcií a spoločných zelených plôch v rámci vnútroblokov a rezidentských oblastí. V nasledujúcich kapitolách sa oboznámime s prípadmi verejnej zelene, ktorá je zabezpečovaná inými subjektmi ako verejenou autoritou.

5. Ďalšie formy zabezpečovania zelene v mestách

Okrem tradičného poskytovania mestskej zelene ako komunálnej služby, ktoré bolo popísané v predchádzajúcej kapitole, rozlišujeme ďalšie možnosti inštitucionálneho zabezpečenia prostredníctvom verejných, súkromných subjektov, či ich spolupráce. V podmienkach ČR sú súkromné subjekty zapojené do procesu zabezpečenia kvalitnej verejnej zelene najčastejšie formou údržby zelených plôch, pričom správu aj financovanie vykonáva úrad obce[26]. V zahraničí sa však stretávame s viacerými prípadmi, kedy nie len údržbu, ale aj správu (a ich financovanie) niektorých verejnosti prístupných mestských zelených plôch vykonávajú rôzne súkromné subjekty.

Mestská zeleň oplýva rôznymi vlastnosťami, charakteristikami a funkciami, na základe ktorých môžeme zjednodušene vytvoriť určitú kategorizáciu jej zabezpečovania. Je potrebné ale podotknúť, že táto kategorizácia vznikla výhradne pre účely tejto práce a v praxi sa stretávame s rôznymi kombináciami charakteristík, ktoré nám poslúžili ako smerodajné.

V podstate môžeme zhrnúť, že sa mestské otvorené priestranstvá (a v rámci nich mestská zeleň) vyskytujú v štyroch rozdielnych kategóriách, a to podľa formy spravovania a vlastníctva (Murray, 2010):

- Priestory, ktoré sú vlastnené aj spravované verejnou autoritou,
- Priestory, ktoré sú vlastnené verejnou autoritou a spravované súkromným subjektom,
- Priestory, ktoré sú vlastnené aj spravované súkromným subjektom,
- Priestory, ktoré sú vlastnené súkromným subjektom, ale spravované verejne.

Toto rozdelenie použijeme na kategorizáciu mestských zelených plôch a s jednotlivými prípadmi a ich inštitucionálnym zabezpečením, doplneným o prípadové štúdie konkrétnych mestských zelených plôch, sa oboznámime v ďalších kapitolách. Prvú kategóriu vynecháme, pretože predstavuje prístup, ktorý bol popísaný v kapitole 4.2.2. V rámci ďalších kategórií mestskej zelene sa postupne dozvieme nasledujúce charakteristiky:

[26] Viď prehľad zabezpečovania mestskej zelene v štatutárnych mestách ČR v predchádzajúcej kapitole 4.2.2.

- Charakter subjektu, ktorý je zodpovedný za správu a financovanie zelenej plochy – jeho právne postavenie, práva a povinnosti, vzťah medzi verejnou autoritou a súkromnou autoritou.
- Akým spôsobom je financovaná správa a údržba zelenej plochy.
- Kto a za akých podmienok má právo využívať zelenú plochu (členovia/nečlenovia), prípadne ďalšie práva a povinnosti.

5.1. Priestory a plochy mestskej zelene, ktoré sú vlastnené verejnou autoritou a spravované súkromným subjektom

Do tejto kategórie zaradíme štyri skupiny verejných priestranstiev, ktorých správu a financovanie prevzali súkromné subjekty:

- Prvú skupinu tvoria mestom vlastnené plochy mestskej zelene (prípadne verejné priestranstvá s prvkami mestskej zelene), ktoré boli zvyčajne dlhšiu dobu zanedbávané, a preto ich správu prevzali na tento účel zriadené neziskové organizácie tzv. *Friends of the Park Groups.*
- Druhú skupinu tvoria verejné priestranstvá, ktoré však nie vždy obsahujú väčšie zelené plochy, ale takmer vždy aspoň nejaké prvky mestskej zelene (aleje, stromoradia, trávniky, záhony kvetov, miniparky), a preto si ich tu tiež priblížime - ide o tzv. *BIDs* (Business Improvement Districts).
- Tretiu skupinu tvoria obvykle dlhšie nevyužívané parcely, označené ako verejné priestranstvá, ktorých sa ujali miestni rezidenti s cieľom premeniť ich na spoločne zdieľané zelené plochy alebo častejšie na záhrady, kde si spoločne alebo individuálne pestujú zeleninu a ovocie – tzv. *Community Gardens.*
- Poslednú skupinu tvoria ďalšie verejnou autoritou vlastnené parcely pokryté vegetáciou, ktoré sú spravované súkromnými subjektmi – jednotlivé prípadové štúdie zaradíme samostatne za kapitolu o Community Gardens.

Všetky tieto formy súkromnej správy zelených plôch vlastnených mestom si ďalej bližšie rozoberieme a doplníme o konkrétne príklady prípadovými štúdiami.

5.1.1. Tzv. Friends of the Park Groups

Tieto formy participácie súkromného sektora na spravovaní verejných priestranstiev sa v poslednej dobe rozšírili v dôsledku znižovania verejných rozpočtov (Crompton, 1998) a v čoraz väčšej iniciatíve občanov pri zapájaní sa do spravovania verejných priestorov v ich okolí. Z právneho hľadiska sa jedná o neziskové organizácie, nadobúdajúce rôzne formy, od ktorých sa potom odvíja aj stupeň ich zapojenia sa do správy a údržby mestskej zelene. Americká legislatíva ich označuje ako neziskové organizácie typu *501(c)3* podľa Zbierky zákonov č. 26, § 501[27] o oslobodeniach od daní týkajúcich sa určitých spoločností a nadácií. Ide o neziskové organizácie založené za účelom: charitatívnym, náboženským, vzdelávacím, vedeckým, literárnym, za účelom prevencie pred týraním detí alebo zvierat alebo organizovania amatérskych športových podujatí.[28]

Lehavi (2004) rozdeľuje tieto skupiny priateľov parkov nasledovne, a to podľa ich stupňa formality a vzťahu k subjektu, ktorý oficiálne spravuje zelenú plochu:

- *Neformálne skupiny*, ktoré sa bez špecifikácie svojej organizácie najčastejšie ustanovujú ako ad hoc skupiny za účelom splnenia určitého projektu – napr. vyčistenie miestneho parku.
- *„Poloformálne" skupiny*, ktoré už sú formálne organizované, ale nemajú s oficiálnou správou parkov uzavretú žiadnu dohodu o spolupráci, skôr uskutočňujú vlastné aktivity (napr. The Brooklyn Park Moms iniciujú aktivity v oblasti údržby parku a výsadbových prác pod záštitou „nadriadenej" Parks Council).
- *Skupiny, ktoré sú formálne organizované* a oficiálne spolupracujú so subjektom, ktorý je zodpovedný za správu parku (napr. The Central Park Conservancy).

S podobným rozdelením neziskových organizácií, podieľajúcich sa na správe mestských a národných parkov, prichádza aj Projekt pre verejné priestory (Project for Public Spaces, Inc., 2005):

- *Neziskové organizácie poskytujúce podporu (Assistance providers***) -** tieto neziskové organizácie vystupujú ako verejné záujmové skupiny, ktorých poslaním je podporovať a obhajovať existenciu a fungovanie parku, a to prostredníctvom činnosti

[27] Dostupné z: <www.law.cornell.edu/uscode/text/26/501>. Citované 8. 5. 2012.

[28] *Internal Revenue Code Section 501(c)(3).*

plateného personálu, no častejšie dobrovoľníkov. Nemajú žiadnu priamu zodpovednosť za park, v podstate len prispievajú svojimi aktivitami. V praxi sa najčastejšie jedná o nasledujúce činnosti v prospech parku: tvorba rozvojového plánu a jeho obhajoba pred verejnými autoritami, organizácia verejných stretnutí a festivalov, finančné zbierky, koordinácia dobrovoľníkov, distribúcia newsletterov verejnosti, klasická a doplnková údržba zelene.

- *Katalyzátory (Catalysts)* - na rozdiel od predošlej skupiny neziskových organizácii sa podieľajú aj na tvorbe akejsi vízie parku a vynakladajú snahu ju naplniť. Koordinujú rôzne formy partnerstva medzi verejnými a súkromnými subjektmi, spolupracujú s komunitami.
- *Spolu-správcovia (Co-Managers)* - tieto neziskové organizácie spolupracujú s verejnou autoritou pri tvorbe, plánovaní a zavádzaní rozvojových projektov a rovnako s ňou už zdieľajú aj zodpovednosť za údržbu, bezpečnosť a rôzne akcie organizované v parku.
- *Správcovia (Sole Managers)* - v prípade týchto neziskových organizácii deleguje verejná autorita takmer všetku zodpovednosť za park na organizáciu, ktorá ho spravuje a udržuje.

Ich vzťah k verejnej autorite môže byť teda rôzny – od nezávislých ad hoc skupín, cez občasne spolupracujúce občianske spolky až po neziskové organizácie, ktoré majú uzavretú oficiálnu dohodu najčastejšie s odborom miestnej verejnej autority zodpovedným za správu verejnej zelene.

Neziskové organizácie typu *Friends of the Park Group*, okrem ročných členských príspevkov zvyčajne využívajú aj nasledovné zdroje (Murray, 2010):

- Súkromné dary od lokálnych rezidentov alebo korporátnych sponzorov,
- Verejné financie – granty alebo rôzne príjmy na základe zmluvy s mestským odborom spravujúcim mestskú zeleň,
- Využívajú prácu a čas svojich členov.

V NY spolupracuje mestské oddelenie pre parky (Departement of Parks & Recreation) s rôznymi neziskovými organizáciami na získavaní prostriedkov pre všetky mestské parky. Podľa Benepeho, komisára Departement of Parks & Recreation, 50 % z 1700

mestských parkov v NY bolo adoptovaných dobrovoľnými združeniami občanov (NY Times, 2004).

V posledných rokoch sa v USA stalo trendom pomenovávať rôzne časti verejných priestranstiev po ich sponzoroch a deje sa to aj v prípade parkov. Tak napr. vybudovanie Millennium parku v Chicagu, ktorý bol otvorený v roku 2004 na oslavu milénia, stálo takmer 500 mil. $ (Chicago Tribune, 2004). Na jeho financovaní sa podieľalo mesto spolu s daňovými poplatníkmi, darcami a sponzormi, ktorí prispeli dohromady asi polovičnou sumou. V parku sa tak môžete prechádzať po námestí Wrigley, bicyklovať sa v cyklistickom centre McDonald´s, navštíviť Boeing galériu alebo prejsť sa po BP moste...[29]

Tento typ mestskej zelene býva zvyčajne prístupný širokej verejnosti, niekedy v obmedzených otváracích hodinách. V prípade, že sa jedná o oplotené priestranstvá, využívajú neziskové organizácie spravované priestory k organizovaniu akcií, ktoré môžu byť spoplatnené za účelom získania finančných prostriedkov do svojich rozpočtov.

Prípadová štúdia - Piedmont Park, USA

Piedmont park v Atlante, o rozlohe 0.76 km^2 má za sebou dlhú históriu, počas ktorej bol prevažne vlastnený súkromnými investormi. V súčasnosti je spravovaný neziskovou organizáciou The Piedmont Park Conservancy (PPC), ktorá bola založená v roku 1989 skupinou významných jednotlivcov a podnikateľov. Je to nezisková organizácia typu *501(c)(3)*, ktorá v roku 1992 uzavrela s mestom Atlanta spoluprácu na základe Memoranda o porozumení, v rámci ktorého zdieľajú zodpovednosť za údržbu parku - PPC zabezpečuje správu a financuje viac ako 90% dennej údržby parku.

V minulosti patril park jazdeckému klubu Gentlemen's Driving Club (neskôr Piedmont Driving Club), ktorý prenajímal miesto na výstavy a slávnosti piedmonstkej Exposition Company. Začiatkom 20. storočia bol park odkúpený mestom a bol započatý plán renovácie parku pod názvom Olmsted plán, po ktorom nasledovali ďalšie prestavby a vylepšenia, dovŕšené rozšírením parku v roku 2011 o takmer 20ha (National Park Service).

[29] Viac na www.millenniumpark.org.

Park je prístupný verejnosti v čase od 6.00 rána do 23.00 večer a svojim návštevníkom poskytuje zdarma alebo za poplatky množstvo aktivít – športoviská, bazén, rybárčenie, psí výbeh, ihriská, grilovací stánok...

PPC financuje väčšinu svojich aktivít prostredníctvom príspevkov od členov organizácie alebo darcov. Možnosti členstva v neziskovej organizácii sú rôznorodé, pohybujúc sa od 25$ za základné členstvo až po 500$ za tzv. Hardwood Hero členstvo:

- „Základné členstvo“ za 25$/rok, ktoré oprávňuje člena k vstupu na všetky benefičné a členské podujatia a zaisťuje mu predplatné štvrťročných bulletinov,
- „Individuálne členstvo + členské tričko“ za 50$/rok, ktoré okrem vyššie uvedených benefitov prináša aj prednostné upozorňovanie člena na možnosti poskytovaných služieb v rámci parku a členské tričko,
- „Rodinné členstvo“ za 80$/rok doplnené o zľavy na programy od PPC a letný tábor,
- Tzv. „Dogwood členstvo“ za 100$/rok, ktoré oprávňuje prispievateľa k vstupu na podujatia organizované za účelom poďakovania darcom a na podujatie, ktoré otvára plaveckú sezónu v parkovom bazéne,
- Tzv. „Meadow Medallion“ za 175$/rok, ktoré okrem predošlých benefitov prináša darcovi aj 20% zľavu na sezónnu permanentku do bazénu,
- Tzv. „Park Patron“ za 250$/rok zahŕňa výhody členstva „Meadow Medallion“ a k tomu je meno darcu uverejnené na internetových stránkach PPC a v bulletine,
- Tzv. „Hardwood Hero“ za 500$/rok, ktoré k predošlému členstvu pripája ešte vybranú exkluzívnu odmenu.

Ďalšou možnosťou pre majetnejších záujemcov o podporu parku je tzv. Olmsted Society of Piedmont Park, ktorá združuje prispievateľov, ktorí ročne venujú neziskovej organizácii 1000$ a viac.[30] Okrem týchto zdrojov využíva park dobrovoľnícky program, v rámci ktorého sa môžu záujemcovia každý mesiac zúčastňovať tzv. Clean & Green projektov.

[30] Viac na www.piedmontpark.org.

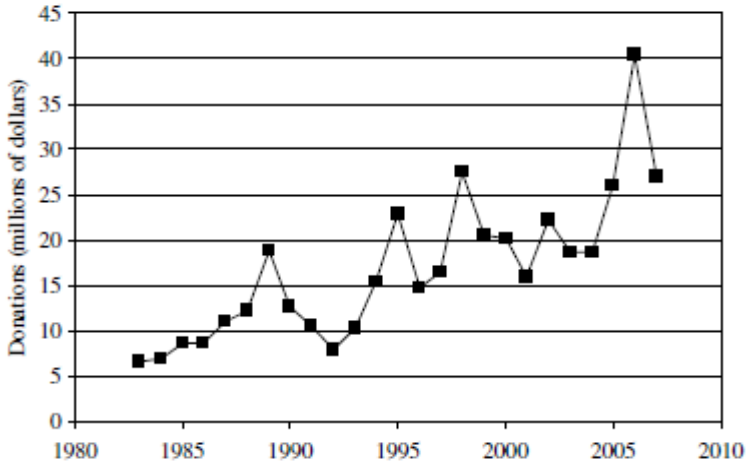
Prípadová štúdia - Central Park, USA

Central park (NY) je ďalší príklad verejného parku, ktorý je z väčšej časti spravovaný a financovaný z prostriedkov súkromnej neziskovej organizácie na základe dohody s mestom. Bol navrhnutý známym krajinným architektom Frederickom L. Olmstedom, a od roku 1963 je registrovaný ako National Historic Landmark. So svojou ročnou návštevnosťou 35 miliónov obyvateľov je považovaný za najnavštevovanejší mestský park v USA (www.centralparknyc.org).

Park oficiálne spravuje súkromná nezisková organizácia the Central Park Conservancy (CPC) na základe dohody s mestom New York. Bola založená v roku 1980 skupinou zasvätených občanov, ktorá sa rozhodla ukončiť postupný úpadok parku v 70. rokoch. V roku 1988 bola medzi organizáciou a mestom NY podpísaná dohoda o public – private partnerstve, ktoré bolo obnovené novou dohodou v roku 2006. V rámci nej je CPC zodpovedná za každodennú údržbu parku, zamestnáva približne 90% zamestnancov vykonávajúcich údržbu parku a prispieva na ročný rozpočet cca 85%. Mesto platí organizácii ročný príspevok, financuje osvetlenie v parku a údržbu ciest. Odbor mesta NY pre parky a rekreáciu - New York City Department of Parks & Recreation zabezpečuje policajný dohľad, rozhoduje o povoleniach a podujatiach v rámci parku a zamestnáva asi 10% zamestnancov (www.centralparknyc.org).

Činnosť CPC je financovaná predovšetkým zo súkromných príspevkov a to dvoch kategórií: neobmedzených a tzv. „restricted“ – vyhradených na konkrétny účel (Murray, 2010). Od vzniku CPC je badateľný trend rastu objemu príspevkov, ako aj jednotlivých prispievateľov, ktorých počet sa zvýšil z 12 tis. v roku 1988 na 40tis. v roku 2007 (citované v Murray, 2010 z ročných správ Central Park Conservancy).

Graf 2: Príspevky CPC v mil. $.



Zdroj: Murray (2010)

CPC ponúka rôzne druhy individuálneho členstva od 50$ do 25 000$, ktoré prinášajú so sebou mnohé výhody (zľavy v obchodíkoch, vstup na akcie organizované len pre členov, predplatné bulletinu, pozvánky na rôzne členské akcie, komentované prehliadky parku, atď.), ďalej členstvo platné pre celú rodinu za 125$/rok alebo členstvo pre mladých (21 – 39) zasvätených odborníkov, ktorí majú v rámci tohto možnosť zapájať sa do chodu organizácie.

Prípadová štúdia - High Line, USA

High Line to 2,33 km dlhý lineárny park prístupný verejnosti v NY vybudovaný na bývalej železničnej trati. V 80. rokoch lobovala skupina vlastníkov pozemkov pod nepoužívanou traťou za jej likvidáciu, čo podnietilo vznik neziskovej organizácie typu *501(c)(3)* - Friends of the High Line v roku 1999 na záchranu a transformáciu oblasti na verejný priestor. V súčasnosti je park vlastnený mestom NY, ktorému ho darovala spoločnosť CSX Transportation, Inc. Jeho správu realizuje nezisková organizácia na základe zmluvy s Department of Parks & Recreation.

Organizácia Friends of the High Line je plne zodpovedná za údržbu parku a jej činnosť je z väčšej časti (90%) financovaná prostredníctvom príspevkov a darov a z menšej časti z príspevkov od mesta NY (10%). Možnosti členstva sa pohybujú od 40$/rok (členská karta, mapa parku, upozorňovanie na akcie v parku, sezónny bulletin) až do 750$/rok (komentovaná prehliadka parku zdarma, zľavy na nákupy v High Line obchodoch,

dáždnik s logom parku...). Prispievatelia, ktorý organizácii venujú viac ako 5000$/rok sa stávajú členmi tzv. parkovej rady, ktorá však nepredstavuje správny orgán organizácie – tým je predstavenstvo, pozostávajúce okrem iných aj zo zakladateľov neziskovej organizácie (www.thehighline.org).

5.1.2. Business Improvement Districts (BIDs)

Business Improvement Districts (BIDs), tiež známe ako *Special Improvement Districts, Neighborhood/Community Improvement Districts, Business Improvement Areas,* alebo *Economic Improvement Districts* (Grossman a Holzer, 2008) nemajú štandardizovanú definíciu, väčšina autorov sa však zhoduje v ich základných charakteristikách. Morçöl a Wolf (2010) ich definujú ako „samo sa zhodnocujúce" štvrte[31], ktoré sú zvyčajne iniciované a spravované majiteľmi miestnych nehnuteľností a firiem, oprávnené miestnou autoritou poskytovať verejné služby nad rámec poskytovania touto autoritou. Títo autori zhrnuli, že v literatúre sú BIDs charakterizované ako:

- Public – private partnerships,
- Nástroje vládnej politiky,
- Kvázi – vládne subjekty alebo
- Špecifický typ súkromnej správy.

Dodávajú, že každá z týchto charakteristík prispieva k celkovému zachyteniu aspektov tohto fenoménu a pridávajú vlastné vymedzenie: BIDs sú aktérmi v organizácii riadenia mesta. Bez ohľadu na špecifickú definíciu, môžeme zhrnúť, že BIDs majú nasledovné spoločné atribúty:

- Sú to geograficky ohraničené štvrte mesta,
- Sú financované zo špecifickej dodatočnej dane z nehnuteľností, ktorej platiteľmi sú majitelia týchto nehnuteľností v danej štvrti[32],

[31] Priemerný počet blokov v BID v USA je dvadsať (Mitchell,, 1999).

[32] Vo Veľkej Británii sú častejšie financované z odvodov od obyvateľov (nájomníkov) ako od majiteľov nehnuteľností. Viac na http://www.ukbids.org/files/files/LA-BIDs.pdf.

- Takto získané príjmy sú použité na poskytovanie služieb a zlepšení štvrte nad rámec služieb poskytovaných verejnou autoritou,
- Vznikajú na základe lokálnych právnych nariadení, a preto sa jednotlivé BIDs líšia v princípoch založenia, vo svojich funkciách, obmedzeniach atď.,
- Ich vznik si väčšinou vyžaduje súhlas miestnej verejnej autority a ďalších subjektov, predovšetkým majiteľov nehnuteľností a firiem v danej štvrti,
- Sú spravované prostredníctvom rady, ktorej členov volia majitelia nehnuteľností a firiem.

Mitchell (1999) uvádza, že BIDs sú najčastejšie zriadené ako neziskové organizácie, nasleduje zriadenie typu zmiešaného verejno-súkromného podniku a nakoniec zriadenie typu kvázi-verejnej autority.

BIDs vznikli z právnych štruktúr, ktoré siahajú viac ako storočie dozadu (Briffault, 1999*)*, no tento špecifický koncept je relatívne nový fenomén. Pravdepodobne prvý BID – Bloor West Village - vznikol v roku 1970 v Toronte, nasledovaný v roku 1975 Downtown Development Districtom v New Orleans, USA. Väčšina BIDs bola založená po roku 1980, v USA a Kanade ich existuje viac ako tisíc (Mitchell, 1999). Koncept sa rozšíril ďalej do sveta a v súčasnosti nájdeme BIDs aj na Novom Zélande, v Južnej Afrike, Jamajke, Srbsku, Albánsku, Nemecku, Holandsku, Írsku a Vo Veľkej Británii (Cook, 2008).

Veľká väčšina BIDs je financovaná na základe špecifických regionálnych daní, no v niektorých prípadoch sú využívané aj ďalšie zdroje ako napr. miestne, štátne či federálne dotácie, súkromné dary a dobrovoľné platby rôznych subjektov, poplatky za poskytované služby alebo používané zariadenia. BIDs sa tak líšia od iných regionálnych štruktúr ako napr. priemyslových zón alebo daňovo zvýhodnených oblastí, ktoré sa spoliehajú na daňové úľavy alebo nalievanie štátnych peňazí do regiónu (Briffault, 1999*)*.

Impulz na vytvorenie BIDs najčastejšie pochádza od lokálnych majiteľov nehnuteľností a firiem, ďalšími subjektmi bývajú (Briffault, 1999*)*:

- Developer, ktorého cieľom je poskytovať nadštandardné komunálne služby za účelom zvýšenia predajnosti projektu,
- Existujúce združenia vo štvrti, obchodné komory, komory predajcov a iné.

Vo väčšine krajín vyžaduje založenie BID súhlas miestnej verejnej autority, ktorá určí aj pravidlá a proces založenia. Tento začína obvykle spísaním petície majiteľov nehnuteľností alebo/a firiem, v ktorej tieto subjekty navrhujú hranice budúceho BID, jeho funkcie a finančný plán. Pre iniciovanie procesu založenia BIDs je potrebný súhlas určitej časti lokálnych majiteľov nehnuteľností a firiem, ktorý sa však líši v jednotlivých štátoch, aj v rámci USA (20% v Indiane, dve tretiny majiteľov v Alabame a vo väčšine štátov sa vyžaduje nadpolovičná väčšina). Títo miestni aktéri procesu založenia BIDs majú v niektorých štátoch právo veta pokiaľ nesúhlasia so založením BIDs – v určitom časovom horizonte môžu podať písomný protest (Briffault, 1999).

Verejná autorita plní aj ďalšie dôležité úlohy pri fungovaní BIDs ako poskytovanie svojho systém výberu miestnych daní a vykonávanie funkcie správneho orgánu BID. V rámci tejto funkcie požaduje väčšinou vytvorenie poradného či správneho výboru, pozostávajúceho z reprezentantov miestnych majiteľov nehnuteľností a/alebo podnikov.

Aktivity BIDs možno zhrnúť do štyroch základných kategórií (Briffault, 1999*)*:

- *Renovácie verejných priestranstiev alebo celej štvrte* - renovácie ulíc, chodníkov, parkov, plôch mestskej zelene...
- *Tradičné komunálne služby* ako napr. čistenie a údržba verejných priestranstiev, bezpečnostný dozor, odstraňovanie graffitov, zakladanie a údržba zelených plôch...
- *Sociálne služby* ako starostlivosť o deti, zamestnanecké školenia, programy pre bezdomovcov,
- *Obchodne-orientované (business-oriented) služby*[33] zamerané na podporu podnikania ako napr.: propagácia regiónu, marketing produktov, recruiting miestnych podnikov, poskytovanie pôžičiek...

Mitchell (1999) uvádza aj ďalšie aktivity, ktoré BIDs vykonávajú v nasledovných oblastiach:

- *Spotrebiteľský marketing*: organizácia festivalov a iných eventov,

[33] Vo svojej podstate sú všetky aktivity BIDs obchodne orientované, pretože prispievajú k zlepšeniu podnikateľského a verejného prostredia.

- *Parkovanie a doprava*: údržba staníc verejnej dopravy, správa verejného parkovacieho systému,
- *Obhajoba politiky*: propagácia verejných politík, lobovanie za podnikateľské záujmy.

BIDs sú obľúbené najmä pre skutočnosť, že umožňujú skvalitniť poskytované komunálne služby bez zvyšovania všeobecných daní za samotné tieto služby – dane, z ktorých sú BIDs financované sú totiž daňami z nehnuteľnosti, ktoré vzrástli v dôsledku zhodnotenia týchto nehnuteľností. BIDs renovujú verejné priestranstvá a zlepšujú celkový obraz mestských obvodov. Murray (2010) uvádza aj ďalšie prínosy BIDs podľa rôznych štúdií, ktoré dokazujú, že znižujú kriminalitu v štvrti, či zvyšujú hodnotu blízkych nehnuteľností. Tieto javy však už boli v rámci iných kapitol spomenuté a považujeme ich za typické dôsledky rekonštrukcií, revitalizácií mestských štvrtí, parciel či parkov, a preto ich tu nebudeme ďalej rozvádzať.

BIDs bývajú ale aj predmetom rôznorodej kritiky, predovšetkým za to, že vytvárajú nerovnosť v poskytovaní týchto služieb na základe bohatstva a sú tak nedemokratické. Mnohí sa obávajú, že takto spravované štvrte sa stanú neprístupné chudobným, bezdomovcom a pouličným predajcom a budú tak prehlbovať priepasť medzi bohatými a chudobnými obvodmi miest (Mitchell, 1999). V nasledujúcej prípadovej štúdii uvedieme príklad BID, ktorý sa zameral na rekonštrukciu a renováciu zanedbaného mestského parku a vytvoril z neho jedno z najnavštevovanejších verejných priestranstiev v New Yorku.

Prípadová štúdia - Bryant Park, USA

Bryant Park je príkladom Business Improvement Districtu, ktorého cieľom bolo zveľadiť zanedbané verejné priestranstvo – mestský park. Občianske združenie New Yorkers for Parks (2010) v príručke na podporu mestských parkov *A Guide to Alternative Revenue Strategies* správne podotýka, že obyvatelia si uvedomia pozitívne externality plynúce z parkov len vtedy, ak sú samotné tieto parky v dobrom stave a Bryant Park je toho vynikajúcim príkladom. Ešte začiatkom 80. rokov bol tento manhattanský park, obsadený dílermi, prostitútkami a bezdomovcami, prezývaný "Needle Park" a predstavoval tak tzv. „no-go“ zónu pre tisíce obyvateľov, ktorí žili a pracovali v okolí. Jeho blízkosť v podstate znižovala hodnotu okolitých nehnuteľností (New Yorkers for Parks, 2010). Park prešiel od tej doby mnohými rekonštrukciami a dnes je

považovaný za najhustejšie navštevovaný park – hustota návštevníkov za deň je niekedy vyššia ako 800 osôb na aker (www.bryantpark.org).

Dnes je spravovaný súkromnou neziskovou organizáciou typu *501(c)(3)* The Bryant Park Corporation (BPC), ktorá vznikla z pôvodnej Bryant Park Restoration Corporation (BRPC)[34], založenej v roku 1980 skupinou prominentných Newyorčanov. Úlohou BRPC bola centralizácia dovtedy roztrieštenej správy a financovania parku v spolupráci s mestom NY. V roku 1988 bola medzi nimi podpísaná dohoda o plnej fyzickej a finančnej zodpovednosti BPRC za park, ktorá znamenala pre BPRC exkluzívne právo na správu parku[35]. BPC vystupuje ako zmocnenec mesta NY, ktorého úlohou je:

- poskytovať služby a kapitálové zlepšenia (ako výsadba v parku, osvetlenie, verejné toalety, novinové stánky atď.) v rámci Bryant Park BID,
- vykonávať rutinné operácie (ako údržba parku) a organizovať špeciálne podujatia,
- na základe samostatnej zmluvy o prenájme bola BPC zverená aj zodpovednosť za prevádzku reštaurácie.

Náklady renovácie parku, ktorú zrealizovala BPRC, prevyšovali 17 mil. $, pričom asi polovica z nich bola financovaná mestom NY a polovica pochádzala zo súkromného sektora (Murray, 2010). Predstavuje tak v rámci USA, a pravdepodobne aj celého sveta, najväčší projekt súkromného financovania a spravovania verejného parku z hľadiska preinvestovaných financií pochádzajúcich od súkromných subjektov.

V súčasnosti je správa a údržba parku financovaná z príjmov z rôznych akcií organizovaných v parku a z daní z nehnuteľností nachádzajúcich sa v rámci BID a využívaných na komerčné účely[36]. Po revitalizácii parku vzrástla hodnota týchto budov, z ktorých ich majitelia odvádzajú prostredníctvom štátneho systému odvodov daní špeciálne dane z nehnuteľností (sú platené nad rámec klasických štátnych a lokálnych daní), ktoré po vyzbieraní smerujú od lokálnej autority do rozpočtu BID.

[34] K zmene došlo v roku 2006.

[35] Viac na www.bryantpark.org

[36] V niektorých štátoch sú zhodnocované aj rezidenčné a iné budovy, ktoré sú využívané na nekomerčné účely, ale obvykle za nižšie sadzby ako tie, ktoré sú uvalené na komerčne využívané nehnuteľnosti (Murray, 2008).

Počet podujatí organizovaných v parku za posledné obdobie značne narástol, čo znepokojuje niektorých ľudí, ktorí sa obávajú, že mu budú dominovať súkromné subjekty a stane sa neprístupný verejnosti. BPC však tvrdí, že všetky akcie v rámci parku sú zdarma a otvorené pre verejnosť, s výnimkou módnej prehliadky organizovanej dva krát ročne. Madden (2010) dodáva, že od zastavenia finančnej podpory od mesta NY musí byť organizácia finančne nezávislá , čo sa jej darí - uvádza, že v roku 1986 prinieslo zhodnotenie nehnuteľností v rámci BID 410 tis. $ a v roku 2006 kombinácia príjmov z BID, z organizovania podujatí a ďalších zdrojov až päť mil. $.

5.1.3. Community gardens

Do kategórie mestskej zelene, ktorá je spravovaná súkromnými subjektmi, zaradíme aj tzv. *Community Gardens*, ktoré zvyčajne zakladajú lokálni rezidenti a spoločne sa podieľajú na ich správe, financovaní aj údržbe. Ich špecifikom je, že títo miestni obyvatelia takto upravené parcely často nevlastnia – majiteľom je najčastejšie miestna verejná autorita (v niektorých prípadoch to môžu byť aj iné súkromné osoby), no stáva sa, že dôjde k preneseniu vlastníctva do ich rúk.

Austrálske mesto Sydney definuje vo svojej politike pre komunitné záhrady tieto plochy mestskej zelene ako neziskové, komunitne založené podnikanie, ktoré produkuje jedlo hlavne za účelom konzumácie jeho záhradníkmi. Komunitné záhrady sú multifunkčné, komunálne spravované záhrady, ktoré ak sú starostlivo navrhnuté a spravované, dokážu prinášať široký rozsah environmentálnych, sociálnych a ekonomických prínosov (City of Sydney, 2009).

V dnešnej podobe sa Community Gardens začali objavovať v 60. rokoch minulého storočia (Williamson, 2002). Sú to vlastne parcely obhospodarované skupinou ľudí, ktoré predstavujú jednu z foriem mestského poľnohospodárstva. Ďalšími formami sú komerčné mestské farmy a tzv. *Backyard Gardens* – záhrady na zadnom dvore rodinných domov (Hallberg, 2009), či po celom svete rozšírené pridelené parcely za účelom záhradníčenia, u nás známe ako záhradkárske oblasti[37].

[37] Ang. Allotment (gardening)

Komunitné záhrady, na ktoré chceme v nasledujúcom texte upozorniť sú vlastne akousi formou tzv. *Guerilla Gardeningu* – partizánske záhradníčenie v meste, ktoré si priblížime ďalej v texte. Často vznikli ako iniciatíva miestnych rezidentov, ktorí sa rozhodli zachrániť zanedbávanú parcelu vo svojom susedstve a vytvorili z neho spoločnú záhradu na pestovanie plodín. Na území Berlína sa nachádza 80 tis. komunitných záhrad, v Londýne podporujú miestne úrady prostredníctvom stratégií lokálnej Agendy 21 pestovanie plodín v mestskom prostredí (Deelstra a Girarted, 2000). V New Yorku vzniklo za dvadsať rokov až 700 takýchto záhrad, od uvedenia programu Operation Green Thumb v roku 1978. Bol financovaný z vládnych grantov a v rámci neho si Newyorčania mohli prenajať prázdnu parcelu za jeden dolár na mesiac a získať rôzny materiál, či zúčastniť sa záhradníckych workshopov. Pre získanie parcely museli rezidenti založiť asociáciu rezidentov a spísať petíciu za odstúpenie parcely pre pestovanie plodín. (Schmelzkopf, 1995).

Takýto spôsob mestského poľnohospodárstva, z ktorého prosperuje určitá skupina ľudí, má dlhú históriu. Obdobné záhrady sa využívali už v 19. storočí v období hospodárskych kríz a tiež počas obidvoch svetových vojen. Tak napr. počas ekonomickej depresie v roku 1893 sa v USA začali využívať tzv. Potato Patch Gardens - starosta Detroitu presadil plán ako chudobným uľaviť od zlej ekonomickej situácie a povolil im na opustených parcelách pestovať vlastné plodiny. Začiatkom 20. storočia sa zase rozšírili tzv. School Gardens - školské záhrady. USA a Kanada takýmto spôsobom zabezpečovala jedlo pre spojenecké vojská – zakladanie záhrad bolo počas oboch svetových vojen považované za vlasteneckú povinnosť a ako také bolo predmetom značnej propagandy. Jej posolstvom boli tvrdenia typu: jedlo nie je o nič menšia zbraň ako tanky, pušky a lietadlá, a preto je povinnosťou každého oddaného občana spraviť všetko pre to, aby bolo k dispozícií dosť jedla pre vojenské zložky. Tzv. *Victory Gardens* (obr. č. 2) z obdobia druhej svetovej vojny vypestovali až 44% z celoamerickej produkcie zeleniny (Bassett, 1981).

Obrázok 2: Plagát National War Garden Commission; Victory Garden v NY



Zdroj: Bassett (1981)

Komunitné záhrady 21. storočia môžu nadobúdať rôznu podobu:

- Podľa vlastníctva a prístupu – verejné alebo súkromné,
- Podľa spôsobu organizácie – spoločné alebo rozdelené parcely pre jednotlivé rodiny,
- Podľa druhu pestovaných plodín – okrasné, zeleninové, bylinkové...
- Podľa ekonomického zabezpečenia – ziskové, príspevkové, mestom podporované...

Podľa Politiky pre komunitné záhrady v Sydney sa za komunitné záhrady považujú aj tzv. *Verge Gardens* (obr. č. 3) – záhradné záhony na pásoch trávniku najčastejšie pri komunikáciách, pokiaľ ich spravuje určitá skupina ľudí (City of Sydney, 2009).

Obrázok 3: Tzv. Verge Gardens



Zdroj: City of Sydney, 2009.

Rôzne sú aj možnosti ich spravovania, a to buď prostredníctvom založených neziskových organizácií, cirkevných nadácií, škôl a stáva sa, že sú zabezpečované aj cez mestský úrad. V školách sa tieto záhrady využívajú ako aktívny spôsob výučby ekológie a výživy a produkcia z nich je spracovaná školskou jedálňou, inak si väčšina komunitných záhrad svoju produkciu necháva pre vlastnú spotrebu, no nájdu sa aj také, ktoré vypestované plodiny predávajú, či venujú miestnym stravovniam (Hallberg, 2009).

Najčastejšie vznikajú Community Gardens z iniciatívy lokálnych rezidentov, ktorí sa rozhodnú zveľadiť zanedbávanú parcelu vo svojom okolí. Postup je zvyčajne taký, že títo rezidenti spoločne založia neziskovú organizáciu (prípadne fond, nadáciu) a oslovia miestnu verejnú autoritu (ak je parcela registrovaná ako verejné priestranstvo alebo je vo vlastníctve mesta[38]), ktorá im na základe dohody parcelu prenajme za symbolickú sumu. Táto dohoda sa môže uzatvoriť na dobu neurčitú alebo určitú spojenú s následným prevodom vlastníctva parcely na vzniknutú neziskovú organizáciu[39]. Ako všetky vyššie spomínané neziskové organizácie, aj tieto - založené za účelom spravovania Community Gardens - financujú veľkú väčšinu svojej činnosti z členských príspevkov, z darov a v niektorých prípadoch aj z príspevkov a grantov od verejnej autority.

[38] Stáva sa, že rezidenti „obsadia“ aj parcelu vlastnenú iným súkromným subjektom – následná forma spravovania závisí od reakcie tohto subjektu.

[39] Naopak vyskytujú sa aj prípady, kedy je po uplynutí doby záhrada týmto rezidentom odobraná a verejná autorita ju dáva do pozornosti developerom.

Community Gardens bývajú často rozdelené na akúsi verejnú časť, kde má prístup (buď za poplatok alebo zdarma) široká verejnosť a časť, ktorá pozostáva z individuálnych parciel určených na pestovanie plodín. Členovia neziskovej organizácie, ktorí sú zároveň rezidentmi, majú obvykle prednostné právo prejaviť svoj záujem o takúto parcelu, následný systém rozdeľovania je rôznorodý („first come, first served“, spoločné obhospodarovanie pôdy, atď.). Rôzny je potom aj správny orgán organizácie, ktorého členmi bývajú rezidenti, volení ostatnými členmi organizácie na určitú dobu. S rôznymi variantmi sa oboznámime v prípadových štúdiách, ktoré nasledujú po všeobecnom oboznámení sa s touto formou zabezpečovania mestskej zelene.

Americká asociácia komunitného záhradkársvta (ACGA)[40] prisudzuje komunitným záhradám, okrem klasických environmentálnych prínosov, aj tieto nasledovné:

- Skrášľujú mestské štvrte,
- Produkujú výživné plodiny pre rezidentov,
- Podporujú komunitnú sebestačnosť,
- Znižujú tak náklady na stravu,
- Stimulujú sociálnu interakciu v štvrti,
- Poskytujú možnosti pre rekreáciu, relaxáciu, pohyb, vzdelávanie...
- Znižujú výskyt nežiaduceho správania v mestskej časti,
- Sú príležitosťou pre medzigeneračné a medzikultúrne strety.

Iné štúdie potvrdzujú významnú pomoc komunitných záhrad pri začleňovaní skupín utečencov a imigrantov do spoločnosti a pri znižovaní ich chudoby (Hanna and Oh, 2000; Flachs, 2010; Brown and Jameton, 2000 – všetko citované v Au, 2011). V Nemecku v meste Göttingen bol v roku 1996 spustený projekt „Interkultúrne záhrady“, ktorý má za cieľ podporiť sociálne interakcie týchto skupín.[41] Hallberg (2009) tiež upozorňuje na potenciál komunitných záhrad ako konkrétnu formu riešenia potravinovej bezpečnosti – ako zvyšovanie dostupnosti výživnej stravy pre

[40] The American Community Gardening Association - medzinárodná nezisková organizácia, ktorá rôznymi formami podporuje vytváranie komunitných záhrad v USA a Kanade.

[41] Viac na www.internationale-gaerten.de

nízkopríjmové skupiny obyvateľstva. Napr. v Kalifornii sú v komunitnej záhrade "The Homeless Garden Project" zamestnaní bezdomovci[42].

Ďalší autori prisudzujú komunitným záhradám pozitívny dopad na zdravie ich návštevníkov. Pobyt na čerstvom vzduchu, namiesto sedenia pred televízorom trochu nenáročného pohybu a konzumácia čerstvej zeleniny a ovocia pozitívne ovplyvňujú zdravotnú kondíciu obyvateľov. Niektoré štúdie dokonca tvrdia, že títo záhradkári zvyknú skonzumovať väčšie množstvo zeleniny ako obyvatelia, ktorí sa nezúčastňujú komunitného záhradkárčenia. (Blair a kol., 1991).

Komunitné záhrady, tak ako každá iná mestská zelená plocha, prinášajú tiež výrazné environmentálne prínosy pre mesto. Znižovanie prašnosti a množstva znečisťujúcich látok v ovzduší, zmiernenie hlučnosti a pozitívne dopady na mestskú mikroklímu sú len niektoré tzv. environmentálne služby, ktoré poskytujú zelené plochy v meste. Roberts (2001) uvádza, že komunitné záhrady vo všeobecnosti absorbujú o 15% viac dažďovej vody ako trávniky alebo nevyužité plochy. Často vznikajú na tzv. brownfieldových parcelách, ktoré dlhé roky ležia ladom, nevyužité a znečistené a obyvatelia sa rozhodnú týmto spôsobom parcelu využiť a skrášliť tak svoju mestskú štvrť. Produkciou miestnych surovín tak vlastne napomáhajú aj znižovať potrebu diaľkovej prepravy, balenia, chladenia či mrazenia plodín, ktoré sa dajú vypestovať lokálne. Bojujú tak proti všeobecnému trendu, ktorý má napr. v USA za následok, že ovocie a zelenina precestujú v priemere od 2500 – 4500 km z miesta produkcie do miesta konzumu (Halweil, 2002).

Ďalšími pozitívnymi dopadmi sa komunitné záhrady vyznačujú v ekonomickej oblasti. Okrem produkovania výživných plodín, je dokázané, že zvyšujú hodnotu okolitých nehnuteľností. V roku 2003 dospela štúdia americkej univerzity vo Wisconsine k záveru, že ceny za m² klesajú zhruba o 266 $ s tým, ako sa zvyšuje vzdialenosť príslušného obydlia od komunitnej záhrady (Bremmer, 2003). Iná štúdia dokázala, že tieto záhrady majú štatisticky významný pozitívny dopad na ceny obytných nehnuteľností v okruhu 305 m (1000 stôp), pri čom najväčší pozitívny dopad na ceny majú tie, ktoré sa vyznačujú najvyššou kvalitou a tie, ktoré sa nachádzajú v najviac zanedbaných štvrtiach. Vplyv na ceny komerčných nehnuteľností táto štúdia nepreukázala (Been a Voicu, 2006).

[42] Viac na www.homelessgardenproject.org

Často je dôvodom skutočnosť, že miestni obyvatelia sa ujmú takej parcely v ich štvrti, ktorá je dlhodobo zanedbávaná, či dokonca znečistená. Štúdie dokazujú, že práve takéto parcely priťahujú, či dokonca spôsobujú nežiaduce aktivity (Frumkin, 2005). V prázdnych a opustených parcelách sa často nachádzajú skládky, či vyskytujú prípady užívania drog, prostitúcie a ďalších kriminálnych činností. Takéto parcely zvyčajne pôsobia odpudzujúco a celú štvrť tak brzdia v rozvoji.

V prípade komunitných záhrad sa z iniciatívy lokálnych rezidentov z takýchto brownfieldových parciel stávajú zelené oázy v mestskej zástavbe. Nie vždy sa však dajú premeniť na záhrady za účelom pestovania jedlých plodín, a to z dôvodov znečistenia. Americká agentúra na ochranu životného prostredia (EPA) definuje „brownfields" ako pozemky, u ktorých sa buď predpokladá znečistenie alebo v skutočnosti naozaj obsahujú nebezpečné, znečisťujúce alebo kontaminujúce látky (www.epa.gov). V USA si potenciálni záhradkári môžu požiadať o tzv. Cleanup Grant – dotáciu na vyčistenie parcely vo výške 200 tis. $, avšak podmienkou je, že žiadatelia musia pozemok vlastniť.

Asi najzávažnejším problémom, s ktorým sa komunitní záhradníci stretávajú je otázka vecného práva parciel, ktoré sa rozhodnú premeniť na záhradu. Väčšina komunitných záhrad totiž nie je vlastníkmi pôdy, ktorú využívajú, a tak sa môže ľahko stať, že o ne rezidenti prídu. Právne boli komunitné záhrady v USA chápané ako dočasné využitia parciel, kým sa nenájde nejaké ekonomicky efektívnejšie (Smith a Kurtz, 2003). Aj česká poradňa *Ekologický právny servis* (EPS) upozorňuje, že tzv. Guerilla Gardening môže mať nežiaduce právne dopady (EPS, 2011):

„*Zvelebenie zanedbaných pozemkov a verejných priestranstiev výsadbou stromov alebo kvetín sa dá určite vnímať ako žiaduce. Je však potrebné mať na pamäti, že takéto jednanie môže byť aj protiprávne, v prípade, že si k zvelebeniu vyberiete pozemok, ktorý Vám nepatrí. Možný postih sa dá vyvodiť hneď z niekoľkých právnych predpisov*."

Partizánske záhradníčenie, ako napr. výsadba stromov, kvetín, či iných rastlín na pozemku bez súhlasu majiteľa je občianskym zákonníkom[43] vnímané ako neoprávnený zásah do vlastníckeho práva majiteľa. Ten, ak sa cíti byť poškodený, môže podať

[43] Zákon č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku.

občianskoprávnu žalobu podľa Občianskeho zákonníka, alebo podať oznámenie o priestupku na obecnom úrade či polícii.

Podľa zákona o priestupkoch[44] by takáto činnosť mohla byť najpravdepodobnejšie posudzovaná ako priestupok proti majetku, za ktorý je možné udeliť buď pokutu 15 tis. CZK alebo páchateľovi uložiť povinnosť vzniknutú škodu nahradiť. Zákon o priestupkoch však zároveň dodáva, že priestupok je „zavinené jednanie, ktoré porušuje alebo ohrozuje záujem spoločnosti a je za priestupok výslovne označené v tomto alebo inom zákone, ak nejde o iný správny delikt alebo o trestný čin". V prípade guerilla gardeningu by teda musela byť preukázaná určitá miera ohrozenia záujmov spoločnosti, čo sa v praxi často nestáva.

Partizánske záhradníčenie by mohlo byť považované aj za vandalizmus, ktorý by mohol byť právne kvalifikovaný ako poškodenie cudzej veci podľa trestného zákonníka[45], v praxi je to však tiež veľmi nepravdepodobné. Za takéto konanie by hrozilo páchateľovi trest odňatia slobody až na jeden rok, zákaz činnosti, alebo prepadnutie veci, či inej majetkovej hodnoty.

Višinková z EPS ďalej upozorňuje, že by mohlo dôjsť aj k porušeniu Zákona o ochraně přírody a krajiny, a to vtedy, pokiaľ by boli vysádzané nepôvodné druhy ratslín, ktoré sa v danom území prirodzene nevyskytujú. Zákon totiž stanovuje, že:

„*Zámerné rozšírenie geograficky nepôvodného druhu rastliny či živočícha do krajiny je možné len s povolením orgánu ochrany prírody; to neplatí pre nepôvodné druhy rastlín, pokiaľ sa hospodári podľa schváleného lesného hospodárskeho plánu alebo vlastníkom lesa prevzaté lesné hospodárske osnovy*".

Podobne zakazuje aj Zákon o rostlinolékařské péči[46] zavlečenie, rozširovanie a premiestňovanie invazivných škodlivých organizmov. Za takýto priestupok je možné uložiť pokutu až do 50 tis. CZK.

[44] Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích.

[45] Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

[46] Zákon č. 326/2004 Sb., o rostlinolékařské péči

Prípadová štúdia - Clinton Street garden, USA

Komunitná záhrada bola vytvorená miestnymi obyvateľmi v roku 1977 po vyčistení nepoužívanej parcely, ktorú si rezidenti prenajali na základe zmluvy s odborom mesta pre parky (New York City Parks Department) v rámci programu Green Thumb. Je rozdelená na zadnú časť so záhradkami a prednú, ktorá je prístupná pre verejnosť[47]. V zadnej záhrade sa nachádza 110 záhradkárskych parciel, ktoré sú prístupné len lokálnym rezidentom a to na základe princípu „first come, first served". Záhrady sú spravované prostredníctvom The Clinton Community Graden - neziskovej organizácie typu *501(c)(3)*, v ktorej čele je správny výbor pozostávajúci zo záhradkárov a dobrovoľníkov volených na dva roky. Finančné prostriedky získava organizácia z darov a vo veľkom využíva prácu dobrovoľníkov (clintongarden.org).

V záhrade platia všeobecné pravidlá a zákazy ako napr.:

- Zákaz trhania rastlín a kvetov,
- Zákaz lezenia na stromy,
- Zákaz vstupovania do záhonov,
- Používať vodu je povolené len záhradníkom s pridelenou parcelou,
- Prístup do „verejnej" záhrady majú len majitelia kľúčov a ich hostia,
- Deti musia byť pod dozorom,
- Zákaz vodenia psov, mačiek a iných zvierat,
- Zákaz loptových hier a behania,
- Zákaz odhadzovania odpadkov a močenia v záhrade,
- Zákaz bicyklovania,
- Skupiny o viac ako desať ľudí musia dostať špeciálne povolenie od záhradného výboru.

Organizácia nemá platených zamestnancov, jej správu aj údržbu záhrady vykonávajú dobrovoľníci. Členmi organizácie sa môžu stať všetci, ktorým bola pridelená záhradná parcela a dobrovoľníci, pričom každý člen oplýva jedným hlasom. Každoročne sa koná členská schôdza, v rámci ktorej sú všeobecnými členmi volení

[47] Kľúč je možné obdržať na základe zmluvy za 10$.

zástupcovia do správneho výboru. Ten má právomoc rozhodovať o správnych záležitostiach, nakladať s majetkom organizácie, stanovovať pravidlá, priznávať a odoberať členstvo.

Viaceré komunitné záhrady vytvorené v NY v rámci programu Green Thumb, vrátane Clintonskej, postihol nepríjemný osud. Pozitívne efekty mestskej zelene majú často za následok zvyšovanie hodnoty okolitých nehnuteľností a parciel. Mesto New York to vo viacerých prípadoch využilo a oznámilo zámer odpredať parcely developerom. Rezidenti Clinton Street založili za účelom zastavenia predaja Výbor na záchranu Clintonskej záhrady a rozbehli tzv. Square – Inch kampaň, ktorej cieľom vyzbierať za každý štvorcový palec 5$. Na takýchto záchranných akciách sa v celom NY podieľajú viaceré organizácie ako napr. The Trust for Public Land, Housing Conservation Coordinators, ale predovšetkým Green Guerillas – nezisková organizácia založená za účelom vzdelávania, prezentácie a podpory komunitných záhrad po celom svete[48].

Prípadová štúdia - Rainier Vista Neighborhood Community Gardens, USA

Zaujímavý partnerský projekt, zrealizovaný v Seattli v 90. rokoch, pomohol premeniť nevyužívané parcely v štvrti Rainier Vista na zeleninové záhrady. Na projekte spolupracovali s mestom Seattle Rainier Vista Apartments, the Seattle Housing Authority a nezisková organizácia Friends of P-Patch. Podarilo sa vytvoriť komunitnú záhradu rozdelenú na dvanásť parciel pre jednotlivých rezidentov a spoločný poľnohospodársky projekt, v rámci ktorého zarábajú niektoré rodiny až do 4 000 $ ročne za predaj dopestovaných plodín **(**US Department of Housing and Urban Development, 2002).

V rámci projektu boli využité dva granty na podporu rozvoja štvrte z mestského odboru pre štvrť (Department of Neighborhoods), technická asistencia od rôznych neziskových organizácií a iných štvrtí. Rezidenti štvrte sa zapojili dobrovoľnou prácou pri samotnom zakladaní záhrady, ďalší dobrovoľníci prispeli svojou prácou v rôznych rokoch v rámci osláv Dňa Zeme a tiež v rámci študentského projektu The Student Conservation Corps.

Pre realizáciu projektu boli kľúčové nasledujúce subjekty:

[48] Viac na www.greenguerillas.org.

- Friends of P-Patch: nezisková dobrovoľnícka organizácia vykonáva finančnú správu a získava prostriedky na realizáciu a rozvoj projektu,
- Rezidenti: záhradnícke práce a predaj zeleniny na miestnom trhu,
- Seattle Housing Authority**:** poskytla pre projekt parcely a ďalšie prostriedky,
- Mesto Seattle: v rámci programu pre rozvoj komunít poskytli pracovníci mestského úradu organizačné poradenstvo a technickú podporu,
- Rôzne neziskové organizácie: špecifické projekty,
- Miestne nadácie: prispeli finančnými prostriedkami,
- Miestny podnikatelia: príspevky v naturáliách.

Prípadová štúdia - Culpeper Community Garden[49], USA

Táto komunitná záhrada vznikla v roku 1982 v meste Islington ako spoločný projekt dvoch škôl nachádzajúcich sa v blízkosti záhrady, ktorej cieľom bolo naučiť žiakov pestovať plodiny. Na transformáciu zanedbanej parcely registrovanej ako verejné priestranstvo dostal projekt malý príspevok od mesta, správu záhrady vykonáva registrovaná charitatívna organizácia. Možnosti participácie v záhrade sú nasledovné:

- Ročné členstvo, ktoré umožňuje vstup do verejnej časti záhrady za £10,
- Ročné členstvo pre záhradkárov, ktorí majú v rámci záhrady vlastnú parcelu za £12,
- Dobrovoľníctvo - každú nedeľu v mesiaci sa môžu dobrovoľníci zúčastniť tzv. pracovných dní, alebo pomáhať s každodennou údržbou záhrady, ako aj s organizačnými záležitosťami.

Iný prípad mestskej zelene, ktorá je vlastnená mestom a spravovaná súkromnou organizáciou: Prípadová štúdia - Vrtbovská zahrada, ČR

Táto záhrada, zapísaná v zozname UNESCO ako kultúrna pamiatka I. stupňa, leží spolu s ďalšími tromi barokovými záhradami (Vratislavskou, Schönbornskou a Lobkowickou) na pražskom Petříne. Je vo vlastníctve Hl. mesta Prahy, no jej správu a údržbu realizuje od roku 1999 distribučná firma Casus Direct Mail a.s. Financie

[49] www.culpeper.org.uk.

získava z organizovania podujatí v záhrade (svadieb, firemných rautov...) a z poplatkov za vstup do záhrady[50], ktorá je otvorená od apríla do októbra v čase od 10.00 – 19.00. Firma Casus Direct Mail a.s. vystupuje ako výhradný správca zodpovedný za záhradu, mesto Praha sa okrem vlastníctva parcely nepodieľa na jej správe ani údržbe (www.vrtbovska.cz).

Jedná sa tu teda o iný typ správy a údržby mestskej zelene oproti vyššie spomenutým neziskovým organizáciám, pretože firma Casus Direct Mail a.s. je akciová spoločnosť, ktorá správu aj údržbu zverenej záhrady realizuje zo svojej ziskovej činnosti.

5.2. Priestory a plochy mestskej zelene, ktoré sú vlastnené aj spravované súkromným subjektom

Do tejto kategórie zaradíme viacero typov mestskej zelene, ktoré sú vlastnené rôznymi súkromnými subjektmi, ktoré sa starajú aj o ich financovanie, údržbu a správu. V podstate už prvé formy mestskej zelene aj na území ČR boli zakladané a spravované za súkromné peniaze. Do konca 18. storočia tvorili zeleň v mestách výhradne súkromné záhrady cirkevných, šľachtických a iných stavieb, ktoré boli obvykle verejnosti prístupné len príležitostne pri rôznych spoločenských udalostiach. Stredoveká verejnosť tak mohla bežne navštevovať len zeleň cintorínov v okolí kostolov a voľné priestranstvá pred mestskými hradbami či prímestské lesíky, ktoré boli cieľom nedeľných prechádzok. Prvý mestský park, založený zámerne pre verejnosť cisárom Jozefom II., vznikol v roku 1786 v Brne – v Lužánkách. (Nováková, 2003). Spravovaný bol brnenským magistrátom, ktorý však nezaisťoval dostatočnú starostlivosť, a tak sa zanedbaného parku v roku 1839 ujal poslanec, továrnik a znalec záhradného umenia Karl von Offermann a investoval doň vlastné finančné prostriedky. Takáto iniciatíva vplyvných jednotlivcov nebola v tomto období zriedkavá. Často sa napr. angažovali pri zakladaní tzv. mestských sadov, ktoré vznikali na uvoľnených priestranstvách po zbúraných mestských hradbách. Masová likvidácia mestského opevnenia nastala po roku 1860 a armáda, ktorá mala v Rakúsku veľký vplyv, trvala zo strategických dôvodov na nezastavaní týchto plôch.

[50] Dospelí za 60 Kč, študenti a dôchodcovia za 50 Kč, deti do 15 rokov za 40 Kč, rodinné vstupné za 170 Kč; ročná permanentka za 400 Kč.

V Prostějove dal mestský syndik Jan Spanie na takomto mieste v roku 1823 vysadiť agátovú aleju a v rokoch 1929 – 1931 vznikla Františkova aleja v Olomouci. Prvý pražský park pre verejnosť - tzv. ľudová záhrada - bol založený v roku 1833 z iniciatívy kastelána Chotka – dodnes po ňom nesie meno – Chotkovy sady. (Pacáková – Hošťálková, 1999). Rozvoju mestských parkov v Čechách a na Morave významne prispelo zakladanie tzv. mestských okrašľovacích spolkov v 60.–80. rokoch 19. storočia. V roku 1858 vznikol *Zalesňovací a okrašlovací spolek pro Prahu a okolí*, o 20 rokov neskôr zahájil obdobný spolok svoju činnosť aj v Brne. Finančné prostriedky od dobrovoľných darcov a pokuty za priestupky občanov, ktoré plynuli do ich rozpočtov, sa používali na kúpu stromov a budovanie chodníkov. V Prahe sa tak spolku podarilo za svoju štyridsaťročnú existenciu vysadiť milión stromov a kríkov, v Brne to bolo za približne rovnaké obdobie až dva milióny (Pacáková – Hošťálková, 1999). Od 90. rokov sa tieto spolky združovali až vytvorili spoločné ústredie.

V nasledujúcich kapitolách priblížime správu mestských zelených plôch, ktoré sú spravované súkromnými subjektmi, no často z toho dôvodu aj neprístupné širokej verejnosti.

5.2.1. Tzv. Shared private parks a Garden Squares [51]

Do tejto kategórie mestskej zelene spadajú súkromné, väčšinou verejnosti neprístupné záhrady, parky a parkovo upravené plochy, ktoré sú vlastnené, spravované a využívané súkromnými subjektmi – majiteľmi, resp. obyvateľmi okolitých budov. Nejde o klasické záhrady rodinných domov, ale o plochy zelene, ktoré sa nachádzajú v rámci vnútroblokov, či prislúchajú k viacerým blokom obytných domov v štvrti ako súčasť urbanistického modelu - v USA je to tzv. *Superblock Model*, vo Veľkej Británii tzv. *Garden Square*. Tieto moderné štvrte boli populárne začiatkom 20. storočia a jedná sa v podstate o skupinu viacerých blokov, ktoré môžu byť ohraničené väčšími komunikáciami (magistrálami, rýchlostnými cestami...) a zdieľajú niektoré spoločné plochy – parkovo upravené námestie alebo súkromnú záhradu.

[51] *Výraz Shared Private Parks* by sa dal voľne preložiť ako „zdieľané súkromné záhrady“ spravované rezidentmi a výraz *Garden Squares* ako „záhradné námestia“.

Pre Veľkú Britániu platí, že to boli pôvodne zelené plochy v zástavbe domov prístupné širokej verejnosti, v mnohých prípadoch však začali upadať a viaceré štvrte prijali nariadenia, ktoré uvalili na rezidentov poplatky určené na udržiavanie týchto námestí. To umožnilo zlepšiť ich stav a bezpečnosť v nich, no viedlo to väčšinou k ich oploteniu a následne k znemožneniu prístupu širokej verejnosti. Vznikli z nich spoločne zdieľané súkromné záhrady pre lokálnych rezidentov – časť z nich tak funguje dodnes a časť sa neskôr v dôsledku rôznych udalostí stala opäť prístupná verejnosti (Soho Square, Brunswick Square, Berkeley Square). Tak napr. v priebehu druhej svetovej vojny boli viaceré kovové ploty odstránené a použité na výrobu zbraní, čo opäť sprístupnilo záhrady verejnosti, no viedlo aj k opätovnému zhoršeniu ich stavu. Mnohý majitelia neskôr darovali alebo prenajali parkovo upravené plochy miestnym verejným autoritám, pretože si už z finančného hľadiska nemohli dovoliť ich údržbu (www.londongardenstrust.org).

Vlastníkom parciel sú obvykle buď samotní majitelia nehnuteľností, ktoré sa vo štvrti nachádzajú, neziskové organizácie či fondy, ktoré títo rezidenti zakladajú za účelom spravovania takýchto spoločných plôch, alebo pôvodný investor.

Taktiež ich správa a údržba je realizovaná viacerými spôsobmi - rezidenti niektorých štvrtí založili v minulosti neziskovú organizáciu (napr. Nevern Square vo VB), ktorej činnosť spoločne financujú ročnými príspevkami. Bedford Square je štvrť v Londýne vlastnená súkromnou rodinnou spoločnosťou The Bedford Estates, ktorá tu prenajíma obytné a komerčné priestory a prístup do lokálneho súkromného parku umožňuje na základe ročného poplatku.[52] Najčastejší spôsob správy a údržby týchto spoločných parkových plôch v Londýne je priblížený v nasledujúcom texte.

V samosprávnej časti The Royal Borough of Kensington and Chelsea v centre Londýna sa nachádza vyše sto takýchto záhrad, ktoré sú prístupné len miestnym obyvateľom. Ich údržba je realizovaná prostredníctvom akýchsi „záhradnych“ daní, ktoré rezidenti platia v rámci obecných daní za nehnuteľnosť v prípade, že táto nehnuteľnosť oprávňuje majiteľa k vstupu do príslušnej záhrady. Mestská rada nemá žiadnu zodpovednosť za správu či údržbu parku, jej úlohou je len vybrať poplatky, z ktorých sa tieto činnosti financujú (The Royal Borough of Kensington and Chelsea).

[52] Poplatky pre rezidentov sú a 50£ a pre komerčných užívateľov 150 - 750£ v závislosti od ich veľkosti a množstva požadovaných kľúčov – tieto údaje boli platné pre rok 2010 a sú uvedené bez DPH. Viac na www.bedfordestates.com.

Správa záhrad v štvrti The Royal Borough of Kensington and Chelsea podlieha špeciálnej legislatíve, ktorá pozostáva z dvoch právnych nariadení[53]:

1) *Kensington Improvement Act* z roku 1851, ktorý okrem iného uvádza:
    - Členmi „výboru záhrady“ sú rezidenti budov obklopujúcich námestie, ktorí sú povinní platiť miestne odvody a sú rezidentmi aspoň jeden rok,
    - Tento záhradný výbor (prípadne ním ustanovený podvýbor) je výhradne zodpovedný za starostlivosť, správu a riadenie záhrady,
    - Záhradný výbor má právo vydávať lokálne nariadenia týkajúce sa správy a ochrany záhrady,
    - Na každoročnom zhromaždení členov výboru sa určí výška prostriedkov, ktoré majú byť získané zo „záhradných daní“ a z ktorých sa hradí celková údržba a správa záhrady.
2) *Town Gardens Protection Act* z roku 1863, ktorý predošlé nariadenie dopĺňa: rezidenti každoročne volia záhradnú radu, ktorá musí pozostávať z min. troch a max. deviatich rezidentov, ktorí sú povinní platiť miestne odvody.

Záhradnému výboru nevzniká jeho ustanovením status vlastníka záhrady, je mu ale zverená správa „vecí“ v rámci záhrady (plotov, brán, stromov, rastlín). Čo sa týka jeho právneho statusu, ten nie je špecifikovaný ani v jednom právnom nariadení. Má síce možnosť vystupovať na súde ako samostatný právny subjekt, ale inak nie je právne uznaný ani ako vlastník pôdy, ani ako fond či obchodná spoločnosť (www.rbkc.gov.uk).

Nariadenia tiež stanovujú postupy zvolávania a vedenia stretnutí záhradného výboru a určujú osoby, ktoré majú prístup k záhrade – sú to tieto tri kategórie:

- Majiteľ nehnuteľnosti,
- Osoby, na ktoré tento majiteľ preniesol práva,
- Nájomníci obytných domov, ktoré prislúchajú k záhrade.

Na základe tzv. Open Spaces Act[54] z roku 1906 môže správca záhrady uznať právo vstupu do záhrady aj iným osobám prostredníctvom časovo obmedzených povolení či

[53] Dostupné na oficiálnej web-stránke The Royal Borough of Kensington and Chelsea: www.rbkc.gov.uk.

licencií, ktoré však negarantujú úplné legálne oprávnenie k užívaniu záhrady. V praxi to niektoré parky využívajú na zvýšenie svojich ročných príjmov, či v prípade, že potrebujú zafinancovať náročnejšie vybavenie parku, príspevky takto vybrané totiž smerujú priamo záhradnému výboru.

Verejnosť teda obvykle nemá možnosť vstupu do týchto parkov, s výnimkou niektorých dní - napr. v minulosti tzv. Gramercy Day v Gramercy Parku. V Londýne sa každoročne koná tzv. Open Garden Squares Weekend[55] – akýsi deň otvorených dverí záhrad, ktoré sú za normálnych okolností verejnosti neprístupné. Organizuje ho Nadácia londýnskych parkov a záhrad – the London Parks & Gardens Trust, ktorej poslaním je chrániť a propagovať tieto zelené plochy Londýna. Vstupenka na celý víkend stojí £9[56] a oprávňuje k vstupu do všetkých parkov a záhrad, ktoré sa v daný rok udalosti zúčastňujú. Prihlásené pri tom môžu byť privátne zelené plochy, ktoré sú významné a zaujímavé z historického, dizajnového, komunitného, záhradníckeho alebo ekologického hľadiska, ako napr.:

- Garden Squares,
- Mestské záhrady prislúchajúce k súkromnej zástavbe,
- Komunitné záhrady miestnych rezidentov,
- Záhrady súkromných inštitúcií (napr. cirkví...),
- Súkromné záhrady prislúchajúce k obchodom, úradom, hotelom, reštauráciám...
- Záhrady prislúchajúce k verejným inštitúciám (školám, nemocniciam, múzeám...),
- Záhrady prislúchajúce k verejným historickým budovám,
- Tzv. Roof Gardens – strešné záhrady.

K londýnskym súkromným Garden Squares patrí napr. Kensigton Square, Bedford Square, Gordon Square, Thurloe Square, Lloyd Square, St. James´s Square, Chester Square, Park Square, Victoria Square, Warwick Square, Woburn Square.

---

[54] Oddiel 2(1)(d) z Open Spaces Act 1906 dostupné z: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Edw7/6/25/contents.

[55] Viac na www.opensquares.org.

[56] £12 ak je kupovaná v daný víkend - ceny za Open Garden Squares Weekend v roku 2012.

V Oxforde sa podobné záhrady nachádzajú v štvrti Park Town a v Glasgowe sú tieto záhrady známe pod názvom *communal garden*[57]. V Edinburgu je takýmto najznámejším parkom Queen Street Garden a v minulosti tiež Princes Street Garden, ktorý je dnes už verejne prístupný, pretože kľúče od neho boli okopírované a rozdistribuované medzi viacerých užívateľov.[58]

V našich podmienkach by sme do tejto kategórie mestskej zelene mohli zaradiť bežne sa vyskytujúcu zeleň v rámci vnútroblokov - v podobe malých či väčších zelených plôch, ktoré sú buď rozdelené do menších parciel prislúchajúcich k jednotlivým budovám vnútrobloku, alebo sú udržované spoločne ako jeden celok. Starostlivosť o ne prislúcha buď samotným vlastníkom budov, prípadne prenesene potom jednotlivým rezidentom.

Nasleduje niekoľko prípadových štúdií, ktoré bližšie ozrejmia fungovanie a správu takýchto plôch mestskej zelene – prípadové štúdie dvoch posledných súkromných parkov v NY a súkromný park v Birminghame.

Prípadová štúdia - Gramercy Park, USA

Gramercy Park v Manhattane (NY) je oplotený súkromný park o rozlohe 0,8 ha. Prístup k nemu majú len obyvatelia budov nachádzajúcich sa v bezprostrednej blízkosti parku, návštevníci luxusného Gramercy Park Hotelu a ďalších inštitúcií (Players Club, National Arts Club, kostol a synagóga). Rezidenti obytných domov, ktoré obklopujú park, si môžu prenajať jeden kľúč od tzv. Trustees of Gramercy Park – správcov parku, za ročný poplatok 350 USD, z ktorých sa potom financuje správa aj údržba parku (The Gramercy Park Block Association, 2012). Verejnosti bol park prístupný dva krát ročne- v tzv. Gramercy Day a na Štedrý deň, ale aj tieto príležitosti vstupu do parku sú od roku 2010 zrušené (www.businessinsider.com).

Pôvodne sa na území parku nachádzala bažina v rámci farmy, ktorú odkúpil v roku 1831 Samuel B. Ruggles, projektant a zástanca verejných priestranstiev. Plánoval tu vytvoriť akúsi „komunitu“ – spoločenstvo miestnych rezidentov, a to podľa londýnskeho vzoru tzv. Garden Squares – štvrte s centrálnym parkovo upraveným námestím, ktoré by bolo v spoločnom vlastníctve týchto rezidentov. To sa mu aj

[57] Viac na www.glasgow.gov.uk.

[58] Viac na www.edinburgh.gov.uk.

podarilo a čoskoro vznikla z lokality moderná štvrť na bývanie. V okolí parku vytvoril 66 parciel a starostlivosť o spoločne vlastnené zelené námestie zveril majiteľom týchto parciel, ktorí si tu v 40. rokoch začali budovať obydlia. Park tak funguje ako spoločne spravovaný majiteľmi okolitých budov už 180 rokov (Landmark Preservation Commission, 1966). V roku 1966 sa zo štvrte v bezprostrednej blízkosti parku stala mestom uznaná historická oblasť Gramercy Park, v ktorej sa nachádzajú mnohé architektonicky významné budovy z 19. storočia (Landmark Preservation Commission, 1966).

Súkromná správa tohto parku sa za svoju novodobú históriu stretla s viacerými nepríjemnosťami. Tak napr. v roku 2001 priviedol člen Národného umeleckého klubu, ktorý má oficiálne povolený vstup do parku, skupinu štyridsiatich detí pôvodom z menšín z blízkej strednej školy. Jeden z vtedajších správcov parku zavolal na túto skupinu políciu za nedovolený vstup do parku, keďže platiaci člen parkovej rady smie do parku so sebou vziať naraz len šesť osôb. Odôvodnil to výrokom, že „park nie je určený pre tento typ detí“ (NY Times, 2001), čo viacerí považovali za diskriminačný útok. Polícia odmietla zasiahnuť a neskôr sa incident dostal až na súd, ktorý v roku 2003 rozhodol, že deti majú byť za nepríjemnú skúsenosť odškodnené (NY Daily News, 2001).

Prípadová štúdia - Sunnyside Gardens, USA

Sunnyside Gardens v Queens (NY) je štvrť, ktorá bola v USA medzi prvými urbanisticky plánovanými ako tzv. Superblock alebo Garden Square. V rokoch 1924 až 1929 ju vybudovala New York City Housing Corporation (www.nyc.gov) a v roku 1984 bola táto štvrť zapísaná do Národného registru historických miest (NRHP), oplývajúc mnohými historicky hodnotnými budovami a inými objektmi. Vyznačuje sa inovatívnym dizajnom, ktorý je chránený špeciálnymi pravidlami, ktoré zakazujú majiteľom jednotlivých parciel akýkoľvek nepovolený zásah meniaci pôvodný vzhľad bloku (NYC Department of City Planning, 2002). Pre nasledujúce zmeny potrebujú majitelia povolenie od Komisie urbanistického plánovania (City Planning Commission):

- Zásahy do existujúcich obrubníkov a chodníkov,
- Stavba plotov alebo iných bariér zasahujúcich do spoločných priestorov,

- Akákoľvek prístavba v rámci parcely,
- Zmeny krajiny, ako napr. výrub stromov alebo konštrukcia nových chodníkov.

Na rozdiel od druhého súkromného parku v New Yorku – Gramercy Parku, prístup do Sunnyside Garden môže získať ktokoľvek za ročný poplatok podľa jednotlivých druhov členstva:[59]

- Základné členstvo za 225 $,
- Rodinné členstvo I – dvaja dospelí alebo jeden dospelí a jedno dieťa za 280 $,
- Rodinné členstvo II – dvaja dospelí a dieťa alebo jeden dospelí s dvoma a viecrými deťmi –za 335 $,
- Členstvo pre seniorov, bez volebného práva za 40 $.

V parku platí množstvo zákazov a obmedzení, napr. je tu zakázané liezť na stromy, vnášať akékoľvek sklo, vstupovať so psom, či iným zvieraťom. Deti do ôsmich rokov smú do parku len s doprovodom a jeden baby-sitter môže dohliadať naraz len na deti z jednej rodiny.

Prípadová štúdia - Moseley Park, Veľká Británia

Moseley Park[60] je súkromný park v Birminghame, ktorý odkúpila na sklonku 19. storočia skupina podnikateľov, po tom, ako mu hrozil zánik. Je vlastnený a spravovaný miestnymi obyvateľmi, ktorý sa o park starajú bez nároku na honorár. Prístup doň majú len členovia, ktorí zaplatia ročný poplatok 40£ a depozit 7£ za kľúč. Každý rok sa koná stretnutie majiteľov kľúčov, na ktorom sa spoločne rozhoduje o otázkach spravovania parku.

5.2.2. Gated communities

Príkladom súkromne spravovanej, financovanej a udržiavanej mestskej zelene sú zelené plochy a prvky zelene v rámci tzv. *Gated Communities*. Blakely a Snyder (1998) ich definujú ako „rezidenčné oblasti s obmedzeným prístupom, ktoré menia oblasť verejnú na oblasť súkromnú. Vstup je regulovaný pomocou fyzických bariér,

[59] Viac na www.sunnysidegardenspark.org.

[60] Viac na www.moseleypark.co.uk.

stien alebo plotov, vchod je uzavretý alebo kontrolovaný.“ Brabec (2009) ich vo svojej diplomovej práci vyčerpávajúco popisuje ako „rezidenčné objekty s viac ako dvoma oddelenými domami (bytovými či rodinnými), ktorých prístup je - pomocou plotov, stien alebo súkromných bezpečnostných agentúr – zamedzený všetkým, ktorí v objekte nebývajú, ani nemajú povolenie k vstupu a kde platia zvláštne pravidlá, ktoré musia rezidenti dodržiavať.“ Dodáva, že táto definícia nijako významne neodlišuje Gated Communities od iných domov, resp. rezidenčných komplexov budov, upozorňuje však, že v rámci nich dochádza k extrémnej forme rezidenčnej separácie a k privatizácii verejného priestoru. Pod ním chápe miesta ako miestne komunikácie, parky, námestia, detské ihriská, atď., ktoré sú prístupné každému občanovi a kde platia pravidlá schválené obecnou samosprávou. V prípade Gated Communities tento priestor prestáva byť verejným, pretože prístup k nemu nemajú všetci obyvatelia a platia preň špeciálne pravidlá, ktoré nariaďujú samy rezidenti alebo developer.

Úlohu správcu teda vykonávajú samotní rezidenti alebo developer, údržbu zelených plôch v rámci Gated Communities potom vykonávajú buď platený zamestnanci alebo súkromná záhradná služba. Rezidenti za takúto správu objektu platia poplatky a získavajú tak právo využívať areál a povinnosť dodržiavať pravidlá stanovené v rámci neho. Verejnosť nemá možnosť vstupu do týchto objektov, nerezidenti sa dostanú do areálu iba ak sú hlásení ako návšteva rezidenta.

Podľa Manzi a Smith-Bowers (2005) vznikajú tieto Gated Communities z dvoch hlavných príčin:

- Strach z kriminality a
- Nahradenie verejných statkov ekonomicky výhodnejšími klubovými statkami (Brabec, 2009).

Ďalším dôvodom bývajú aj samotní developeri, ktorí sa prostredníctvom marketingovej kampane snažia pridať hodnotu svojim projektom a prezentujú Gated Communities ako nové a lepšie miesto pre život (Hegedűs, 2008).

Tieto príčiny predurčujú následne aj výskyt Gated Communities v jednotlivých krajinách. Najčastejšie sa Gated Communities vyskytujú v USA, kde aj vznikli, naopak takmer vôbec sa nevyskytujú v krajinách Západnej Európy (s výnimkou Veľkej Británie a Portugalska). Gated Communities často nájdeme v krajinách s vysokou kriminalitou a

sociálnou polarizáciou (Juhoafrická republika, štáty Latinskej Ameriky), v krajinách, ktoré prechádzajú ekonomickou transformáciou (krajiny Strednej a Východnej Európy) a na Blízkom a Ďalekom Východe (Brabec, 2009).

Gated Communities oplývajú teda dvoma významnými charakteristikami - fyzická ohraničenosť od verejného priestoru a pravidlá, ktoré zaväzujú rezidentov pri využívaní spoločných „klubových" priestorov a vybavenia. Medzi tieto pravidlá patria (Brabec, 2009):

- Povinné platenie poplatkov za správu a údržbu objektu (ostraha, odpratanie snehu, údržba komunikácií, údržba ďalšieho vybavenia – napr. bazénu či tenisových kurtov),
- Zákaz vstupu nepovolaným osobám a povinnosť hlásiť návštevy,
- Dodržiavanie špecifických pravidiel v okolí svojich príbytkov – napr. zákaz stavebných úprav (dôvodom je zachovanie jednotného rázu v niektorých Gated Communties) alebo zákaz vešania prádla, či používania klimatizácie alebo satelitných prijímačov...

V neposlednom rade existujú Gated Communities, ktoré sú vyhradené pre určité vekové kategórie (napr. dôchodcovia), Gated Communities, ktoré povoľujú len určitý počet a čas návštev, či len určitý počet a váhu domácich miláčikov (Judd, 1995 citované v MacLeod a Ward, 2002).

Brabec (2009) dodáva, že síce Gated Communities prinášajú svojim rezidentom isté výhody (vyšší pocit bezpečnosti a spolunáležitosti, spoločné využívanie klubových statkov), majú negatívne dôsledky pre spoločnosť ako takú. Kritizované je predovšetkým umelé vytváranie bariér medzi obyvateľmi a zvyšovanie sociálnej polarizácie, fragmentácia spoločnosti a mestského priestoru (Brabec, 2009).

Príkladom Gated Community so značnými prvkami mestskej zelene v Prahe je napr. projekt Central Park Praha na Žižkove (obr. č. 5), ktorý bol dokončený v roku 2009. Jednotlivé obytné domy projektu sú umiestnené v rozľahlom (15 ha) súkromnom parku, do ktorého majú prístup len rezidenti prostredníctvom bezpečnostného čipu[61]. Ďalšími Gated Communities v Prahe, ktoré v rámci areálu obsahujú väčšie plochy mestskej zelene sú: Residence Americká Park, areál Malá Šárka, Trinity Garden, Podvinný Mlýn, Kondominum Hamr, atď.

[61] Viac na www.centralparkpraha.cz.

Obrázok 4: Residence Americká Park



Zdroj: Brabec (2009).

Obrázok 5: Central Park Praha



Zdroj: www.centralparkpraha.cz.

5.2.3. Ďalšie prípady mestskej zelene súkromne vlastnenej a spravovanej

Houstoun[62] rozdeľuje súkromne vlastnené, no širokou verejnosťou využívané priestranstvá do nasledujúcich kategórií:

- Areály univerzít,
- Priechodzie haly, vestibuly, chodby...
- Železničné stanice,
- Verejné trhoviská,
- Štadióny,
- Súkromné chodníky pod a nad ulicou.

[62] Viac na www.lhoustoun.wordpress.com

V rámci týchto priestranstiev sa môžu nachádzať plochy mestskej zelene, predovšetkým v areáloch univerzít a v priechodzích priestoroch pre verejnosť, no napr. madridská železničná stanica Atocha je príkladom, že zeleň sa nemusí obmedzovať len na externé priestory (obr. 6) .

Obrázok 6: Zeleň v rámci železničnej stanice Atocha, Madrid



Zdroj: www.dailymail.co.uk

Úrad urbanistického rozvoja v Hong Kongu vydal inštruktážnu príručku na podporu vzniku verejne využívaných priestranstiev v súkromnom vlastníctve[63], v ktorej rozdeľuje tieto priestory do nasledujúcich kategórií, pričom v každej doporučuje určité percento plochy pokryť zeleňou (Development Bureau, Hong Kong):

- Verejná zeleň – min. 50% plochy pokrytej zeleňou,
- Námestie alebo dvor – min. 30%,
- „Pocket Space“ – min. 30%,
- Promenáda.

Ďalšími súkromne vlastnenými priestormi s prvkami zelene alebo celými zelenými plochami sú zábavné, tematické parky a parky rôznych súkromných inštitúcií. V neposlednej rade sem zaraďujeme aj súkromné záhrady v zástavbách rodinných domov.

[63] Označuje ich ako *Public Open Space in Private Developments (POSPD).*

***Tzv. Pocket-parky*[64]**

Sú to malé plochy zelene[65] alebo rekreačné plochy s prvkami zelene vytvorené obvykle na dovtedy nevyužívaných miestach medzi budovami, na bývalých parkoviskách, zanedbaných parcelách a pod., určené pre pasívny oddych. The Cultural Landscape Foundation definuje Vest – Pocket Parky ako malé parky, včlenené do medzipriestorových plôch, ktoré majú poskytovať oddych od rušného mesta. Typickými prvkami sú:

- Pevný povrch,
- Prenosný nábytok (lavičky, stoličky, stoly...),
- Rôzne druhy rastlín,
- Vodné prvky ako fontány, vodopády, určené na elimináciu hluku mesta.

V niektorých prípadoch môžu byť vlastnené miestnou verejnou autoritou, no častejšie prislúchajú k súkromne vlastnenej a komerčnej zástavbe. Obvykle sú prístupné verejnosti, niekedy v obmedzených otváracích hodinách. Vo vysoko urbanizovaných oblastiach predstavujú náhradu za väčšie parky a poskytujú habitát pre voľne žijúce živočíchy, hlavne vtáky.

Prvé známe Pocket - Parky boli zakladané vo Philadelphii, USA a boli určené pre stretávania susedov, vychutnávanie obedových prestávok, či ako ihriská pre deti (Blake, 1998). Najznámejším, úspešne navrhnutým Pocket Parkom je Paley Park (obr. č. 7) v NY, ktorý navrhol a zafinancoval v roku 1967 bývalý predseda televíznej siete CBS.[66]

[64] Nazývané aj *parkette, miniparks* alebo *vest-pocket park*.

[65] Podľa Dánskeho architektonického centra sú Pocket parky menšie ako 5 tis. m². Viac na : www.sustainablecities.dk.

[66] Viac na Project for Public Spaces: www.pps.org.

Obrázok 7: Paley Park, NY



Zdroj: www.pps.org

Vo Veľkej Británii, v grófstve Northampshire, bol v 80. rokoch predstavený projekt *Pocket Park Scheme*[67] podporujúci miestne komunity pri zakladaní, vlastnení, správe a údržbe lokálnych verejných plôch mestskej zelene. V rokoch 1996 až 2000 prebiehal vo Veľkej Británii celonárodný projekt *Millenium Green Scheme* a v roku 2001 odštartoval projekt *Doorstep Green* pod záštitou Natural England (výkonný mimovládny verejný orgán zodpovedajúci sa Ministerstvu životného prostredia, výživy a záležitostí vidieka).

Okrem iniciatívy miestnych komunít vznikajú Pocket Parky a ďalšie verejné priestranstvá, ihriská, či rôzne vybavenia pre verejnosť aj v rámci tzv. I*ncentive Zoning*, tj. stimulačné urbanistické plánovanie. Jeho cieľom je zachovanie udržateľnosti a lepšej vybavenosti pri rastúcej hustote zástavby. Incentive Zoning umožňuje developerom získať na nový projekt určitý bonus - mesto napr. stanoví limit zastavenej plochy alebo výškový limit pre budovy v danej oblasti a následne umožní developerom tieto limity do určitej výšky prekročiť, ak sa zaviažu, že v rámci nového projektu vytvoria dodatočné verejné priestranstvá alebo vybavenia pre verejnosť (chodník, lavičky, ihriská...). Newyorkský odbor pre urbanistické plánovanie vydal v roku 1961 tzv. *Zoning Resolution*, ktorým odštartoval projekt takéhoto urbanistického plánovania.

[67] Viac na www.northamptonshire.gov.uk.

Do roku 2000 vzniklo 503 takýchto verejných priestranstiev s plochou cca 330 tis. m² (www.nyc.gov).

Tzv. Zelené strechy a vertikálne záhrady[68]

V poslednej dobe narastá trend zakladania mestskej zelene trochu netradičným spôsobom - tieto steny a strechy pokryté rôznymi druhmi rastlín nahrádzajú klasickú zeleň tam, kde ustúpila urbanistickému rozvoju a prinášajú tak mnohé ekonomické a environmentálne benefity. Getter a Rowe (2006) ich zhrňujú nasledovne:

- Znižujú odtok dažďovej vody,
- Znižujú znečistenie vzduchu,
- Upravujú tepelný ostrov v mestách[69],
- Vytvárajú habitát pre vtáctvo a bezstavovce,
- Zvyšujú tepelnú izoláciu budov[70],
- Znižujú náklady na údržbu striech,
- Znižujú hlukovú záťaž[71].

Zelené strechy sa zakladajú ako extenzívne alebo intenzívne – rozdiel je v štruktúre, trvanlivosti aj vo vzhľade. Intenzívne strechy sa obvykle nachádzajú na plochých strechách, zahŕňajú stromy, kríky aj poľné kvetiny a vyžadujú si aj intenzívnu starostlivosť. V podstate nahrádzajú záhrady a parky, pretože sú prístupné verejnosti alebo aspoň rezidentom príslušnej budovy. Extenzívne strechy často neudržia záťaž navyše, a preto nie sú prístupné návštevníkom, na druhú stranu tak predstavujú nerušené prostredie pre rastliny a živočíchy. (Wark a Wark, 2003).

---

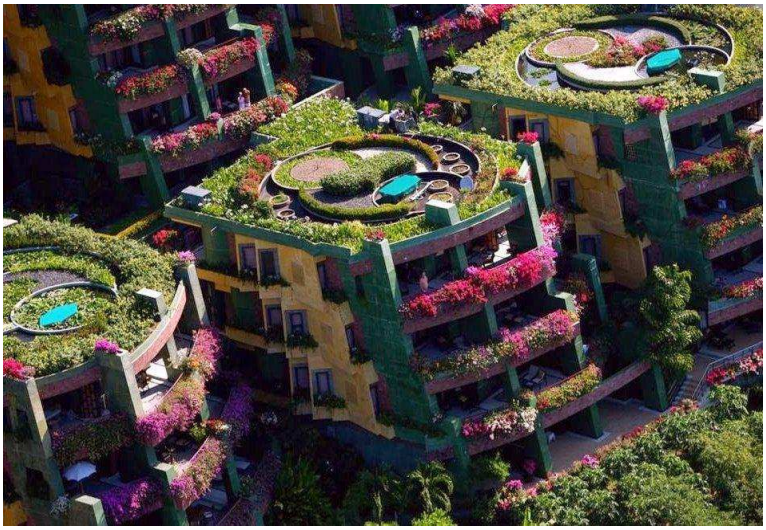
[68] Ang. *Green Roofs* a *Vertical Gardens*

[69] Štúdie z viacerých miest dospeli k záverom, že teplota povrchu takýchto zelených striech je zhruba o polovicu nižšia ako u konvenčných striech (EPA, 2011).

[70] Zelené strechy dokážu znížiť teplotu vnútri budovy o 3 – 4 ˚C pri vonkajšej teplote 25 – 30 ˚C (Peck a kol. 1999).

[71] Zelená strecha na budove pri letisku vo Frankfurte znížila hlukovú záťaž o 5 dB (citované v Getter a Rowe, 2006).

Obrázok 8: Green roofs v Pukhate, Thailand



Zdroj: www.streetartutopia.com.

Rovnako sú aj vertikálne záhrady (obr. 9) považované za rozumnú cestu ako priniesť viac zelene do príliš urbanizovaných miest. Ich najväčším prínosom je zmierňovanie tepelného ostrova (a s tým spojená úspora energie) a regulácia odtoku dažďovej vody. Na Univerzite v Toronte sa od roku 1996 konajú merania povrchových teplôt týchto vertikálnych záhrad , ktoré dokazujú, že ich povrch je chladnejší ako povrch svetlých tehiel, stien aj tmavých povrchov, ktoré sa bežne nachádzajú v mestách (Bass a Baskaran, 2003).

Obrázok 9: Vertikálna záhrada



Zdroj: www.bydleni.idnes.cz

Tieto dva typy mestskej zelene môžeme považovať za významný trend do budúcnosti v oblasti mestskej zelene, ktorý umožňuje vytváranie nových plôch zelene prinášajúcich väčšinu environmentálnych prínosov, bez zaberania nedostatkového horizontálneho mestského priestoru. Hoci extenzívne zelené strechy a vertikálne záhrady neposkytujú obyvateľom možnosť rekreácie, prinášajú významný estetický a harmonizujúci prvok do strohej urbanistickej zástavby. V tejto práci sú uvedené pod kategóriou mestskej zelene, ktorej vlastníkom (resp. vlastníkom parcely/plochy, na ktorej sa nachádza) je súkromný subjekt, v skutočnosti však ním môže byť aj verejná autorita.

Súkromné parky inštitúcií

Do tejto kategórii mestských zelených plôch zaradíme niekoľko príkladov parkov nachádzajúcich sa v rámci komplexov rôznych inštitúcií - škôl, univerzít, nemocníc, starobincov, dokonca väzení. Sú to plochy mestskej zelene, ktoré môžu byť prístupné verejnosti zdarma, za poplatok, na organizovanie rôznych podujatí alebo sú to špecializované zelené plochy ako napr. súkromné psie parky, určené na venčenie psov bez vôdzky. Správu a financovanie týchto zelených plôch realizujú tieto inštitúcie vo vlastnej réžii, ich údržbu zverujú v niektorých prípadoch špecializovaným súkromným organizáciám.

Oxford University Parks (obr. č. 10): Je to parkový komplex o veľkosti 30 ha, ktorý zahŕňa okrem záhrady aj športoviská, cyklistickú cestu, kriketový pavilón a genetickú záhradu – všetko otvorené pre verejnosť.

HM Prison Holloway: Väzenie v Londýne, v rámci ktorého sa väzni môžu zúčastniť programu starostlivosti o spoločnú záhradu.

Hampton Court Palace, Londýn: Je to palácový komplex s prislúchajúcou záhradou, ktorý je vo vlastníctve Kráľovnej v mene anglického národa. Spravovaný je nezávislou charitou The Historic Royal Palaces, ktorá nedostáva žiadne financie od vlády a je závislá od príspevkov darcov, členov charity, poplatkov za vstup a sponzorov.

Obrázok 10: Columbia University Campus, NY



Zdroj: www.nycdwellers.com

5.3. Priestory a plochy mestskej zelene, ktoré sú vlastnené súkromným subjektom, ale spravované verejne

V mestách sa nájdu aj také verejnosťou využívané priestranstvá, ktoré sú vlastnené súkromným subjektom a spravované verejnou autoritou. Murray (2010) do tejto kategórie zaraďuje niektoré ulice v okolí Princeton Univerzity a park New Haven Green. O jeho správe však pojednáva prípadová štúdia od Sextona (2001), v ktorej sa uvádza, že park spravuje výbor vlastníkov okolitých nehnuteľností už od čias jeho vzniku.

Najčastejším dôvodom, prečo bývajú tieto parcely spravované a udržované verejne, je, že nadväzujú na verejné priestranstvá vo vlastníctve miestnej autority a spoločná správa a údržba týchto priestorov je tak výhodnejšia. Údržbu potom vykonávajú subjekty, ktoré sú miestnou verejnou autoritou poverené k tejto činnosti, financovanie je realizované rôzne.

6. Porovnanie jednotlivých foriem zabezpečovania mestskej zelene s vyzdvihnutím prínosov a nedostatkov verejného a súkromného poskytovania

V predchádzajúcej kapitole sme uviedli príklady mestskej zelene v štyroch kategóriách rozčlenených podľa kombinácie dvoch charakteristík – vlastníctva parcely, na ktorej sa vegetácia nachádza a subjektu, ktorý vykonáva správu. Zoznam jednotlivých foriem pravdepodobne nie je vyčerpávajúci, ale zahŕňa najčastejšie formy zabezpečovania mestskej zelene. Cieľom bolo oboznámiť čitateľa s takými prípadmi, kedy zeleň v meste nevzniká len ako jedna z komunálnych služieb zabezpečovaných verejným sektorom. V tejto kapitole sa pokúsime o záverečné zhodnotenie jednotlivých foriem poskytovania mestskej zelene s vyzdvihnutím prínosov a nedostatkov verejného a súkromného sektora v tejto oblasti.

V nasledujúcej tab. č. 4 je uvedený prehľad jednotlivých foriem správy mestskej zelene podľa relevantných kritérií:

- Vlastník parcely, na ktorej sa nachádza zelená plocha alebo prvky mestskej zelene:
    - *Verejný subjekt* - najčastejšie ním býva miestna verejná autorita (obec, mesto), ale môže ním byť aj iný verejný subjekt, pokiaľ sa jedná o mestské lesy, CHKO alebo NP v rámci mesta.
    - *Majitelia nehnuteľností,* ku ktorým príslušný priestor prislúcha.
    - *Developer,* ktorý zrealizoval projekt, ku ktorému príslušný priestor prislúcha.
    - *Súkromné subjekty* – môžu nimi byť súkromné školy, nemocnice, väznice, či obchodné alebo iné spoločnosti, ktoré spravujú park v rámci svojej ziskovej činnosti.
- Správca priestoru, na ktorej sa nachádza zelená plocha alebo prvky mestskej zelene:
    - *Verejný subjekt* - najčastejšie ním býva miestna verejná autorita (obec, mesto) resp. odbor zelene obce, ale môže ním byť aj iný verejný subjekt, pokiaľ sa jedná o mestské lesy, CHKO alebo NP v rámci mesta.
    - *Nezisková organizácia* – založená za účelom spravovania konkrétneho mestského parku, resp. za účelom spolupráce s mestským odborom pre

zeleň. Zakladateľmi bývajú tieto subjekty – rôzne zainteresované osoby v prípade zakladania tzv. Friends of the Park Groups, majitelia nehnuteľností využívaných na komerčné účely v rámci BIDs, lokálni rezidenti (Community Gardens, Shared Private Parks/Garden Squares), školy (Community Gardens).

- *Rezidenti* – lokálni rezidenti, ktorí môžu byť majiteľmi nehnuteľností alebo len nájomníkmi, ktorí sa navzájom volia do správneho orgánu (výboru).
- *Majitelia nehnuteľností,* ku ktorým príslušný priestor prislúcha.
- *Developer*, ktorý zrealizoval projekt, ku ktorému príslušný priestor prislúcha.
- *Súkromné subjekty* – môžu nimi byť súkromné školy, nemocnice, väznice, či obchodné alebo iné spoločnosti, ktoré spravujú park v rámci svojej ziskovej činnosti.

- Zdroj financií:
  - *Verejný rozpočet* – obecný/mestský rozpočet, prípadne rozpočet iného verejného subjektu, a v niektorých prípadoch aj dotácie z rôznych fondov na rozvoj.
  - *Členské príspevky a dobrovoľné dary*, ktoré predstavujú hlavnú zložku rozpočtov neziskových organizácií. Zvyčajne existuje na výber viacero druhov členstva, s rôznou výškou ročného príspevku, ktoré prinášajú členom určité práva.
  - *Príspevky od verejnej autority* – neziskové organizácie, ktoré uzavreli s mestom dohodu o spolupráci pri správe určitého mestského parku, zvyčajne dostávajú príspevok od tejto verejnej autority ako určité percento ročného rozpočtu.
  - *Dane z nehnuteľností* - BIDs sú financované z týchto daní, ktoré sa platia nad rámec všeobecných miestnych daní za nehnuteľnosti, ktoré sa nachádzajú v rámci BID a sú používané na komerčné účely (USA), alebo aj na nekomerčné účely (Veľká Británia). Garden Squares v Londýne sú financované z akýchsi „záhradnych“ daní, ktoré rezidenti platia v rámci obecných daní za nehnuteľnosť v prípade, že táto nehnuteľnosť oprávňuje majiteľa k vstupu do príslušnej záhrady.

- *Pravidelné poplatky* alebo *poplatky za kľúč* – platia ich miestni rezidenti, v prípade, že chcú mať prístup k spoločne zdieľanému parku (tzv. Shared Private Parks), záhrade alebo námestiu s prvkami zelene.
- *Financie developera* – tzv. Pocket-parky a Green Roofs sú často krát financované z prostriedkov developera, ktorý chce ich zriadením zvýšiť príťažlivosť svojho projektu, z rovnakého dôvodu vznikajú z investícií developera aj niektoré BIDs.
- *Súkromné financie* – súkromné inštitúcie financujú správu a údržbu svojich prislúchajúcich parkov či prvkov zelene z vlastných zdrojov.
- *Financie zo ziskovej činnosti* – využívajú súkromné spoločnosti, ktoré prenajímajú svoje parky a záhrady na organizovanie akcií, resp. zaviedli poplatok za vstup do týchto priestorov.

- Charakter mestskej zelene – v tabuľke sú použité typy mestskej zelene podľa Novákovej (2001):
  - *Parky* ako prvky urbanistickej koncepcie mesta a jeho krajinného rázu, ktoré obyvatelia každodenne využívajú k rekreácii,
  - *Rekreačná zeleň* – rekreačné areály, ihriská, kúpaliská, pláže atď.,
  - *Ostatná mestská zeleň* – parkovo upravené verejné priestranstvá, líniová zeleň, stromoradia v uliciach, izolačná a ochranná zeleň,
  - *Zeleň na cintorínoch,*
  - *Zeleň pre účely individuálnej rekreácie* – záhradkárske osady a chatové oblasti – tento typ mestskej zelene doplníme o špecifické obhospodarované parcely akými sú komunitné záhrady (sú určené na individuálnu alebo komunitnú rekreáciu, no nie sú lokalizované v osobitných, na to určených oblastiach, ale priamo v mestskej zástavbe).
  - Rozdelenie doplníme aj o špecifický typ mestskej zelene – *zelené strechy a vertikálne záhrady.*
- Možnosti vstupu
  - *Široká verejnosť*
    a. *Bez obmedzení*

b. *V obmedzených hodinách*

c. *Po zaplatení vstupného*

- *Rezidenti* – obvykle platia za údržbu spravovaného územia pravidelným poplatkom, poplatkom za kľúč alebo členským príspevkom, niekedy sa aj samy zúčastňujú udržiavacích prác.

Tabuľka 4: Formy zabezpečovania mestskej zelene podľa najdôležitejších kritérií.

	Vlastník parcely	**Správca priestoru**	**Zdroj financií**	**Charakter mestskej zelene**	**Možnosti vstupu**
Priestory verejne vlastnené aj spravované	Verejný subjekt	Verejný subjekt	Verejný rozpočet	Všetky typy	Široká verejnosť: a, b, c
Priestory verejne vlastnené a súkromne spravované					
Friends of the Parks	Verejný subjekt	Nezisková organizácia	Členské príspevky Dobrovoľné dary Príspevky od verejnej autority	Parky	Široká verejnosť: a, b
BIDs	Verejný subjekt	Nezisková organizácia Developer	Dane z nehnuteľností	Parky Rekreačná zeleň Ostatná mestská zeleň	Široká verejnosť: a, b
Community Gardens	Verejný subjekt	Nezisková organizácia	Členské príspevky Dobrovoľné dary Príspevky od verejnej autority	Zeleň pre účely individuálnej rekreácie	Rezidenti Často aj široká verejnosť: b, c
Priestory súkromne vlastnené aj spravované					
Shared private parks	Majitelia nehnuteľností Developer	Rezidenti Majitelia nehnuteľností Developer	Členské príspevky Dobrovoľné dary Pravidelné poplatky Poplatky za kľúč Dane z nehnuteľností	Parky Ostatná mestská zeleň	Rezidenti
Gated communities	Majitelia nehnuteľností Developer	Developer Rezidenti Majitelia nehnuteľností	Členské príspevky Pravidelné poplatky Poplatky za kľúč	Parky Rekreačná zeleň Ostatná mestská zeleň	Rezidenti
Pocket-parky	Majitelia nehnuteľností Developer	Developer Rezidenti Majitelia nehnuteľností	Financie developera Súkromné financie Členské príspevky Dobrovoľné dary	Ostatná mestská zeleň	Široká verejnosť: a, b
Green Roofs	Majitelia nehnuteľností Developer	Developer Rezidenti Majitelia nehnuteľností	Financie developera Súkromné financie Členské príspevky Dobrovoľné dary	Zelené strechy	Rezidenti
Súkromné parky inštitúcií	Súkromné subjekty	Súkromné subjekty	Súkromné Investície Financie zo ziskovej činnosti	Všetky typy	Rezidenti Široká verejnosť: a, b, c
Priestory súkromne vlastnené a verejne spravované	Súkromné subjekty	Verejný subjekt	Súkromné investície	Rôzne typy	Široká verejnosť: a

Zdroj: vlastné spracovanie

V ďalšom texte sa ešte pokúsime o vyzdvihnutie najdôležitejších prínosov a nedostatkov jednotlivých foriem zabezpečovania mestskej zelene.

Začneme s prípadom klasického zabezpečovania mestskej (najčastejšie zároveň verejnej) zelene, kedy je táto poskytovaná ako jedna z komunálnych služieb miestnou verejnou autoritou[72]. Kong a kol. (2007) upozorňujú, že pri financovaní mestskej zelene z verejných zdrojov sa často stáva, že verejná autorita nedisponuje potrebnými informáciami a nemôže tak určiť optimálne množstvo poskytovaných zelených plôch. Dôkazom toho je čoraz väčšia iniciatíva lokálnych rezidentov veľkých miest, ktorí sa zapájajú do procesu revitalizácie parkov či zakladania komunitných záhrad na nevyužívaných parcelách vo svojom okolí. Teória verejnej voľby upozorňuje aj na fakt, že politici a úradníci sú ľudia s vlastnosťami a motívmi rovnakými ako všetci ostatní. Buchanan (2002) tvrdí: „V rámci obmedzení, ktorým čelí, sa byrokrat snaží maximalizovať svoj úžitok. V tomto ohľade sa od nikoho neodlišuje. Môže sa od neho ťažko očakávať, že bude presadzovať nejaký vágne definovaný „verejný záujem“, pokiaľ nie je v súladu s jeho vlastným.“ Dôležité je tiež spomenúť, že pre politikov nie je hodnota určitého statku rovnaká ako pre potenciálneho majiteľa tohto statku – politik je totiž pri rozhodovaní časovo obmedzený dátumom budúcich volieb. Významným problémom býva aj tzv. dobývanie renty, kedy sa rôzne záujmové skupiny snažia získať politické výhody vo svoj prospech. V prípade verejnej zelene sa to najčastejšie stáva pri zaisťovaní údržby plôch zelene, kedy má miestna autorita na výber tieto možnosti:

- Správu aj údržbu verejnej zelene realizuje priamo úrad obce prostredníctvom odboru alebo samostatné právnické osoby príspevkového či obchodného charakteru založené obcou,
- Správu verejnej zelene realizuje obecný úrad prostredníctvom odboru a údržbu zabezpečuje externe prostredníctvom súkromnej firmy.

- Štúdie realizované v ČR aj na Slovensku s cieľom zhodnotiť poskytovanie komunálnych služieb (Ochrana, 2007; Pavel, 2006; Nemec a Meričková, 2007) dospeli pri dotazovaní k zarážajúcim poznatkom, že obce často vôbec neuviedli spôsob výberu dodávateľa, napriek tomu, že im táto povinnosť vyplýva z príslušnej

[72] Princíp zabezpečenia správy a údržby takejto zelene bol popísaný v kapitole 4.1.

legislatívy o prístupe k informáciám. Pri samotnom výbere dodávateľa prevládajú nesúťažné metódy, podľa Balážovej (2006) prevláda pri externom zabezpečovaní verejných služieb v slovenských obciach priame zadávanie, ktoré by malo byť skôr výnimočné. Je to najmä pri zabezpečovaní cintorínskych služieb, *údržby verejnej zelene* a verejného osvetlenia. Vyplýva z toho, že verejnému obstarávaniu a plánovaniu menšie obce nevenujú dostatok pozornosti, čím sa stráca výhoda konkurenčného prostredia. Obce tiež nevyužívajú možnosť spoločného obstarávania služieb, ktoré by prinieslo potenciálne úspory z rozsahu objednávky.

S hodnotením mestského podniku zelene (resp. odboru zelene) prichádza Weinfurter (2004) vo svojom príspevku *Městský podnik jako garant kvality sídelní zeleně*. Správne podotýka, že posúdiť prednosti a nedostatky jednotlivých typov podnikov v oblasti údržby zelene sa dá len veľmi ťažko, no za najdôležitejšie predpoklady pre ich dobré fungovanie považuje osobnú invenciu zamestnancov, ich zaujatosť pre vec a dostatočnú podporu predstaviteľov mesta a pracovníkov príslušných odborov, ktoré sú v oblasti mestskej zelene najviac kompetentné. Za podstatné prednosti mestského podniku môžu byť považované nasledujúce (Walica a Česelský, 2007):

- Užšia previazanosť s vedením mesta a rýchlejšia reakcia na podnety obyvateľov,
- Dlhodobá kontinuita starostlivosti a koncepcia, ktoré vedú ku kvalitnej a dlhodobo rovnomernej starostlivosti i vytvoreniu vzťahu k udržovaným plochám,
- Mestský podnik v zásade nezarába, ale hospodári,
- Stanovenie plôch zelene celomestského významu vrátane ich prepojenia.

Naproti tomuto tradičnému zabezpečovaniu mestskej zelene sa vyskytujú rôzne ďalšie formy, kedy verejný a súkromný sektor spolupracujú alebo súkromné subjekty prevzali iniciatívu a správe aj údržbe spravovaných plôch mestskej zelene sa venujú samostatne. Tieto formy a ich inštitucionálne zabezpečenie sú bližšie rozobrané v kapitolách 5.1 a 5.2. Vo všeobecnosti môžeme tvrdiť, že súkromné subjekty sú nepostrádateľným partnerom verejného sektora v poskytovaní a financovaní mestskej zelene, ktoré dokážu často krát vo väčšom rozsahu a kvalite doplniť ponuku tejto mestom poskytovanej komunálnej služby.

Kapitola 5.1 sa zaoberá takými formami zabezpečovania mestskej zelene, ktorá sa nachádza na parcelách vlastnených verejnou autoritou, pričom však jej správu aj

údržbu prevzali súkromné subjekty – neziskové organizácie rôzneho charakteru, financované buď z dobrovoľných darov a členských príspevkov (Tzv. Friends of the Park Groups a Community Gardens), pričom niekedy tvorí časť ich rozpočtu aj pravidelný príspevok od mesta či jednorazový grant, alebo sú financované z daní z nehnuteľností, ktoré platia majitelia budov využívaných na komerčné účely (BIDs) a sú platené nad rámec všeobecných daní z nehnuteľností, a to prostredníctvom obecného systému odvodu daní.

Weisbrod (1975, citované v Murray, 2010) tvrdí, že vláda (prenesene potom miestna verejná autorita) pri poskytovaní verejných statkov uspokojuje len stredového voliča a práve tieto neziskové organizácie ju dokážu doplniť v uspokojení nadbytočného dopytu. Neziskové organizácie, ktoré vznikli za účelom spravovania časti mestskej plochy, sa líšia od iných takýchto spravovateľov tým, že nesú priamu – fyzickú aj finančnú zodpovednosť za dané územie. To umožňuje zníženie nákladov na monitorovanie ich činnosti. Tým, že sú závislé od darcov, ktorým je nutné zdeľovať informácie o aktivitách neziskovej organizácie.

Podľa Murraya (2010) sú prvé dva typy významnými partnermi mesta v procese revitalizácie mestských parkov, no bývajú často kritizované za privatizáciu parkov, ich komercializáciu a za zvyšovanie právomocí a kontroly v prospech rôznych súkromných subjektov. Komercializácia prináša potrebné financie do rozpočtov týchto organizácií, no má za následok prenos niektorých právomocí do rúk sponzorov a darcov, v prípade BIDs do rúk majiteľov budov využívaných na komerčné účely. Zapájanie týchto súkromných subjektov do správy mestských parkov vedie často k odklonu pozornosti verejných autorít od ostatných parkov, u ktorých nikto neprejavil záujem o spoluprácu pri financovaní a správe. Dochádza tak k ďalšiemu polarizovaniu parkov na „bohaté a chudobné“ a v konečnom dôsledku k zvyšovaniu napätia medzi sociálnymi skupinami.

Najväčším prínosom tzv. Community Gardens je, že premieňajú nevyužívané a zanedbané parcely na záhrady určené k pestovaniu plodín, ktoré sa spotrebovávajú lokálne. Tiež podporujú komunitnú sebestačnosť, poskytujú možnosti pre rekreáciu, relaxáciu, pohyb, vzdelávanie, pomáhajú pri začleňovaní skupín utečencov a imigrantov do spoločnosti a znižujú výskyt nežiaduceho správania v mestskej časti. S ich ďalšími prínosmi sa môže čitateľ oboznámiť v kpt. 5.1.3. Najzávažnejším nedostatkom týchto záhrad je, že lokálni rezidenti, ktorí prevzali iniciatívu nad takouto parcelou, túto

parcelu často nevlastnia a v podstate tak porušujú vlastnícke práva majiteľa, pretože nakladajú s jeho majetkom.

Kapitola 5.2 pojednáva o typoch mestskej zelene, ktoré sú vlastnené rôznymi súkromnými subjektmi, ktoré sa starajú aj o ich financovanie, údržbu a správu. Ich nevýhodou je, že sú často krát prístupné len lokálnym rezidentom, ktorí za možnosť park či areál využívať platia pravidelný poplatok (Gated Community), jednorazový poplatok za kľúč (Shared Private Parks) alebo akési „záhradné“ dane v rámci obecných daní za nehnuteľnosť v prípade, že táto nehnuteľnosť oprávňuje majiteľa k vstupu do príslušnej záhrady (Garden Squares). Takto súkromne zdieľané parky či areály prinášajú isté výhody svojim rezidentom (vyšší pocit bezpečnosti, spolunáležitosti, spoločné využívanie klubových statkov), no často majú negatívne dôsledky pre ostatnú – vylúčenú spoločnosť. Vytvárajú umelé bariéry medzi obyvateľmi a zvyšujú fragmentáciu spoločnosti aj mestského priestoru.

Vo všeobecnosti môžeme zhrnúť, že všetky formy poskytovania mestskej zelene majú svoje nedostatky a naopak výhody. Verejná autorita ju zabezpečuje ako jednu z komunálnych služieb, a preto jej možno nie vždy venuje toľko pozornosti ako zainteresované súkromné subjekty. Foldvary (2009) píše, že konvenčná teória verejných statkov sa obracia na ruby – namiesto vlády, ktorá poskytuje verejné statky ako reakciu na zlyhania trhu, nastupuje trh, ktorý poskytuje kolektívne statky ako reakciu na zlyhania vlády. Súkromné subjekty boli do zabezpečenia mestskej zelene zainteresované aj v minulosti, dnes sme však svedkami vzniku jednak nových foriem spolupráce medzi verejným a súkromným sektorom, ako aj nových typov mestskej zelene, ktorá môže v budúcnosti výrazne napomôcť k zlepšovaniu životného prostredia miest a psychickej pohody ich obyvateľov.

Záver

Zámerom tejto práce bolo oboznámiť čitateľa so situáciou v oblasti poskytovania mestskej zelene. Pokúsili sme sa nájsť rôzne prípady zakladania a správy mestskej zelene, v ktorých by vystupovali rozličné verejné a súkromné subjekty a na základe nájdeného vytvoriť prehľad najpodstatnejších foriem zabezpečenia zelene v mestách. Za rozhodujúce pre kategorizáciu týchto foriem sme zvolili dve kritéria – vlastníctvo a správu mestskej zelene. Na základe toho vznikli tieto štyri kategórie zelene:

1) Plochy mestskej zelene, ktoré sú vlastnené aj spravované verejnou autoritou,
2) Plochy mestskej zelene, ktoré sú vlastnené verejnou autoritou a spravované súkromným subjektom,
3) Plochy mestskej zelene, ktoré sú vlastnené aj spravované súkromným subjektom,
4) Plochy mestskej zelene, ktoré sú vlastnené súkromným subjektom, ale spravované verejne.

Podľa Novákovej[73] najčastejším spôsobom poskytovania mestskej zelene je prostredníctvom verejnej autority ako komunálna služba. V takomto prípade je vlastníkom aj správcom mestskej zelene samotná obec (jedná sa teda o kategóriu 1), pričom správa môže byť realizovaná dvomi spôsobmi:

- Priamo úradom obce, resp. jeho špecializovaným odborom alebo
- Samostatnou právnickou osobou príspevkového alebo obchodného charakteru, ktorú založila táto obec.

Odlišné je hľadisko údržby zelene, kedy má obec možnosť zabezpečovať ju interne spolu s jej správou alebo externe. Štúdie realizované v ČR a SR (Ochrana, 2007; Pavel, 2006; Nemec a Meričková, 2007) sa zhodujú v tom, že komunálna služba „starostlivosť o podobu obce“ resp. „údržba zelene“ je v menších obciach takmer výhradne zabezpečovaná interne. Externú formu prostredníctvom špecializovaných súkromných subjektov využívajú na Slovensku len väčšie mestá, vo väčšej miere sa využívajú v ČR.

[73] E-mailová komunikácia z dňa 6.12. 2011.

Okrem tejto klasickej verejnej zelene sa v mestách bežne vyskytuje aj súkromná mestská zeleň vo forme záhrad rodinných domov, záhrad a parkov rôznych súkromných inštitúcií a spoločných zelených plôch v rámci vnútroblokov a rezidentských oblastí. Táto mestská zeleň spadá v rámci našej práce do kategórie 3 – súkromne vlastnenej a súkromne spravovanej. Špecifickým typom tejto kategórie sú tzv. Shared private parks a Garden Squares. Ide o celé záhrady alebo aspoň parkovo upravené námestia vytvárané v rámci urbanistického modelu, ktoré prislúchajú k menšej štvrti, či k viacerým blokom obytných domov. Vlastníkom a správcom týchto parciel so zeleňou sú buď samotní majitelia prislúchajúcich nehnuteľností, neziskové organizácie či fondy, ktoré sú nimi zakladané za účelom ich spravovania, alebo pôvodný investor. Financovanie je realizované najčastejšie dvoma spôsobmi:

- Prostredníctvom jednorazových alebo pravidelných poplatkov členov, ktoré im zaisťujú vstup do týchto spoločných priestorov,
- Prostredníctvom „záhradnych“ daní, ktoré rezidenti platia v rámci obecných daní za nehnuteľnosť v prípade, že táto oprávňuje jej majiteľa k vstupu do príslušnej záhrady.

Pod kategóriu 3 sme zaradili aj tzv. Gated Communities - rezidenčné oblasti, do ktorých majú prístup len rezidenti, prípadne ich návštevy. V rámci nich sa takmer vždy nachádzajú menšie či väčšie plochy zelene spolu s inými spoločnými priestormi alebo vybavením (ihrisko, bazén, tenisové kurty…), ktorých vlastníkom a správcom sú buď samotní rezidenti, no častejšie developer.

Zmiešanými kategóriami sú kategórie 2 a 4, kde vlastníkom a správcom nie je ten istý subjekt. Zatiaľ čo pod kategóriu 4 (vlastníkom priestoru je súkromný subjekt a správu vykonáva verejná autorita) nespadá veľké množstvo priestranstiev, kategória 2 prináša zaujímavé prípady, kedy správu verejnou autoritou vlastnených priestorov prevzali súkromné subjekty. Ich participácia na spravovaní verejných priestranstiev sa v poslednej dobe rozšírila v dôsledku zvyšovania nárokov obyvateľov miest na kvalitu poskytovaných komunálnych služieb a v dôsledku znižovania verejných rozpočtov. Z právneho hľadiska sa jedná o neziskové organizácie, nadobúdajúce rôzne formy, od ktorých sa potom odvíja aj stupeň ich zapojenia sa do správy a údržby mestskej zelene. Tzv. *Community Gardens* zakladajú miestni rezidenti najčastejšie na dlhšie nevyužívaných parcelách s cieľom premeniť ich na zdieľané zelené plochy či záhrady, kde si spoločne alebo individuálne pestujú plodiny.

Z iniciatívy miestnych obyvateľov vznikajú obvykle aj tzv. *Friends of the Park Groups*, ktorých úlohou je správa a údržba príslušnej mestskej zelene, a to buď samostatne alebo v spolupráci s verejnou autoritou. Činnosť týchto neziskových organizácií je financovaná z príspevkov členov, darov, niekedy z grantov alebo iných príspevkov od verejnej autority a vo veľkom sa využíva volunteering. Na druhú stranu, *BIDs* sú geograficky ohraničené štvrte mesta, financované zo špecifickej dodatočnej dane z nehnuteľností prislúchajúcich k BID. Mitchell (1999) uvádza, že BIDs sú najčastejšie zriadené a spravované ako neziskové organizácie, nasleduje zriadenie typu zmiešaného verejno-súkromného podniku a nakoniec zriadenie typu kvázi-verejnej autority.

V záverečnej kapitole sú tieto jednotlivé formy mestskej zelene znázornené v prehľadnej tabuľke s doplnením ich ďalších charakteristík: financovanie, typ mestskej zelene, možnosti vstupu. Práca tak završuje prehľad vybraných foriem zabezpečenia zelene v mestách, ktorého cieľom bolo poukázať na to, že existujú rôzne ďalšie formy zakladania a správy mestskej zelene okrem poskytovania tradičnej komunálnej služby miestnou verejnou autoritou. Autorke nie je známe, že by bola práca podobného charakteru napísaná, aj napriek tomu, že bolo problematike mestskej a verejnej zelene venovanej mnoho pozornosti. V práci vytvorená kategorizácia nepredstavuje vyčerpávajúci prehľad o formách mestskej zelene a jej inštitucionálnom zabezpečení, pretože preskúmaná bola len časť problematiky. Výskum, ktorý by bol cielený na určitú geografickú oblasť (mesto alebo krajinu), by priniesol ucelenejší pohľad na situáciu vzniku zelene v mestách, no zároveň by vynechal ďalšie formy, ktoré sa v danej oblasti nevyskytujú. Pri zisťovaní poznatkov sa nám tiež nie vždy podarilo získať všetky potrebné informácie, a z toho dôvodu nie je popis jednotlivých foriem mestskej zelene v rámci kategórií štandardizovaný, ale predstavuje vlastne súhrn poznatkov. Všetky tieto limity práce predstavujú tak možnosti ďalšieho potenciálneho skúmania problematiky. Práca môže byť inšpiráciou v období, keď miestne verejné autority nemajú dostatočné prostriedky na zabezpečenie vyhovujúceho rozsahu a kvality verejnej zelene a môžu sa tak snažiť o zapojenie ďalších subjektov do zakladania, údržby či správy mestskej zelene.

Použitá literatúra

ACGA: About ACGA. Dostupné z: <http://www.communitygarden.org/about-acga/>. Citované 4. 4. 2012.

Arnika (2009): *Stav a vývoj zeleně v Praze.* Arnika – Centrum pro podporu občanů. Praha.

Au, C. (2011): *Community Gardens: Facilitating the relationship between agricultural urbanism and society.* A Study and Analysis on Strategies for Refugee and Immigrant Empowerment. University of California. San Diego.

Balážová, E. (2006): *Efektívnosť výkonu verejných služieb zabezpečovaných obcami: Autoreferát dizertačnej práce*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska Univerzita v Nitre, Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja. Nitra.

Barbosa, O., a kol. (2007): Who benefits from access to green space? A case study from Sheffield, UK. In *Landscape and Urban Planning*, č. 83: s. 187-195.

Bassett, T.J. (1981): Reaping on the Margins: A Century of Community Gardening in America. In: *Landscape 25, 2:* s. 1- 8.

Bass, B. a Baskaran, B. (2003): *Evaluating Rooftop and Vertical Gardens as an Adaptation Strategy for Urban Areas*. National Research Council Canada.

Baycan-Levent, T. a kol. (2002): *Development and Management of Green Spaces in European Cities: A Copmapartive Analysis.* Free University Amsterdam.

Been, V. a Voicu, I. (2006): *The Effects of Community Gardens on Neighboring Property Values.* Working Papers. New York University School of Law.

Bernatzky, A. (1983): The effects of trees on the urban climate. In: *Trees in the 21st Century*. Academic Publishers, Berkhamster, s. 59–76.

Blair, D. a kol. (1991): *A dietary, social, and economic evaluation of the Philadelphia urban garden project.* College of Health and Human Development. The Pennsylvania State University.

Blake, A. (1998): *Urban Parks: Pocket Parks*. Dostupné z: <http://depts.washington.edu/open2100/pdf/2_OpenSpaceTypes/Open_Space_Types/pocket_parks.pdf>. Citované 21. 4. 2012.

Blakely, E.J. a Snyder, M.G. (1998): Separate Places: Crime and Security in Gated Communities. In *M. Felson and R.B. PEiser (eds.): Reducing Crime through Real Estate Development and Management.* Urban Land Institute, Washington, D.C.: s. 53 – 70.

Bolund, P. a Hunhammar, S. (1999): Ecosystem services in urban areas. In: *Ecological Economics, č. 29:* s. 293 – 301.

Botkin, D. B. a Beveridge, C. E. (1997): Cities as environments. In *Urban Ecosystems, 1997, č. 1: s. 3 – 19.*

Brabec, T. (2009): *Gated communities: residenční separace a privatizace veřejného prostoru v Česku*. Diplomová práca. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha 2009.

Bremmer, A. a kol. (2003): *Community Gardens in Milwaukee: Procedures for Their Long-Term Stability & Their Important to the City*. Department of Urban Planning. University of Wisconsin-Milwaukee.

Briffault, R. (1999): A Government of Our Time? Business Improvement Districts and Urban Governance. In *Columbia Law Review, r. 99, č. 2:* s. 365 – 477.

Buchanan, J. (2002): *Politika očima ekonoma*. Liberální institut. Praha.

Businessinsider (2012): Inside Gramercy Park: 16 Things You Never Knew About The Most Exclusive Park In Manhattan. Dostupné z: < http://www.businessinsider.com/gramercy-park-keys-2012-1#once-a-yearon-christmas-evethe-park-opens-to-the-public-for-caroling-it-used-to-open-for-everyone-on-gramercy-park-day-but-that-event-stopped-in-2010-7>. Citované 2. 4. 2012.

City of Sydney (2009): Community Gardens Policy. Dostupné z: <http://www.cityofsydney.nsw.gov.au/Environment/documents/CommunityGardensPolicyfinalforweb.pdf>. Citované 14. 4. 2012.

Costanza, R. a kol. (1997): The value of the world's ecosystem services and natural capital. In *Nature, č. 387:* s. 253 – 260.

Cook, I. R. (2008): *Mobilising urban policies: The policy transfer of US Business Improvement Districts to England and Wales*. Geography, School of Environment and Development, University of Manchester.

Crompton, J.L. (1998): Forces Underlying the Emergence of Pivatization in Parks and Recreation. In *Journal of Park and Recreation Administration, r. 16., č.2:* s. 88 – 101.

Cullis, J. a Jones, P. (1992): *Public Finance and Public Choice*. McGraw-Hill. New York.

Čaboun, V. a kol. (2010): *Uplatňovanie funkcií lesa v krajine.* Národné lesnícke centrum vo Zvolene. Zvolen. Dostupné z: <http://www.nlcsk.sk/files/2231.pdf>. Citované 12. 2. 2012.

Davis, O. A. a Kamien, M. I. (1969): *Externalities, information and alternative collective action. Bobbs-Merrill.* Indianapolis.

Deelstra, T. a Girarted, H. (2000): Urban Agriculture and Sustainable Cities. Thematic Paper 2. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.168.4991&rep=rep1&type=pdf>. Citované 13. 5. 2012.

Development Bureau, Hong Kong: *Public Open Space in Private Development. Design and Management Guidelines.* Dostupné z: <http://www.devb.gov.hk/filemanager/en/content_582/Guidelines_English.pdf>. Citované 22. 4. 2012.

Dienstbier, F. (2003): Právní aspekty udržovací péče. In *Udržovací péče o zeleň*. Zborník z konferencie Dny zahradní a krajinářské tvorby v Luhačovicích. Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu. Praha. s. 26 – 32.

Dodman, D. (2009): Blaming cities for climate change? An analysis of urban greenhouse gas emissions inventories. In *Environment and* Urbanization, č. 21. s. 185 – 201.

EPA: Brownfields and Land Revitalization: Basic Information. Dostupné z: <http://www.epa.gov/brownfields/basic_info.htm#plan>. Citované 4. 4. 2012.

EPA (2011): Reducing Urban Heat Islands: Compendium of Strategies. Green Roofs. Dostupné z: < http://www.epa.gov/heatisld/resources/pdf/GreenRoofsCompendium.pdf>. Citované 22. 4. 2012.

EPS - Ekologický právny servis (2001): Rizika partyzánských zahrádek (guerilla gardening). Dostupné z: <http://www.eps.cz/poradna/kategorie/ochrana-prirody-a-krajiny-ochrana-lesa-a-pudy/rada/rizika-partyzanskych-zahradek-g>. Citované 4. 4. 2012.

ENVIS (2010): *Koncepce péče o zeleň v hlavním městě Praze.* Dostupné z: <http://envis.praha-mesto.cz/%28rzf5pv45pct5h1vgvqv5mi34%29/files/=73601/Praha_konc_peceozelen 2010.pdf>. Citované 14.2. 2012.

Flores, A. a kol. (1997): Adopting a modern ecological view of the metropolitan landscape: the case of a greenspace system for the New York City region. In: *Landscape and Urban Planning, č. 39*: s. 295 – 308.

Foldvary, F. E. (2009): *The Private Provision of Public Goods: The History and Future of Communal Liberalism*. Liberal Institute Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit. Potsdam.

Francis, M. (1987): Some Different Meanings Attached to a City Park and Community Gardens. In *Landscape Journal.* 6, s. 101–12.

Frumkin, H. (2005). Guest Editorial: Health, Equity, and the Built Environment. In: *Environmental Health Perspective, 113*: s. 290-291.

Getter, K.L. a Rowe, D.B. (2006): The Role of Extensive Green Roofs in Sustainable Development. In *HortScience 41(5):* s. 1276 – 1285.

Goulli, R. (1998): Externality, netržní a tržní činnosti: stručné teze a nové přístupy. In *Externality a možnosti jejich řešení: Sborník referátů z teoretického semináře*. Masarykova univerzita. Brno.

Grossman, S. A. a Holzer, M. (2008): *Public – Private Partnerships: The Role of Public Entrepreneurship & Social Capital in Business Improvement Districts*. Rutgers University. New Jersey.

Halásek, D. a Tomanek, P. (2005): Návrh variant systému zjišťovaní údajů o dostupnosti a kvalitě vybraných veřejných služeb a jejich poskytovaní v rámci celé ČR. Dostupné z:<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/moderniz/koncepce/v_sluzby/navrh_va.pdf>. Citované 11.3. 2012.

Hallberg, B. (2009): *Using Community Gardens to Augment Food Security Efforts in Low-Income Communities*. Analytical Paper for Masters of Urban and Regional Planning. Virginia Polytechnic Institute and State University. Virginia.

Halweil, B. (2002): *Home Grown: The Case for Local Food in a Global Market*. Worldwatch Paper 163. Worldwatch Institute. Danvers.

Hegedűs, G. (2008): Some general features of Gated Communities in Hungary. In *EGEA Magazine 3:* s. 28 – 31.

Hillman, A. L. (2003): *Public Finance and Public Policy: Responsibilities and Limitations of Government*. Cambridge University Press. Cambridge.

Holman R. a kol. (2005): *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vyd. C. H. Beck. Praha.

Houstoun, L.: *Urban Public Spaces on Private Property.* Dostupné z: <http://lhoustoun.wordpress.com/public-spaces/chapter-8-urban-public-spaces-on-private-property/>. Citované 22.4. 2012.

Hörnsten, L. a Fredman, P. (2000): On the distance to recreational forests in Sweden. In *Landscape ans Urban Planning*, č. 51: s. 1–10.

Huang, Y. J. a kol. (1987): The Potential of Vegetation in Reducing Summer Cooling Loads in Residential Buildings. In *Journal of Climate and Applied Meteorology, r. 26: s*. 1103 – 1116.

Chicago Tribune (2004): City to finally open its new front yard. Dostupné z: <http://articles.chicagotribune.com/2004-07-11/news/0407110234_1_millennium-park-petrillo-music-shell-band-shell>. Citované 22. 4. 2012.

Ježek, P. (1998): Externality, problémy a jejich řešení. In *Externality a možnosti jejich řešení: Sborník referátů z teoretického semináře*. Masarykova univerzita. Brno.

Kinkor, J. (1995): Veřejné statky a selhání trhu: rakouská perspektiva. In *Finance a Úvěr. č. 45:* s. 506 – 513.

Kong, F. a kol. (2007): Using GIS and landscape metrics in the hedonic price modeling of the amenity value of urban green space: A case study in Jinan City, China. In *Landscape and Urban Planning, č. 79*: s. 240 – 252.

Landmark Preservation Commission (1966): Gramercy Park Historic District, Borough of Manhattan. Dostupné z:

<http://www.nyc.gov/html/lpc/downloads/pdf/reports/GRAMERCY_PARK_HISTORIC_DISTRICT.pdf>. Citované 2. 4. 2012.

Lehavi, A. (2004): Property Rights and Local Public Goods: Toward a Better Future for Urban Communities. In *The Urban Lawyer r. 36, č. 1:* s. 1 – 98.

Ley, E. (1996): On the Private Provision of Public Goods: A Diagrammatic Exposition. In *Investigaciones Económicas, č. 20*: s. 105–123.

London Garden Trust: A Short History of London´s Garden Squares. Dostupné z: <http://www.londongardenstrust.org/history/squares1700.htm>. Citované 30. 3. 2012.

MacLeod, G. a Ward, K. (2002): Spaces of Utopia and Dystopia: Landscaping the Contemporary City. In *Geografiska Annaler 84 B (3-4):* s. 153 – 170.

Madden, D.J. (2010): *Revisiting the End of Public Space: Assembling the Public in an Urban Park*. American Sociological Association. Columbia University.

Manzi, T. a Smith-Bowers, B. (2005): Gated communities as club goods: segregation or social cohesion? In*: Housing Studies 20(2)*: s. 345 – 359.

Matějíček, J. (2003): *Vymezení základních pojmů a vztahů z oblasti mimoprodukčních funkcí lesa.* VÚLHM. Dostupné z: <http://www.vulhm.cz/sites/File/lesnicka_politika/ocenovani_lesa/Terminologie_funkci_lesa.pdf>. Citované 14.2.2012.

Meričková, B. (2002): Komunálne služby. In *Verejné služby.* Ekonomická fakulta UMB. Banská Bystrica. s. 290 – 302.

Ministerstvo vnitra ČR (2005): Veřejná správa v České republice. 2 vyd. Ministerstvo vnitra ČR. Praha.

Mitchell, J. (1999): *Business Improvement Districts and Innovative Service Delivery. Grant Report.* The PricewaterhouseCoopers Endowment for The Business of Government. New York.

Morçöl, G. a Wolf, J.F. (2010): Understanding Business Improvement Districts: A New Governance Framework. In *Public Administration Review, r. 70, vyd. 6:* s. 906 – 913.

Murray, M. (2010): Private Management of Public Spaces: Nonprofit Organizations and Urban Parks. In *Harvard Environmental Law Review, č. 34:* s. 180 - 253.

National Park Service: Piedmont Park. Dostupné z: <http://www.nps.gov/nr/travel/atlanta/pie.htm>. Citované 14.3.2012.

Nemec, J. a Meričková, B. (2007): Zmluvné zabezpečovanie verejných služieb v rozmere efektívnosti a kvality. In *In the XIIth International Conference, Theoretical and Practical Aspects of Public Finance.* VŠE. Praha

New Yorkers for Parks (2010): *Supporting Our Parks. A Guide to Alternative Revenue Strategies.* New Yorkers for Parks. New York.

Nováková, O. (2001): *Správa zeleně ve statutárním městě Brně s uvedením příkladů správy zeleně v jiných městech České republiky a ostatních zemích*. Základní text k příspěvku na seminář Správa zeleně pořádaný skupinou pro zeleň (ČSOP Brno) dne 18.4.2001, Brno.

Nováková, O. (2003): Vztah objednatele a zhotovitele ve veřejné zeleni. In *Udržovací péče o zeleň*. Zborník z konferencie Dny zahradní a krajinářské tvorby v Luhačovicích. Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu. Praha. s.24 - 25.

Nováková, O.: e-mailová komunikace ze dne 6. 12. 2011.

Nowak, D. J. (2002): *The Effects of Urban Trees on Air Quality*. USDA Forest Service. New York.

NY Daily News (2001): *Kids Chased from Gramercy Park, Bias Suit Says.* Dostupné z: <http://www.nydailynews.com/archives/news/kids-chased-gramercy-park-bias-suit-article-1.909999>. Citované 28. 3. 2012.

NYC Department of City Planning (2000): Privately Owned Public Space. Dostupné z: <http://www.nyc.gov/html/dcp/html/priv/priv.shtml>. Citované 21. 4. 2012.

NYC Department of City Planning (2002): A Fact Sheet for Residents. Dostupné z: <http://www.astorialic.org/neighborhoods/sg_p.phphttp://www.nyc.gov/html/dcp/html/sunnyside_gardens/sunnyside_gardens2.shtml>. Citované 28. 3. 2012.

NYC.gov: Sunnyside Gardens Rezoning. Dostupné z: <http://www.nyc.gov/html/dcp/html/sunnyside_gardens/sunnyside_gardens2.shtml>. Citované 28. 3. 2012.

NY Times (2001): *Federal Lawsuit Charges Racial Exclusion at Gated Gramercy Park.* Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2001/01/18/nyregion/federal-lawsuit-charges-racial-exclusion-at-gated-gramercy-park.html>. Citované 28. 3. 2012.

NY Times (2004): *For Parks, It's Not Easy Getting Green; But a Push Is On to Interest Donors in Unsung Spots.* Dostupné z: < http://www.nytimes.com/2004/05/21/nyregion/for-parks-it-s-not-easy-getting-green-but-push-interest-donors-unsung-spots.html?pagewanted=all&src=pm>. Citované 22. 4. 2012.

Ochrana, F. (2006): *Zabezpečování veřejných služeb: vybraná metodologická východiska.* Dostupné z: <http://kvf.vse.cz/storage/1169476748_sb_ochrana1.pdf>. Citované 16.2.2012.

Ochrana, F. a kol. (2007): *Efektivnost zabezpečování vybraných veřejných služeb na úrovni obcí*. Oeconomica. Praha

Opplová, M. (1996): *Životní prostředí měst a regionů.* Vysoká škola ekonomická v Praze. Praha

Pavel, J. (2006): Metódy zabezpečovania vybraného okruhu služieb obcami na Slovensku a vzťah k nákladovej efektívnosti. Dostupné z: <http://www.transparency.sk/PPP/docs/metody.pdf>. Citované 18.3.2012.

Pacáková – Hošťálková, B. a kol. (1999): *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 3. vyd. Libri. Praha.

Peck a kol. (1999): *Greenbacks from Green Roofs: Forging a New Industry in Canada. Status Report on Benefits, Barriers and Opportunities for Green Roof and Vertical Garden Tehchnology Diffusion.* Environmental Adaptation Research Group. Canada.

Project for Public Spaces, Inc. (2005): *Public Parks & Private Partners.* Dostupné z: <http://www.flashresolutions.com/projects/miamiriver/Greenways%20governance%20summary%206%201%2005.pdf>. Citované 8.4.2012.

Roberts, W. (2001): *The Way to a City´s Heart is through its Stomach: Putting Food Security on the Urban Planning Menu.* Toronto Food Policy Council. Toronto.

Rodenburg, C. a kol. (2001): *Urban Economic Indicators for Green Development in Cities.* Vrije Universiteit Amsterdam. Amsterdam.

Řežuchová, M. (2008): *Rozhodování o způsobu poskytování místních veřejných služeb.* Katedra Veřejných Financí VŠE. Dostupné z: <http://kvf.vse.cz/storage/1239810259_sb_rezuchova.pdf>. Citované 30. 3. 2012.

Samuelson, P. (1954): The Pure Theory of Public Expenditure. In *Review of Economics and Statistics (The MIT Press) 36 (4).* S. 387 – 389.

Sexton, J. (2001): *Not a Park or Mere Pleasure Ground: a Case Study of the New Haven Green*. The Connecticut Trust For Historic Preservation. New Haven.

Schmelzkopf, K. (1995): *Urban Community Gardens as Contested Space*. American Geographical Society of New York. New York.

Singh, V. S., Pandey, D. N., Chaudhry, P. (2010)*: Urban forests and open green spaces: Lessons for Japipur, Rajasthan, India*. Rajasthan State Pollution Control Board. Rajasthan.

Smith, Ch. M. a Kurtz, H. E. (2003): Community Gardens and Politics of Scale in New York City. In *Geographical Review Vol. 93.* s. 193 – 212.

Steinhauer, J. (2004): For Parks, It's Not Easy Getting Green; But a Push Is On to Interest Donors in Unsung Spots. In *New York Times.* B1.

Stiglitz, J.E. (1997): *Ekonomie veřejného sektoru*. Grada. Praha.

Svobodová, V. (2006): Verejné a súkromné partnerstvo. In *Public – Private Partnership a Slovensko*. Municipalia. Žilina.

Šauer, P. (2007): *Kapitoly z environmentální ekonomie a politiky i pro neekonomy*. Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí. Praha.

Šimek, P. (2007): *Péče o zeleň v obcích.* Ochrana přírody a krajiny ve Zlínském kraji. Centrum Veronica. Brno

Šimek, P. (2011): *Vyhodnocení aktuálního stavu údržby a vybavenosti ploch zeleně.* Ostravské městské lesy a zeleň, s.r.o. Ostrava.

Šimek, P. (2003): Základní charakteristika správy zeleně ve statutárních městech České republiky. In *Udržovací péče o zeleň.* Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu. Praha. s. 14 – 21.

Terjung, W.H. a Louie S. S-F. (1973): Solar Radiation and Urban Heat Islands. In *Annals of the Association of American Geographers, r. 63, č. 2: s*. 181 – 207.

The Cultural Landscape Foundation: Vest Pocket Park. Dostupné z: < http://tclf.org/content/vest-pocket>. Citované 22.4.2012.

The Gramercy Park Block Association (2012) – e-mailová komunikácia s pani Arlene Harrison z dňa 6.4. 2012.

The Royal Borough of Kensington and Chelsea: Garden Squares. Dostupné z: <http://www.rbkc.gov.uk/councilanddemocracy/counciltax/gardensquares.aspxhttp:// www.nyc.gov/html/dcp/html/sunnyside_gardens/sunnyside_gardens2.shtml>. Citované 30. 3. 2012.

Transparency International ČR (2009): *Zakázky malého rozsahu v České republice*. Transparency International — Česká republika. Praha.

Ulrich, R.S. (1984): View through a window may influence recovery from surgery. In *Science 224:* s. 420 – 421.

Ulrich, R.S. a kol. (1991): Stress recovery during exposure to natural and urban environments. In *Journal of Environmental Psychology, r. 11*: s. 201–230.

Urbanová, T. (2002): *Tržní přístup k ochraně životního prostředí*. Dostupné z: <http://libinst.cz/etexts/urbanova_fme.pdf>. Citované 22.2.2012.

US Department of Housing and Urban Development (2002): *Growing a Garden and a Cmmunity.* U.S. Department of Housing and Urban Development. Neighborhood Networks. Rockville

Van Herzele, A. a Wiedemann, T. (2003): A monitoring tool for the provision of accessible and attractive urban green spaces. In *Landscape and Urban Planning*, č. 63: s. 109 – 126.

Vejchodská, E. (2007): *Ekonomie a politika městského životního prostředí*. Oeconomica. Praha.

Walica, R. a Česelský, J. (2007): *Koncepce údržby, obnovy a rozvoje zeleně na území města Ostravy*. Vysoké učení technické v Brně. Brno

Wark, Ch.G. a Wark, W.W. (2003): Green Roofs Specifications and Standards. Establishing an emerging technology. In *The Construction Specifier r. 56, č. 8.*

Weinfurter, V. (2004): *Městský podnik jako garant kvality sídelní zeleně*. Zborník z konferencie Management sídelní zeleně. Luhačovice: Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu.

Williamson, E. A. (2002): *A Deeper Ecology: Community Gardens in the Urban Environment.* College of Human Resources, Education, and Public Policy. University of Delaware.

Wilson, L.S. (1992): The Harambee movement and efficient public good provision in Kenya. In *Journal of Public Economics, č. 48-1*: s. 1 – 20.

Wolf, K.L. (2004): *Public Value of Nature: Economics of Urban Trees, Parks and Open Space.* University of Washington. Washington

Wright, G. a Nemec, J. (2003): *Management veřejné správy*. Ekopress, Praha.

Yandle, B. a kol. (2002): *The Environmental Kuznets Curve – A Primer*. PERC. Dostupné z: <http://www.perc.org/publications/research/kuznets.html>. Citované 5.3.2012.